

T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İMÂM SÜYÛTÎ'NİN ET-TAHBÎR FÎ İLMİ'T-TEFSÎR
ADLI ESERİNİN ULÛMU'L-KUR'ÂN AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

HAZIRLAYAN

Halil DENİZ

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Abdullâh TEMİZKAN

Diyarbakır 2012

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Bu çalışma jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Tefsir
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Üye

Üye

Onay

Yukarıdaki imzaların ,adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../.....

.....
Enstitü Müdürü

ÖZET

Tezli Yüksek Lisans Tezi

İmâm Süyûtî'nin et-Tahbîr fi İlmi't-Tefsîr Adlı Eserinin Ulûmu'l-Kur'ân Açısından Değerlendirilmesi

Halil DENİZ

Dicle Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Programı

Çalışmamızın konusu, İmâm Süyûtî'nin, Hicrî 872'de tamamladığı Ulûmu'l-Kur'ân alanında yazdığı ilk eseri “et-Tahbîr fi İlmi't-Tefsîr” çerçevesinde tefsîr ilmine katkısını araştırmaktır. Bu eser onun Kur'ân İlimlerine yaklaşımını genel hatlarıyla ortaya koymaktadır. Kur'ân İlimlerinden ne anladığı ve bu ilmin sınırlarını nasıl çizdiği de bu ilk çalışması ile cevap bulmaktadır.

Bu çerçevede bu araştırma ile İmâm Süyûtî'nin eseri baştan sona dikkatlice okundu. Onun bu ilme yaklaşımını, metodunu ve bu alandaki düşüncelerini özetleyecek konular seçmeye özen gösterildi. Seçilen bu konular ışığında Süyûtî'nin “İlmu't-Tefsîr” algısı ve konuları değerlendirme metodu genel çerçeve ile çizilmeye çalışıldı.

Bunun sonucunda seçilen konular üç bölüm başlığı altında işlendi.

Birinci Bölümde Rivâyete Dayalı Kur'ân İlimleri başlığı altında beş Kur'ân İlimleri konusu, İkinci Bölümde Anlamaya Dayalı Kur'ân İlimleri başlığı altında dört Kur'ân İlimleri konusu ve aynı şekilde Üçüncü Bölümde de Dil ve Edebiyatla ilgili Kur'ân İlimleri başlığı altında dört Kur'ân İlimleri konusu incelendi.

Giriş bölümünde çalışmanın amacı, konusu ve yöntemi özet halinde verilmiş olup, çalışmamız sonuç ve bibliyografya ile bitmektedir.

Anahtar Kelimeler: 1) İmâm Süyûtî 2) Kur'ân İlimleri 3) et-Tahbîr

ABSTRACT

Master's Thesis

The Evaluation of Imam Suyuti's Work Titled "et-Tahbîr fî İlmi't-Tefsîr" in Terms of Quranic Sciences

Halil DENİZ

Dicle University
Social Sciences Institute
Department of Basic Islamic Sciences
Master's Program

This study examines the contribution of Imam Suyuti to tafsir science within the framework of his first work in the field of Quranic sciences, titled "*et-Tahbîr fî İlmi't-Tefsîr*", completed in 872 Hijri. This work describes Suyuti's approach to Quranic sciences in general terms; what he understands from Quranic sciences; and how he defines the limits of this science.

Accordingly, Imam Suyuti's work was read thoroughly, and the subjects that summarize his approach to this science and his opinions in this field were identified. These subjects informed a general framework, defining Suyuti's perception of tafsir science, and his method of evaluating the subjects.

The chosen subjects chosen were addressed in three parts.

In the first part, *Reported Quranic Sciences*, discusses five Quranic sciences. In the second part, four Quranic sciences were examined under the title *Comprehension-based Quranic Sciences*. In the third part, four Quranic sciences were examined within the theme of *Language and Literature-related Quranic Sciences*.

The *Introduction* briefly describes the purpose, subject, and method of the study. The *Conclusions* and *Bibliography* are presented at the end of the study.

Keywords: 1) Imam Suyuti 2) Quranic Sciences 3) et-Tahbîr

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Madde
a.s	: Aleyhisselam
b.	: Bin
bkz.	: Bakınız
c.c.	: Celle Celalühü
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
D.İ.A	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
H.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
Ö.	: Ölümü
r.a	: Radiyallâhu Anh
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallâhu Aleyhi Vesellem
thk.	: Tahkîk
tsz.	: Tarihsiz
Üniv.	: Üniversitesi
vb.	: Ve benzeri
Yay.	: Yayınları
Yrs.	: Yersiz

ÖNSÖZ

Hamd, âlemlerin yegâne sahibi Allâh'a mahsustur. Cenab-ı hakka hakkıyla hamd etmenin ve onu tanımanın tek yolu, son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v)'e indirdiği önünden ve arkasından batıl gelmeyen, en doğru yola ileten, hidâyet ve şifa kaynağı, gönüllere itmi'nan veren" son ilahi Kitap Kur'ân-ı azîmu'ş-şâni anlamak ve onu ömrümüze rehber etmektir. Kur'ân apaçık bir kitaptır ve öğüt almak için kolaylaştırılmıştır. Onu yaşamanın mümkün olduğunu da bir beşer olarak gönderdiği Hz.Muhammed (s.a.v)'in yüce ahlakın zirvesi hayatı ile bize göstermiştir. Şüphesiz Kur'ân'ı en iyi anlayan kişi Peygamber efendimizdir. Nitekim o sadece, kendisine indirilenleri insanlara iletmekle görevli değildi. Kendilerine indirilenleri onlara açıklamakla da görevli idi. O halde Kur'ân'ı bilmek için onun ilk müfessiri efendimiz (s.a.v)'i de iyi bilmek gereklidir. Bu yüzdendir ki efendimiz (s.a.v)'i en iyi tanıyan ilk nesil olan sahâbelerin, Kur'ân'ı en iyi tanıyan nesil olduğu da açıktır. Yalnız sahâbe döneminde çeşitli sebeplerle Kur'ân ile ilgili bilgilerin yazıya geçirilmemesi bu alanda ciddi bir tedvîn faaliyetini sonraki nesiller için zorunlu hale getirmiştir.

Sahâbe döneminden sonra başlayan tedvîn faaliyeti asırlar ilerledikçe daha sistemli hale gelmeye başlamış, tefsir müstakil bir ilim alanı olmuş, Kur'ân ile ilgili yapılan çalışmalar ya lafızların dil ve bağlam yönünden tahlil edilerek tesbit edilmesinden ibaret olan bir faaliyet veyâ bu faaliyeti gerçekleştirmek için yararlanılacak yöntemlerin belirlenmesi şeklinde tezahür etmiştir. Birinci kısım çalışmalar genel olarak "Tefsîr" veyâ "Te'vil" olarak değerlendirilirken ikinci kısım çalışmalar da "İlmu't-Tefsîr" veyâ "Ulûmu'l-Kur'ân" olarak isimlendirilmiştir.

Hicrî 849-911 yıllarında Mısır'da yaşamış olan İmâm Süyûtî tefsirin her iki alanında da eser vermiş çok yönlü bir âlimdir. Tezimizin konusunu teşkil eden "et-Tahbîr fî ilmi't-tefsîr" adlı eseri de Kur'ân ilimleri alanında yazılmış, kapsamlı bir eserdir. Süyûtî, daha sonra yazacağı "el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân" adlı eserinden de anlaşılacağı gibi "ilmu't-Tefsîr" ve "Ulûmu'l-Kur'ân" kavramlarını birbirlerinin yerinde kullanmakta bir sakınca görmemiş, Kur'ân'ın anlaşılmasına yardımcı ve Kur'ân ile ilgili olan ilimleri de "İlmu't-Tefsîr" olarak görmüş ve "Ulûmu'l-Kur'ân" kavramı ile arasında bir fark görmediğini göstermiştir.

"İmâm Süyûtî'nin et-Tahbîr fî İlmi't-Tefsîr adlı eserinin Ulûmu'l-Kur'ân açısından değerlendirilmesi" adlı çalışmamızda da Süyûtî'nin Kur'ân ile ilgili ilimlere nasıl yaklaştığını tespit etmeye çalıştık. Zira kendisinin bu alanda yaptığı ilk çalışma olması hasebi ile bu önemlidir. Kendisi bu alanda ciddi bir eksiklik görüp bunu gidermek amacıyla bu eseri oluşturduğunu belirtmiştir. Bu eser üzerinde yapılacak araştırmaların kendisinin sonraki yıllarda yaptığı çalışmalarla kıyâs imkânı doğuracağından onun ilmi faaliyet sürecini daha iyi tahlil etmeyi sağlayacaktır.

Tezimizin diğer bölümlerinde üzerinde geniş duracağımız gibi mevzûyu dört bölüm başlığı altında değerlendirdik. İlk bölümde "et-Tahbîr fî İlmi't-Tefsîr" adlı eseri tanıtmaya çalıştık. Eserin içeriğini ise üç başlık altında değerlendirdik. Sırasıyla Rivayete Dayalı Kur'ân İlimleri, Anlamaya Yönelik Kur'ân İlimleri ve Dil ve Edebiyatla İlgili Kur'ân İlimleri bölümleri altında müellifin değindiği Kur'ân İlimleri konularını işledik. Müellifin genel

metodunu anlamaya çalıştığımız için bazı konuları geniş işlemeye çalıştık. Diğer konuları ise daha kısa işledik. Bununla çalışmanın hacmini gereksiz yere uzatmaktan kaçınmaya çalıştık.

Tez konusunu belirleme, yol gösterme, okuma ve düzeltme esnasında kendilerinden istifade ettiğim kıymetli zamanlarını aldığım değerli danışmanım Yrd. Doç. Dr. Abdullâh TEMİZKAN'a, tezin hazırlanma aşamasında tecrübesinden yararlandığım değerli dostum M. Emin YURT'a, Kıymetli uyarılarından yararlandığım A.Rahim KAPLAN'a, son düzeltmelerde yardımını esirgemeyen A.Rahim DİLEK'e teşekkürü bir borç bilirim. Hata bizden başarı ise Allâhtandır.

Halil DENİZ

DİYARBAKIR-2012

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
KISALTMALAR	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1
I) ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE METODU	1
II) İMÂM SÜYÛTİ, HAYATI, ESERLERİ VE İLMÎ KİŞİLİĞİ	6
1) HAYATI	6
a) İsmi ve Nesebi	6
b) Doğumu, Âilesi ve Çocukluk Yılları	6
2- ÖĞRENİM HAYATI	7
3) HOCALARI	8
a) SİRÂCUDDİN el- BULKİNÎ	9
b) AHMED b. İBRÂHİM el- KİNÂNÎ	9
c) ŞEHÂBEDDİN eş-ŞÂRİMSÂHÎ	9
d) ŞEMSEDDİN es- SİRÂMÎ	10
e) MUHYİDDİN el- KÂFİYECÎ	10
4) ÖĞRENCİLERİ	10
a) MUHAMMED b. ALÎ ed- DÂVÛDÎ	11
b) ÖMER b. AHMED eş- ŞEMMA'	11
c) MUHAMMED b. YÛSUF eş- ŞÂMÎ	11
d) ABDULVEHHÂB b. AHMED eş- ŞE'RÂNÎ	11
e) ABDULKÂDİR b. MUHAMMED eş- ŞÂZELÎ	12
5- ESERLERİ	12
a) Tefsîr ve Kur'ân İlimleri	12
b) Diğer Eserleri	14
6 – İLMÎ KİŞİLİĞİ	14
BİRİNCİ BÖLÜM	16
ET-TAHBİR FÎ İLMÎ'T-TEFSİR	16
1 Nüsha ve Neşirleri	16
2) Eserin İçerdiği Konular	16
3) Eserde İzlenen Metod	20
4) eserin Kaynakları	20
5) Eserin Değer ve Önemi	22
İKİNCİ BÖLÜM	23
RİVÂYETE DAYALI KUR'ÂN İLİMLERİ	23
I- MEKKÎ VE MEDENÎ	23
II- VAHYİN İNİŞİ HUSUSUNDA YER-ZAMAN AÇISINDAN DETAYLI YAKLAŞIMLAR	30
A- HADARÎ- SEFERÎ	30
B- NEHÂRÎ- LEYLÎ	31
C- SAYFÎ- ŞİTÂÎ	31
D- FİRÂŞÎ	32
E- NEVMÎ	32

III- ESBÂB-I NÜZÛL	32
1- Esbab-ı Nüzûl Rivâyetlerini Tercih Metodu	36
2- Çelişik görünen rivâyetleri tercih metodu	36
IV- NÂSİH VE MENSÛH	38
A- Hükmü Mensûh Olup Metni Baki Olan Âyetler:	39
B- Metni Mensûh Olup Hükmü Bâkî Olan Âyetler:	44
C- Hem Hükmü Hem de Metni Mensûh Olan Âyetler:	45
V) FEZÂİLÜ'L-KUR'ÂN (KUR'ÂN'IN FAZÎLETLERİ)	45
A- Kur'ân da Tefâdül Olmadığı Kanâatinde Olanlardan Aktardıkları	46
B- Kur'ân Âyetleri Arasında Tefâdül Olduğu Görüşünde Olanlardan Aktardıkları	47
C- Süyûtî'nin Kendi Düşünceleri ve Aktardığı Rivâyetler	48
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	49
ANLAMAYA YÖNELİK KUR'ÂN İLİMLERİ	49
I) MUHKEM- MÜTEŞÂBİH	49
II) MÜŞKİL	54
III) MÜCMEL-MÜBEYYEN	57
IV-) MÜBHEM	60
A- Bir Erkek, Bayan, Melek veyâ Cinlere İşâret Eden Mübhem Âyetler	63
B- Bir Topluluk veyâ Gruba İşâret Eden Mübhemler;	64
C- Çeşitli Hayvan, Yer ve Yıldız İsimleri ile İlgili Mübhemler	64
D- Gece, Gündüz gibi Zaman Dilimleriyle İlgili Mübhemler;	65
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	67
DİL VE EDEBİYATLA İLGİLİ KUR'ÂN İLİMLERİ	67
I) MECÂZ	67
II) MÜŞTEREK VE TERÂDÜF (VÜCÛH VE NEZÂİR)	74
A- SÜYÛTÎ'NİN MÜŞTEREK KONUSUNA YAKLAŞIMI	74
B- SÜYÛTÎ'NİN TERÂDÜF KONUSUNA YAKLAŞIMI	76
III-) İCÂZ, İTNÂB VE MÜSÂVÂT	77
A- SÜYÛTÎ'NİN MÜSÂVÂT KONUSUNA YAKLAŞIMI	78
B- SÜYÛTÎ'NİN İCÂZ KONUSUNA YAKLAŞIMI	79
C- SÜYÛTÎ'NİN İTNÂB KONUSUNA YAKLAŞIMI	85
IV) MÜNÂSEBÂT	86
SONUÇ	88
BİBLİYOGRAFYA	89

GİRİŞ

I) ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE METODU

Kur'ân, anlaşılacak ve hayatta tatbik edilmek üzere gönderilmiş ilâhî bir kitaptır. Kıyâmete kadar gelecek bütün nesillere hitâb eden yüce kitabımızın doğru anlaşılması hayâtî bir önem arz etmektedir. Hz. Peygamberin vefatından hemen sonra sahâbe, Kur'ân-ı Kerîmi açıklamak için değişik gayret ve yöntemler kullandılar. Ancak sahâbenin zekâ seviyeleri ilmi kapasite ve kültürlerini etkileyecek ortamlar farklı olduğundan, onların nasrlara yaklaşımları da farklı olmuştur. Bu durumun tabii bir sonucu olarak gerek sahâbe, gerekse onlardan sonra gelen müfessirler, rivâyet ve içtihat açısından iki temel yaklaşım içine girmiş ve Kur'ân'ı o istikamette tefsir etmeye çalışmışlar. Onların bu yaklaşımı tefsir ilminin tedvînini zorunlu hale getirmiştir. Bu da ilmin ve zamanla ilimlerin tedvînine zemin hazırlamıştır. Tedvîn ilmi süreklilik arz ederek sistematik çalışmaları ortaya çıkarmıştır. Sahâbenin hedefi Kur'ân'ın bizzat kendi gerçek mesajını insanlara ulaştırmak iken, tabiîn ve onlardan sonra gelenlerin hedefi Kur'ân'ın unutulmasının, yanlış yorumlanmasının önüne geçmek olmuştur.

Nitekim hicri ikinci asırda hadîs tedvînine başlanmış tefsir ile ilgili konular da bu kapsamda ele alınmıştır. Bazı âlimler, Kur'ân-ı Kerîm'in tefsirine dönük Resûlullah (s.a.v), sahâbe veyâ tâbiînden rivâyet edilen nakilleri bir araya getirmiştir. Yezîd b. Hârûn (ö. 117/735), Şu'be b. Haccâc (ö. 160/776), Vekî b. Cerrâh (ö. 197/813), Abdurrezzak b. Hemmâm (ö. 211/827) bunlardan sayılır. Bütün bu âlimler hadîs âlimidir. Ve topladıkları da tefsirin bir veyâ birkaç bâbı ile ilgilidir. Mezkûr son âlim dışında hiçbirinin tefsirinden de yazılı bir şey günümüze ulaşmış değildir. Fakat daha sonraları Kur'ânî âyet tertîbine göre baştan sona tefsir eden âlimler ortaya çıkmıştır. Bu konuda meşhur olan alimlerden biri de İbn Cerir et-Taberî (ö. 310/922)'dir.¹

Kur'ânın tefsirine ilişkin bu çalışmaların yanı sıra daha sonraları “Ulûmu'l-Kur'ân” kavramı ile ifâde edilecek Kur'ân'ın anlaşılmasına yardımcı ilimler ile ilgili eserler de yazılmıştır. Nitekim “Ulûmu'l-Kur'ân” alanına giren konuların önceleri bu isimle değerlendirilmediği ve bu ismin ne zaman kullanılmaya başladığı hususunda usûl kaynaklarında bilgiler verilmektedir. Mennâu'l-Kattân'a göre bu kavramı ilk kullanan kişi el-Hûffî'dir.² Yalnız bu alanda ilk yazılmış eserler bütün konuları kapsayıcı mahiyette olmamış müstakil konu başlıkları ile te'lif edilmiştir. Ali b. el-Medenî (ö. 234/848)'nin “Esbabu'n-Nüzûl”, Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe (ö. 276/889)'nin “Te'vilu Müşkili'l-Kur'ân” adlı eserleri bu konuya örnek olarak gösterilebilir. Daha sonra Muhammed b. Halef b. Merzubân (ö. 309/922)'in “el-Hâvî fî

¹ Bkz. Mennâ' Halil Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Mektebetu'l-Maarif, Riyad 2000, s. 8.

² Bkz. Kattân, *Mebâhis*, s. 31.

Ulûmi'l-Kur'ân"³ ve Ali b. İbrâhîm b. Saîd el-Hûfî (ö. 430/1038)'nin "el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'ân"⁴ bu alanda yazılmış ilk kapsamlı eserler olarak düşünölmektedir.

Özetle belirtmek gerekirse efendimiz (s.a.v) den yüzyıllar sonra yaşayan biz insanların bu çalışmalara ne kadar minnettar olduğu açıktır. Zira bu çalışmaların sahipleri sadece ilk kaynaktan nakiller yapmakla yetinmemiş, bu nakilleri anlamamız hususunda bizi yalnız bırakmamışlar, aksine efendimiz (s.a.v)'in Kur'ân'ı tefsir etme, sahâbelerin ve sonraki nesillerin Kur'ân'ı anlama metodu üzerinde durmuşlardır. Bu metoda zamanla "Tefsir İlimleri" ve "Kur'ân İlimleri" isimleri verilmiş bu ilimlerle İslâmı en iyi bilen Resûlullâh (s.a.v)'in anlattığı gibi Kur'ân anlaşılmaya çalışılmış, sonraki nesillere de bu amaca ulaşma noktasında sağlam metod ve yöntemler bırakılmıştır.

Biz de bu amaçla Kur'ân ilimleri dendiğinde akla ilk gelen âlimlerden olan "Ebu'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân es-Süyûtî" nin pek bilinmeyen, muhteşem eseri "el-İtkân" ın öncüsü ve çekirdeği, "et-Tahbîr fî İlmi't-Tefsîr" adlı eserini tez konumuz yaptık. Bu eser müellifin bu alandaki ilk kapsamlı çalışmasıdır. Ve Kur'ân İlimlerindeki görüşlerini net olarak ortaya koyan bir eserdir. Bizim de bu araştırmayı yapmamızdaki amaç Süyûtî'nin bu eseri çerçevesinde Kur'ân İlimlerine dâir görüş ve yaklaşımlarını ortaya koymaktır. Bu eser müellifin daha sonra yaptığı çalışmalarla karşılaştırıldığında, araştırmacıların kendisinin fikrî sürecini daha iyi tetkik edeceği kanâatindeyiz.

Bu çalışmanın bize sağlayacağı katkıların başında Süyûtî'nin bu ilme sağladığı katkının somut verilerini elde edeceğimize olan inancımızdır. Zirâ Süyûtî tefsîrin, ilim olup olmadığı tartışmalarının yaşanmadığı bir çağda "İlmi't-Tefsîr" kavramı ile adeta o çağda bu tartışmaya taraf olmuştur. Bu ilmin kendine hâs konusu, amacı ve yöntemi olduğunu da yazdığı bu ilk eserin yanında diğer eserleri ile de ortaya koymuştur. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu alanda eksiklik olduğunu düşünüp bu eseri yazmış fakat sonrasında yanıldığını anlamış kendisinden önce de bu alanda çalışmalar olduğunu kabûl etmiştir.

Nitekim başlangıçtan itibaren yapılan tefsirlerin hiçbiri ilkesiz, kâidesiz ve usûlsüz olmamıştır. Kâfiyecî'nin "et-Teysîr fî Kâvâid-i İlmi't-Tefsîr" adlı eseri gibi, âlimler ya müstakil olarak eserler yazmış ya da Taberi, Zemahşerî Râzî ve Kurtubî örneklerinde olduğu gibi tefsîrlerinin mukaddimelerinde tefsîrdeki sistemlerini, ilkelerini, kâide ve kurallarını açıklamışlardır.⁵

Süyûtî'nin, Bulkînî'nin "Mevâkiu'l-Ulûm fî Mevâkii'n-Nücûm" adlı eseri hariç, müstakil usûl çalışmalarından habersiz olarak böyle bir çalışması dikkate şâyân bir

³ Bkz. Kattân, *Mebâhis*, s. 8-9.

⁴ Bkz. Zerkânî, Muhammed Abdu'l-Azîm, *Menâhilu'l-İrfân fî ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1995, s. 31.

⁵ Bkz. Duman, Zeki "Tefsîr İlim midir?", *İslâmî İlimlerde Metodoloji-III*, Ensar Yay., İstanbul 2011 s..50.

konudur. Zîrâ bu durum aslında tefsîr ilmi ile meşğûl olan âlimlerin ismini koymasalar bile zihinlerinde bir yöntem, usûl ve kaide manzûmesinin var olduğuna dâir çok ciddi bir delîl teşkîl etmektedir. Her ne kadar Bulkînî'nin eserinden istifâde ettiğini belirtse de ilerleyen bölümlerde belirteceğimiz gibi “Hâzâ min ziyâdetî” gibi ifâdelerle kendisine hâs bir eser ortaya koyduğu anlaşılmaktadır.

Süyûtî, Ulûmu'l-Kur'ân'a dâir bu ilk eserini⁶ h.872'de tamamlamıştır. Kur'ân ilimlerine dâir yüz iki bölüm başlığı altında te'lif edilmiştir. Müellifin mezkûr kitabın mukaddemesinde anlattıklarına göre Celâleddin Abdurrahman b. Ömer el-Bulkînî'nin (ö. 868/1464) “Mevâkiu'l-Ulûm fi Mevâkii'n-Nücûm” adlı eserini esas almış, mezkûr eserdeki konuları genişletmek veyâ konular eklemek sûretiyle “et-Tahbîr” adlı eseri kaleme almıştır.⁷ el-İtkân adlı eserinde yapacağı gibi ilk bölüm “Mekki-Medenî” konusuna ayrılmıştır. Kur'ân ilimleriyle ilgili son bölümü de “Mübhemât” konusuna ayırmıştır. Bu bölümden sonra kitabta üç bölüm daha vardır. Bu bölümlerin ilki haklarında Kur'ân âyetleri inen kişilere ayrılmıştır. Yüz ikinci ve son bölüm adı altında “tarih” başlığıyla sahâbe ve sonraki dönem hadîs ve Tefsir âlimlerinin vefat tarihiyle ilgili bilgiler sunulmuştur. Kitap “hâtîme” başlığı altında Zümer sûresi 68. Âyet'in Tefsiri sayılabilecek “Cebrâîl (a.s)'ın vefatı” alt başlığıyla son bulur. Çalışmamızın esas konusunu Kur'ân İlimleri açısından bu eserin değerlendirmesi teşkil edecektir.

Müellifin rivâyete dayalı metodunda kaynağı belirtme ve kaynaklar hususunda seçici olması bu eseri “Ulûmu'l-Kur'ân” konusunda bir ansiklopedik bilgi kaynağı haline getirmiştir. Bilgileri sunuş şekli ve bilgiler konusunda yaptığı tahliller ile dirâyet metodunu da içeren bu eserin üzerinde, buna benzer bir çalışmanın yapılmamış olması da bu eseri tez konusu yapmamızın sebeplerindedir.

Tezimizin bitmesi aşamasında Ankara Üniversitesi'nde İbrahim Hakkı İmamoğlu'nun hazırladığı “Celâleddin es-Suyûtî ve Kur'ân İlimlerindeki Yeri (el-İtkân Örneği)” başlıklı bir doktora çalışmasından haberdar olduk. Bu eserde Bulkînî'nin mezkûr eserinin et-Tahbîr üzerindeki etkisi dolayısıyla el-İtkân'ın oluşum evreleri üzerinde durulmuştur. “Mevâkiu'l-Ulûm fi Mevâkii'n-Nücûm”, “et-Tahbîr fi İlmi't-Tefsîr”, “el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân” ve “el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân” arasındaki ilişki tablolarla ortaya konmuştur.⁸ Şu tespitler mevzûyu açıklar niteliktedir. “Kur'ân İlimleri projesinin ilkini et-Tahbîr fi İlmi't-Tefsîr; el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân ise zirve noktasını oluşturmaktadır.”⁹

⁶ Bkz. Süyûtî, , Ebû'l Fazl Celâluddîn Abdurrahmân, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, 2006, c. I, s. 7.

⁷ Bkz. Süyûtî, *et-Tahbîr fi İlmi't-Tefsîr*, (Thk, Fethî Abdulkâdir Ferîd), Dâru'l-Ulûm, Riyad 1982, s. 28.

⁸ İmamoğlu, İbrahim Hakkı, *Celâleddin es-Suyûtî ve Kur'ân İlimlerindeki Yeri (el-İtkân Örneği)*, (basılmamış doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 226-245.

⁹ İmamoğlu, *Celâleddin es-Suyûtî ve Kur'ân İlimlerindeki Yeri (el-İtkân Örneği)*, s. 234

Suyûtî, et-Tahbîr’de yüzeysel işlediği konuyu, el-İtkân’da daha geniş bir perspektiften incelemiştir. el-Burhân’ı gördükten sonra el-İtkân’da et-Tahbîr’deki konuları yeniden ve çok boyutlu kaleme almıştır.”¹⁰

Bizde tezimizde bu neticelere vardık. Çalışmamız boyunca da konuları yakından inceleyerek örnekleriyle Suyûtî’nin mezkûr iki eserinden yola çıkarak müellifimizin Kur’ân İlimleri alanındaki katkısını süreç doğrultusunda ortaya koymaya çalıştık. Bir anlamda vardığımız neticeleri örneklerle detaylandırarak ispatlamaya çalıştık.

Çalışmamız bir giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde öncelikle “İmâm Süyûtî”yi tanımaya çalıştık. Evvelâ onun eserlerinden, sonra da değişik biyografi kaynaklarından hayatını okuduk. Doğumu, ailesi, nesebi, öğrenim hayatı, hocaları, öğrencileri ve eserleri hakkında bilgi verdik. Bu vesile ile tezimizin giriş kısmında araştırmamızın konusu, amacı ve metodu hakkında bilgiler verdikten sonra müellifimizin hayatı, ilmi kişiliği ve eserleri hakkında bu bilgileri vermeye çalıştık. Ardından tezimizin konusu olan “et-Tahbîr fî İlmi’t-Tefsîr” adlı eseri, eserin kaynakları ve içeriği hakkında ma’lûmât vermeye çalıştık. Bunu yaparken hem bu eseri hem de bu alanda yazılmış başka kaynakları okumaya ve mevzûların aktarılış biçimleri üzerinde bir fikir edinmeye ve bu arada bir kıyas yapmaya çalıştık. Bu bağlamda “el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân”, “el-Burhân”, “Menâhilu’l-İrfân”, “Mebâhis fî Ulûmi’l-Kur’ân”, “Tefsir Usûlü” ve “Tefsir Usûlü ve Tarihi” kaynaklarından yararlandık.

Süyûtî’nin tez konumuz olan mezkûr eserinde Ulûmu’l-Kur’ân ile ilgili yüz iki başlığın bir kısmını belirleyip üç başlık altında sunmaya çalıştık. Her bir başlığı bir bölüm olarak işledik. Bu noktada hem müellifin metodunu kapsayıcı konular seçmeye hem de Kur’ân ilimleri dendiğinde akla ilk gelen mevzûlara değinmeye çalıştık. Müellifin eserinde belirlenen konuya yaklaşımına geçmeden önce yukarıda verdiğimiz kaynaklardan yararlanarak konu ile ilgili özet niteliğinde bilgiler vermeye çalıştık.

Tezimizi dört bölüm altında işledik. İlk bölümde “et-Tahbîr fî İlmi’t-Tefsîr” adlı eseri tanıtmaya çalıştık. Bu vesile ile eserin nüsha ve neşirleri, içerdiği konular, eserde izlenen metod, eserin kaynakları ve eserin değer ve önemi hakkında bilgi verdik. İkinci Bölümde bölümde Rivâyete Dayalı Kur’ân İlimleri başlığı altında, Mekkî- Medenî, Nüzûl Sebepleri, Nâsîh- Mensûh, ve Fedâilu’l-Kur’ân hakkında bilgi verdik. Konusu itibarı ile yakın olmasından dolayı Mekkî- Medenî mevzûsundan hemen sonra müellifin yedi kısım ayırdığı konuları “Vahyin inişi hususunda yer-zaman açısından detaylı yaklaşımlar” başlığıyla sunduk.

Üçüncü Bölümde Anlamaya Yönelik Kur’ân İlimleri başlığı altında Muhkem- Müteşâbih, Müşkil, Mücmel- Mübeyyen ve Mübhem konularını işledik.

¹⁰ İmâmoğlu, *Celâleddin es-Suyûtî ve Kur’ân İlimlerindeki Yeri (el-İtkân Örneği)*, s. 244

Dördüncü Bölümde ise Dil ve Edebiyât ile ilgili Kur'ân ilimleri başlığı altında Mecâz, Müşterek ve Terâdüf, İcâz, İtnâb ve Müsâvât ile Münâsebât konuları üzerinde durduk.

Konuları aktarırken müellifin konuya yaklaşımını, ayrıntılı olarak aktarmaya çalıştık. Gerekli yerlerde, sonradan yazdığı “el-İtkân”da konuya nasıl ve hangi yöntemle değindiğini karşılaştırmak sûretiyle hatırlatma yolunu tâkip ettik. Daha fazla konu işleyerek araştırmayı gereksiz yere uzatmak yerine işlediğimiz mevzûyu daha ayrıntılı anlatma yolunu tâkip ettik. Bu bağlamda özellikle ilk konulara bu yüzden daha ayrıntılı değindik. Başvurduğumuz eserleri ilk geçtikleri yerlerde dipnotlarda belirttik. Aynı müellifin birden fazla eserine başvurulduğunda ise eserin adını, karışıklığı engellemek için tekrâr verdik. Aksi durumda eserin veyâ makalenin müellifinin adını belirttikten sonra a.g.e veyâ a.g.m şeklinde ifâde ettik.

II) İMÂM SÜYÛTÎ, HAYATI, ESERLERİ VE İLMİ KİŞİLİĞİ

1) HAYATI

İmâm Süyûtî kendi hayatını bizzat kendisi “Husnu’l-Muhâdara” ve “et-Tahaddus bi Ni’metillâh” adlı eserlerinde anlatmıştır. Hayatı konusunda esas istifâde edeceğimiz bu iki eser olmasına rağmen kendisi hakkında bilgi veren diğer eserlerden de yeri geldiğinde yararlanmaya çalışacağız.

a-) İsmi ve Nesebi

Yazarımızın tam adı Ebû’l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî’dir.¹¹ Adı Abdurrahmân b. Kemâl, lakabı Celâluddîn, Künyesi Ebû’l-Fazl’dır. Künyesi, hem yakın aile dostlarından hem de hocalarından olan el-Kinânî (ö.876/1472) tarafından takılmıştır.¹²

b-)Doğumu, Âilesi ve Çocukluk Yılları

Süyûtî, hicrî 849’da receb ayı’nda (3 Ekim 1445) Kâhire’de doğdu.¹³ 911 tarihinde de (18 Ekim 1505) Nil nehri üzerindeki ravza adası’nda vefat etti.¹⁴ Ataları orta Mısır’daki Asyut’ta yaşadığı için “Süyûtî”, büyük dedelerinden biri Asyut’a gelmeden önce Bağdat’ın Hudayriye Mahallesi’nde bulunduğu için “Hudayrî” nisbeleriyle anıldığı görüşleri mevcûtsa da¹⁵ Süyûtî “Hudayrî” nisbesinin nereden kaynaklandığına dâir herhangi bir ma’lûmâta ulaşamadığını belirtir.¹⁶

Asyut’a ilk yerleşen büyük dedesi Hümâmuddîn’dir. Süyûtî bu dedesi hakkında şöyle bilgi verir: “Dedem daha önce yanlış bir hayat tarzı yaşıyordu. Bir hac yolculuğu esnasında ihrama girip “lebbeyk Allâhumme lebbeyk” demiş ama ğâib’ten “lâ lebbeyke velâ se’deyk” sözünü işitince tövbe etmiş, zühd ve ibadete yönelmiş, ikinci defa hacca gelip ihrama girmiş “lebbeyk Allâhumme lebbeyk” deyince bu sefer ,“lebbeyke ve se’deyk” cevabıyla karşılanmıştı.” Ayrıca Süyûtî, bu dedesinin velâyet sahibi tasavvuf şeyhlerinden biri olduğu bilgisini de aktarır.¹⁷

Babası Kemâleddin Ebû Bekr Asyut’ta doğmuş, Kâhire’de İbn Hacer el-Askalani’nin talebesi olmuş vâizliğin yanında Mısır’daki Abbasi halifesi Müstekfî

¹¹ Özkan, Halit, “Süyûtî”, DİA, İstanbul 2010, c. XXXVIII, s. 188; Merzûk Alî İbrâhim, *Et-Ta’rîf bi Âdâbi’t-Te’lîf*, Mektebetu’t-turâsi’l-islâmî, yrs, tsz, s..5; Süyûtî, Ebû’l Fazl Celâluddîn, Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hûdayrî eş-Şâfiî, *Husnu’l-Muhâdara fî Târîhi Mısır ve’l-Kâhire*, Dâru İhyâi Kutubi’l-Arabiyye, yrs, 1968 c. I, s. 335; Şevkânî, Muhammed Alî, *İthâfu’l-Ekâbir bi İsnâdi ‘d-Defâtir*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1999, s. 58.

¹² Süyûtî, *et-Tâhâddus bi Ni’metillâh*, thk, Heysem Halîfe Tuaymî, el-Mektebetu’l-Asriyye, Beyrut 2003, s. 10

¹³ Abdullâh, Yusrî Abdu’İğânî, *Mu’cemu’l-Muerrihîn el-Müslimîn hatta’l-Karnî’s-Sânî Aşar el-Hicrî*, Dâru’l- Kutubi’l-İlmiyye , Beyrut 1991, s. 94; Zehebî, Muhammed Huseyn, *et-Tefsîr ve’l-Müfessirîn*, Mektebetu Vehbe, Kâhire 2000, c. I, s. 180; Süyûtî, Tâhâddus, s. 57.

¹⁴ Özkan, a.g.m, c.XXXVIII, s.188; el-Edirnevî, Ahmet b. Muhammed, *Tabakâtu’l-Müfessirîn*, (thk, Süleymân b.Salih el-huzâyî), Mektebetu’l-Ulûmi ve’l-Hikem, Medine 1997, s. 365.

¹⁵ Özkan, a.g.m, c. XXXVIII, s. 188.

¹⁶ Süyûtî, *et-Tâhâddus*, s. 41.

¹⁷ Süyûtî, *Tâhâddus*, s. 41.

Billâh'ın husûsî İmâmlığını yapmış bir dönem Kâhire kadılığına vekâlet etmiş, şerh, ta'lik ve hâşiye türünden eserler yazmıştır.¹⁸ Süyûtî, babası için şu ifâdeleri kullanır: “Atalarım arasında ilme hakkı ile hizmet eden kişi babamdır.”¹⁹

Süyûtî, daha küçük yaşlarda iken babası onu ilim meclislerine götürmüştür. Yazarımız sekiz yaşına gelmeden Kur'ân-ı Kerîm'i hıfz etmiş, ardından Cemmâlî'nin “Umdetu'l-Ahkâm”ını, İmâm Nevevî'nin “Minhâcu'l-Fıkhi ve'l-Usûl” ünü İmâm Mâlik'in “Elfiyye” sini ve Beydâvî'nin “Minhâcu'l-Vusûl” unu ezberlemiştir.²⁰

Müellifimiz çok küçükken -beş yaş yedi aylıkken- babasını kaybetmiş, yetim büyümüştür.²¹ Babası vefat ederken onu emanet ettiği kişilerden bir tanesi de büyük Hanefî âlimi “Fethu'l-Kadîr” eseri'nin yazarı Kemâleddin İbn'l-Humâm'dır.²² İbn'l-Humâm kendisini Şeyhûniyye medresesi'nde gözetimine almıştır.²³ Nitekim Süyûtî, h. 877 (1472)'de bu medresede hadîs hocalığına tayin edilecektir.²⁴ Bunun yanında babasının zengin bir kütüphanesi kendisine kalmıştır. Kaldı ki Mahmûdiyye kütüphanesinin²⁵ başına getirilmesi de kaynaklara ulaşması açısından ona inanılmaz bir fırsat doğurmuştur. Kendisi bu fırsatları değerlendirmiş, derin mütalaalar yapmış, sayısız kitab okumuştur. Halk arasında bu özelliklerinden dolayı kendisine “İbn'l-Kutub” (kitapların oğlu) lakabı verilmiştir.²⁶

İmâm Süyûtî kırk yaşına geldikten sonra uzlete çekilme isteği kendisinde hâsıl olmuştu. Bu dönemlerde eser te'lifine daha çok yöneldi. Yalnız bu uzletler aralıklarla olurdu. Son uzleti h. 906 yılında başladı. H. 911 yılında Cemâziyel-evvel ayının bir Cuma gecesi Nil nehri kıyısında bulunan Ravza adasında bulunan evinde altmış iki yaşında vefat edinceye kadar sürdü.²⁷

2- ÖĞRENİM HAYATI

Âlim bir babanın oğlu olan Süyûtî, babası ile -üç dört yaşlarında- ilim meclislerine gitmiş neredeyse gözlerini büyük âlimlerin sohbeti ile açmış ve ölünceye kadar öğrenme, öğretme ve eser telif etme ile dolu ilme adanmış bir ömür yaşamıştır. İlk hocalarından sayılan Şehâbeddin eş-Şârimsâhî (ö. 865/1461) den ferâiz dersleri

¹⁸ Özkan, a.g.m, c.XXXVIII, s. 188; Süyûtî, *et- Tâhâddus*, s. 42.

¹⁹ Süyûtî, *et-Tâhâddus*, s. 42.

²⁰ Özkan, a.g.m, c. XXXVII, s. 188; Süyûtî, *Husnu'l-Muhâdara*, c. I, s. 335; Süyûtî, *et-Tâhâddus*, s. 10.

²¹ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Mufessirûn*, c. I, s. 180; Süyûtî, *et-Tâhâddus*, s. .9.

²² Süyûtî, *et-Tâhâddus*, s. 9.

²³ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Mufessirûn*, c. I, s. 180.

²⁴ Özkan, a.g.m, c. XXXVII, s. 189.

²⁵ Mısır da zamanın en zengin kütüphanelerinden biri kabûl edilirdi.Süyûtî den önce bu kütüphanenin müdürlüğünü yapan İbn Hacer, bu kütüphane için : “Kahire de en güzel kitaplar bu kütüphane de mevcûttur.” demiştir. Bu kütüphanede bulunan yaklaşık dört b. kitap için İbn Hacer bir fihrist hazırlamıştır. Süyûtî de

“Bezlu'l-Mechûd fi Hizâneti Mahmûd” adıyla bu kütüphane hakkında bilgi veren bir risale yazmıştır. (bkz. Süyûtî, *et-Tâhâddus*, s. 12)

²⁶ Abdullâh, *Mu'cemu'l-Muerrihîn*, s. 96.

²⁷ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Mufessirûn*, c. I, s.180; Süyûtî, *et-Tâhâddus*, s. 21.

almıştır.²⁸ H. 866'da Arapça dersleri vermek için Şemseddîn es-Sîrâmî (ö. 891/1486)²⁹ den icâzet aldı.³⁰ Arapça ile ilgili birçok kitap okuduğunu belirttiği bu dönemde en çok faydalandığı hocalardan biri Şemseddîn Muhammed b. sa'd b. Halîl el-Merzubânî el-Hanefîdir. Bu hocasından "Sahîh-i Müslim", "eş-Şifâ" ve daha başka dersler aldı.³¹ H. 865'te Kâdî'l-Kudât Sâlih b. Ömer el-Bulkînî (ö.868/1464) den Şâfiî Fıkhı dersleri aldı. Süyûtî, bu hocası vefat edinceye kadar yanında kaldı.³² Kendisinden fetva verme ve ders okutma hususunda icâzet aldı.³³ Bulkînî'nin vefatından sonra Şeyhu'l-İslâm Şerefuddîn el-Munâvi (ö. 871/1467) den Ulumu'd-Dîn ve Arap Dili dersleri aldı.³⁴

Kâdî'l-Kudât İzzeddîn el-Kinânî (ö. 876/1471), Ebû'l-Fazl İzzuddîn Abdulazîz b. Muhammed el-Mikâtî (ö. 876/1471), ve Seyfeddîn el-Hanefî b. Kutluboğa (ö. 881/1476) da Süyûtî'nin bu dönemdeki hocaları arasında sayılabilir. Seyfuddîn el-Hanefî'den Keşşâf ve başka dersler aldı.³⁵ On dört yıl ders aldığı³⁶ "ikinci babam" dediği Kâfiyecî (ö.879/1474) ve m. 1463-1467 yılları arasında derslerini takib ettiği Takiyyuddîn eş Şümunnî (ö. 872/1467) den Tefsîr, Hadîs, Hadîs Usûlü, Fıkh Usûlü ve Arap Edebiyatı gibi alanlardan faydalandı.³⁷

Süyûtî, h. 869 (M.1465) de hac yolculuğuna çıktı. Husnu'l-Muhâdara adlı eserinde bu yolculuğundaki bir hatırasını şöyle nakleder: " Hac farızası esnasında zemzem suyunu içerken fıkhıta Şeyh Sirâceddîn el-Bulkînî ve hadîste Hâfız İbn Hacer el-Askâlânî'nin mertebesine ulaşmak niyetiyle içtim."³⁸

3) HOCALARI

İmâm Süyûtî birçok değerli âlimden dersler aldı. Ders aldığı hocalarını sayan öğrencisi Muhammed b. Alî ed-Dâvûdî hocalarının sayısını elli bir olarak belirtir.³⁹ Başka bir öğrencisi Abdulvehhâb b. Ahmed Şa'rânî ise Süyûtî'nin hocalarının sayısının altı yüze ulaştığını kaydeder.⁴⁰ Süyûtî ise "Husnu'l-Muhâdara" isimli eserinde hocalarının sayısının yüz elli civarında olduğunu söyler. Hangi hocalarından hangi dersler aldığını belirtir.⁴¹

Süyûtî bizzat kendisi şeyhleri ile ilgili üç eser te'lif etmiştir. Bunlar: 1-"Hatîbu'l-Leyl ve Cârifu's-Seyl" 2-"el-Müntekâ" 3-"el-Muncem fi'l-Mu'cem" adlı eserlerdir. Bu eserlerinden ilk ikisi kayıptır. "el-Muncem" adlı eserinde de yüz doksan beş hocasının

²⁸ Süyûtî, *Husnu'l-Muhâdara*, c. I, s. 336.

²⁹ Özkan, a.g.m, c.XXXVII, s. 188.

³⁰ Abdullâh, *Mu'cemu'l-Muerrihîn*, s. 96.

³¹ Abdullâh, *Mu'cemu'l-Muerrihîn*, s. 96.

³² Abdullâh, *Mu'cemu'l-Muerrihîn*, s. 95. ; Süyûtî, *Husnu'l-Muhâdara*, c. I, s. 337.

³³ Süyûtî, *Husnu'l-Muhâdara*, c. I, s. 337.

³⁴ Abdullâh, *Mu'cemu'l-Muerrihîn*, s. 95-96; Süyûtî, *Husnu'l-Muhâdara*, c. I, s. 337.

³⁵ Süyûtî, *Husnu'l-Muhâdara*, c. I, s. 338.

³⁶ Süyûtî, *Husnu'l-Muhâdara*, c.I, s. 338.

³⁷ Abdullâh, *Mu'cemu'l-Muerrihîn*, s. 96.; Özkan, a.g.m, c. XXXVII, s. 188.

³⁸ Süyûtî, *Husnu'l-Muhâdara*, c. I, s. 335.

³⁹ Zehebî, *et-Tefsir ve'l-Mufessirûn*, c. I, s. 180.

⁴⁰ Süyûtî, *et-Tâhâddus*, s. 11.

⁴¹ Süyûtî, *Husnu'l-Muhâdara*, c. I, s. 339.

biyografisini alfabetik olarak verir.⁴² Ayrıca “et-Tahaddus” adlı eserinde de kendilerinden ilim aldığı bazı hocalarını tanıtır.⁴³ Biz burada onun bazı hocalarını tanıtmaya çalışacağız.

a) *SİRÂCUDDÎN el- BULKÎNÎ*

Asıl adı Siracuddin Ebû Hafs Salih b. Ömer b. Reslân b. Şihab Alemuddîn el-Bulkînî’dir. (ö. 868/1464)⁴⁴ Tezimizizin konusunu teşkil eden Süyûtî’nin “et-Tahbîr” adlı eserinin ilham kaynağı, “Mevâkiu’l-Ulûm fi Mevâkii’n-Nücûm” adlı eserin müellifidir. Bulkînî, ilk derslerini babasından almıştır. Ders aldığı hocalarının listesini aktaran Süyûtî,⁴⁵ Bu hocalarının sayısının yüz elli civarında olduğunu söyler.⁴⁶ Zamanının en önemli Fıkıh âlimlerinden olan Bulkînî, Mısır Şâfiî Baş Kadısı olmuş bu görevde iken vefat etmiştir.⁴⁷ Bulkînî, Süyûtî’nin Şâfiî Fıkıhını ders aldığı hocasıdır.⁴⁸ Ayrıca ders verme hususunda Bulkînî kendisine icâzet vermiştir.⁴⁹ Süyûtî, bu hocasının Fıkıh bilgisine olan hayranlığını hac yolculuğu esnasında “fıkıh bilgisinde Bulkînî’nin seviyesine ulaşmak” duasıyla dile getirmiştir.⁵⁰

b) *AHMED b. İBRÂHÎM el- KİNÂNÎ*

Asıl adı Kâdi’l-Kudât İzzuddîn Ebû’l-Berekât Ahmed b. İbrâhîm b. Nasrallâh el-Kinânî’dir. (ö. 876/1471)⁵¹ Kendi zamanında Hanbelî âlimlerin en önemlilerinden sayılırdı. Nitekim bu mezhebin “Kâdi’l-Kudât”lığı görevine getirilmiştir. Süyûtî, bizzat hocasına ait “Nazmu Usûl ibni’l-Hâcib” adlı eserin bir kısmını kendisinden ders aldığını belirtmiştir.⁵²

c) *ŞEHÂBEDDÎN eş- ŞÂRİMSÂHÎ*

Asıl adı Şehâbeddîn Ahmed b. Alî b. Ebî Bekr eş-Şârimsâhî eş-Şâfiî’dir. H. 865’te vefat etmiştir. Ferâiz, aritmetik ve fıkıh âlimi’dir. Zamanının meşhur âlimlerinden icâzet almıştır.⁵³ “Mecmau’l-Kelâi” adlı esere bir şerh yazmıştır. Süyûtî kendisinden bu eserin bir kısmını ders almıştır.⁵⁴ Ayrıca Süyûtî’nin bu âlimden feraiz dersleri de aldığını yukarıda belirtmiştik.⁵⁵

⁴² Aslan, Receb, *Süyûtî’nin Hadîs İlmindeki Yeri*, (basılmamış doktora tezi), Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 26-27.

⁴³ Süyûtî, *et-Tâhâddus*, s. 63-77.

⁴⁴ Uzunpostalcı, Mustafa, “*Bulkînî*”, DİA, İstanbul 1992, c. VI, s. 412.; Süyûtî, *el-Muncem fi’l-Mu’cem*, thk. İbrâhîm Bâcis Abdulmecîd, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1995, s.126-127.; Süyûtî, *et-Tâhâddus*, s. 67.; Süyûtî, *Husnu’l-Muhâdara*, c. I, s. 445.

⁴⁵ Süyûtî, *el- Muncem*, s. 126-127; Süyûtî, *et-Tâhâddus*, s. 67.

⁴⁶ Süyûtî, *et-Tâhâddus*, s. 67.

⁴⁷ Uzunpostalcı, a.g.m, s. 412.

⁴⁸ Süyûtî, *Husnu’l-Muhâdara*, c. I, s. 445.; Abdullâh, *Mu’cemu’l-Muerrihîn*, s. 96.

⁴⁹ Süyûtî, *Husnu’l-Muhâdara*, c. I, s. 445.

⁵⁰ Süyûtî, *Husnu’l-Muhâdara*, c. I, s. 335.

⁵¹ Süyûtî, *el-Muncem*, s. 46; Süyûtî, *et-Tâhâddus*, s. 63.

⁵² Süyûtî, *el-Muncem*, s. 47.

⁵³ Süyûtî, *el- Muncem*, s. 57; Süyûtî, *et-Tâhâddus*, s. 64.

⁵⁴ Süyûtî, *el-Muncem*, s. 57.

⁵⁵ Süyûtî, *Husnu’l-Muhâdara*, c. I, s. 336.

d) *ŞEMSEDDİN es- SİRÂMÎ*

Asıl adı Şemsuddîn Muhammed b. Musâ b. Mahmûd es-Sîrâmî eş-Şâfîî'dir.⁵⁶ (ö. 891/1486) Burhânuddîn ez-Zerkeşî ve Sirâcuddîn el-Bulkînî gibi hocalardan ders almıştır.⁵⁷ Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu hocasından arapça dersleri vermek için icazet almıştır.

e) *MUHYİDDİN el- KÂFİYECÎ*

Asıl adı Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Süleymân b. Mes'ûd er-Rûmî el-Hanefî el-Burğumî'dir. (ö. 879/1474)⁵⁸ Süyûtî bu hocasından on dört yıl ders almıştır. Kendisinden tefsîr, hadîs ve arap dili İlimlerini öğrenmiştir.⁵⁹

4) ÖĞRENCİLERİ

Mu'cemu'l-Müerrihîn kitabının yazarı Yusrî Abdulğani Abdullâh, Süyûtî'nin bilinen meşhur talebelerini şöyle aktarır: 1- "Tabakâtu'l-Müfessirîn" eserinin yazarı asrının önde gelen hadîs âlimlerinden en meşhur öğrencisi, Süyûtî'nin biyografisini yazan Şemsuddîn Muhammed b. Alî ed-Dâvûdî (ö. 945/1538)⁶⁰, 2- "el-Kevâkibu'n-Nîrât fi'l-Erbâini'l-Buldâniyyât" eserinin yazarı Vezîruddîn Ebû Hafs Ömer b. Ahmed eş-Şemma'(ö. 936/1529), 3- "Bedaiu'z-Zuhûr" eserinin yazarı Mısır Tarihçisi Muhammed b. Muhammed b. İyâs el-Mısırî el-Hanefî (ö. 930/1523)⁶¹, 4- "Es-Sîretu's-Şâmiyye" adıyla bilinen yaklaşık bin kitaptan istifâde ederek oluşturduğu Resûlullâh (s.a.v)'in siyeri hakkında yazılmış en güzel çalışmalardan biri kabûl edilen "Subulu'r-Reşâd fi Sîreti Hayri'l-İbâd" adlı eserin yazarı Şemsuddîn Muhammed b. Yûsuf eş-Şâmî es-Sâlihî el-Mısırî (ö. 942/1535),⁶² 5- Şemsuddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed b. Tûlûn (ö. 953/1546), 6- Şe'rânî Abdulvahhâb b. Ahmed (ö. 973/1566) Bunun dışında kaynaklarda adı geçen önemli bazı talebeleri ise şunlardır: Kırâat âlimi Sirâcuddîn en-Neşşâr,⁶³ Uzun zaman Süyûtî'ye talebelik yapmış hocasının biyografisini ihtiva eden "Behcetü'l-Âbidîn" eserinin yazarı Abdulkâdir b. Muhammed eş-Şâzelî el-Mısırî (ö. 935/1529),⁶⁴ Bedruddîn Hâsan b. Alî el-Kaymerî (ö. 885/1480).⁶⁵

Süyûtî'nin talebeleri üzerinde İyâd Hâlid Tabbâ' çalışma yapmış ve onun kırk sekiz talebesinin biyografisini kısaca aktarmıştır.⁶⁶ Bizde Onun bu talebelerinden önemli gördüğümüz birkaç talebesi hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz.

⁵⁶ Süyûtî, *el-Muncem*, s. 221; Süyûtî, *et-Tâhâddus*, s. 75.

⁵⁷ Süyûtî, *el-Muncem*, s. 221.

⁵⁸ Süyûtî, *el-Muncem*, s. 183-184.

⁵⁹ Süyûtî, *et-Tâhâddus*, s. 10.

⁶⁰ Ebû Ceyb, Saîd, "Es-Süyûtî Allâmetu Asrihi", Mecelletu't-turâsi'l-arabî, Dimaşk 1993, sayı.51, s. .5.

⁶¹ Ebû Ceyb, Saîd, a.g.m, s. .5.

⁶² Ebû Ceyb, Saîd, a.g.m, s. 5.

⁶³ Özkan, a.g.m, c. XXXVII, s. 189.

⁶⁴ Özkan, a.g.m, c.XXXVII, s.189; Ebû Ceyb, Saîd, a.g.m, s. 5.

⁶⁵ Özkan, a.g.m, c.XXXVII, s. 189.

⁶⁶ Tabbâ', İyâd Hâlid, *El-İmâm el-Hâfiz Celâleddîn es-Süyûtî, Ma'lemetu'l-Ulûmi'l-İslâmiyye*, Dâru'l-kalem, Dimeşk 1996, s. 409-424.

a) MUHAMMED b. ALÎ ed- DÂVÛDÎ

Asıl adı Şemsuddîn Muhammed b. Alî b. Ahmed el-Mısrî ed-Dâvûdî'dir.(ö. 945/1539) Süyûtî'nin en tanınmış talebelerinden biridir. En önemli eseri “Tabakâtu'l-Müfessirîn” dir. Esasen Süyûtî ashâb tan itibaren bütün müfessirlerin biyografilerini içine alacak bir kitap yazmak gayesiyle bu eseri telif başlanmış yüz otuz altı müfessirin hayatına kadar yazabilmiş, onun yarım kalan eserini Dâvûdî temize çekmiş ve hocasının sonuçlandıramadığı işi kendisi ele alarak bu eseri te'lif etmiştir. Eserde yedi yüz dört müfessirin biyografisine yer verilmiş hayatları hakkında daha kısa bilgi verilirken eserleri ve ilmî yönleri daha geniş şekilde ele alınmıştır. Bunun yanında hocası Süyûtî'nin hayatına dâir geniş bir eser te'lif ettiği de kaynaklarda belirtilmektedir.⁶⁷ Yine müstakil olarak Süyûtî'nin hayatına dâir ele aldığı “Tercemetu'l-Hâfiz Süyûtî” adlı bir eseri de mevcuttur.⁶⁸

b) ÖMER b. AHMED eş- ŞEMMA'

Asıl adı Ebû'l-Hafs Ömer b. Ahmed b. Alî eş-Şemma' el-Halebî eş-Şâfiî'dir. (ö. 936/1530) Fakîh ve muhaddistir. Üç yüz civarında hocası vardır. Bunlardan biri de Celâleddîn Süyûtî'dir. “Mevridu'z-zam'ân fi Şuebi'l-Îmân”, onun muhtasarı “Tenbîhu'l-Vusnân” ile “Şuebi'l-Îmân” adlı eserlerin yazarıdır. Yine Nevevi'nin “er-Ravda” adlı eserini de ihtisar etmiştir. Onun kitaplarının çoğunluğu muhtasar türündendir.⁶⁹

c) MUHAMMED b. YÛSUF eş -ŞÂMÎ

Asıl adı Şemsuddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî eş-Şâmî⁷⁰ es-Sâlihî el-Mısrî'dir.⁷¹ (ö. 942/1535) Süyûtî'ye uzun süre öğrencilik yapmıştır. Yukarıda da özelliklerini zikrettiğimiz “es-Sîretu's-Şâmiyye” adlı eserin yazarıdır. Çağdaşları arasında özellikle güzel ahlakı, takvâsı, ibadete düşkünlüğü ile meşhûr olmuştur. Kaynaklarda kendisine ait olduğu belirtilen yaklaşık yirmi eseri vardır.⁷²

d) ABDULVEHHÂB b. AHMED eş- ŞE'RÂNÎ

Abdulvehhâb b. Ahmed eş-Şe'rânî (veyâ eş-Şe'râvî) eş-Şâfiî. H. 973 senesinde vefat etmiştir. Fıkıh ve Usûl âlimi olarak bilinir. Kendisi “Süyûtî, bana bütün rivâyetlerini ve kitaplarını nakletme icâzeti verdi. Ben Mısıra gelince kendisi ile bir kere görüştüm. Kütübî Sitte den bazı Hadîsler ile “el-Minhâc fi'l-Fıkh” adlı eserden bir kısmını teberrûken kendisine okudum. Bir ay sonra da vefat ettiği haberini aldım.” demiştir.⁷³

⁶⁷ Temel, Ali Rıza, *Dâvûdî, Muhammed b. Alî*, DİA, İstanbul 1994, c. IX, s. 51; Tabbâ', *Ma'lemetu'l-Ulûmi'l-İslâmiyye*, s. 421.

⁶⁸ Tabbâ', *Ma'lemetu'l-Ulûmi'l-İslâmiyye*, s. 421.

⁶⁹ Tabbâ', *Ma'lemetu'l-Ulûmi'l-İslâmiyye* s. 416-417.

⁷⁰ Tabbâ', *Ma'lemetu'l-Ulûmi'l-İslâmiyye*, s. 423.

⁷¹ Ebû ceyb, Saîd, a.g.m, s. 5.

⁷² Tabbâ', *Ma'lemetu'l-Ulûmi'l-İslâmiyye*, s. 423.

⁷³ Tabbâ', *Ma'lemetu'l-Ulûmi'l-İslâmiyye*, s. 415-416.

e) **ABDULKÂDİR b. MUHAMMED eş- ŞÂZELÎ**

Asıl adı el-müezzîn Abdulkâdir b. Muhammed eş-Şâzelî eş-Şâfî el-Mısrî'dir. H. 935 senesi dolaylarında vefat etmiştir. Süyûtî'ye uzun bir süre öğrencilik yapmış müstakil olarak onun hayatını yazmaya ayırdığı "Behcetü'l-Âbidîn bi Tercemeti Hâfizi'l-Asr Mevlânâ Celâleddîn" adlı bir eser te'lif etmiştir.⁷⁴ Hâlid İyâd Tabbâ' mezkûr eserini oluştururken bu eserden çok istifâde ettiğini belirtmiştir.⁷⁵

5- ESERLERİ

Esasında İmâm Süyûtî'nin adını kalıcı kılan sebep sadece onun bu önemli talebeleri değildir. Tefsîr, hadîs, fıkıh, usûl, târîh, dil gibi alanlarda yazdığı, kabûl görmüş önemli eserler bırakan müellifimiz İslam ilim geleneğinin en velûd âlimlerinden sayılır. Öyle ki Yukarıda da değindiğimiz gibi yazdığı eserlerin sayısı konusunda verilen rakamlar yazdıklarının sayılmasının bile başlı başına bir araştırma konusu olduğunu göstermektedir. h. 904 yılında yazdığı eserlerin fihristini bizzat kendisi hazırlamıştır. Mezkûr tarih itibariyle yazdıklarını beş yüz yirmi sekiz eser olarak aktarmış ve bu eserlerin çeşitli ilimlere dağılımını da şu şekilde yapmıştır: A- Tefsîr ilmi ile ilgili otuz altı eser, B- Usûl, akâid ve tasavvuf ile ilgili iki yüz üç eser, C- Şiir ve edebiyat ile ilgili altmış dokuz eser, D- Dil, sarf ve nahiv ile ilgili altmış üç eser, E- Tarih alanında yirmi dokuz eser⁷⁶

Görüldüğü gibi Süyûtî hem kendisini derinleşmiş gördüğü ilim dallarında hem de yeterli bilgisinin olduğunu belirttiği alanlarda yazmış, çok yönlü velûd bir âlimdir. Burada çalışmamızın alanına girmesi sebebiyle tefsîr ve Kur'ân ilimleriyle ilgili bir kaç eserini kısaca tanıtacağız. Diğer ilim dallarında yazdığı bazı eserlerinde ismini vermekle yetineceğiz.

a) **Tefsîr ve Kur'ân İlimleri**

En önemli tefsir eseri "ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr" adlı çalışmasıdır. Hacimli bir rivâyet tefsiri olan bu eser denebilir ki Kur'ân âyetleri ile ilgili bir rivâyet külliyyatıdır. Bu eser yukarıda da zikrettiğimiz gibi Süyûtî'nin "Tercumânu'l-Kur'ân" adlı eserinin muhtasarıdır. Bu eserde seleften tefsir ile ilgili gelen rivâyetleri aktarmaya gayret eder. Yalnız bu rivâyetleri süzgeçten geçirmez. Cerh, ta'dil, zayıf, sahîh tahlillerinde bulunmaz. Bu eser için selefın tefsir ile ilgili rivâyet külliyyatıdır denebilir. Süyûtî, bu rivâyetleri Buhârî, Müslim, Nesâî, Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd, İbn Cerîr, İbn Ebî Hâtim, Abd b. Humeyd, İbn ebi'd-Dunyâ ve bunların dışında kendisinden önce gelen ve tefsiri tedvîn eden kişilerden almıştır.⁷⁷

İmâm Süyûtî'nin Kur'ân ilimleri ile ilgili yazmış olduğu en kapsamlı eseri ise "el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân" adlı çalışmasıdır. Kendisi bu eserinin mukaddimesinde öğrencilik döneminde Kur'ân ilimleri konusunda sistemli ve kapsamlı çalışmaların

⁷⁴ Tabbâ', *Ma'lemetu'l-Ulûmi'l-İslâmiyye*, s. 414-415.

⁷⁵ Tabbâ', *Ma'lemetu'l-Ulûmi'l-İslâmiyye*, s. 415.

⁷⁶ Ebû Ceyb, Saîd, a.g.m, s. 6.

⁷⁷ Zehebî, *et-Tefsir ve'l-Mufessirûn*, c. I, s. 181.

yapılmadığını şaşkınlıkla gözlemlediğini belirtmiştir.⁷⁸ Bu alandaki açığı kapatmak için daha o dönemde zihninde tasarımlar yaptığı ve böyle bir eser çalışması düşündüğü anlaşılmaktadır. Süyûtî bütün rivâyet Tefsîrlerinde ihtiyaç hissedilen her şeyi bir araya getirecek kapsamlı bir Tefsîr yapmak isteğini belirtmiş bunun için “Mecmau’l-Bahreyn ve Matlau’l-Bedreyn” adlı eseri yazmış ve işte “el-İtkân” adlı çalışması da bu eserin mukaddimesi olarak ortaya çıkmıştır.⁷⁹

Seksen bölüm başlığı altında Kur’ân İlimlerinin uzun uzun îzâh edildiği bu eserin ilk bölümü Mekkî-Medenî kavramları ve bu kavramların izâhı ile ilgilidir. Son bölümde ise müfessirlerin tabakaları konusu ele alınır. Fâtiha Sûresinden Nâs Sûresine kadar, sûrelerle ilgili peygamber efendimiz (s.a.v)’den merfû’ olarak aktarılan rivâyetler zikredilir. “Mûsâ-Hızır kıssası” fitneler ve sûr hâdiselerine de değinilerek kitaba son verilir.

Derinleştğini söylediği alanlarda klasikleşen eserler yazan Süyûtî bu alanların dışında Hadîs usulü, fıkıh usulü, tasavvuf, edebiyat, tarih alanlarında da sayısız eser yazmıştır. Yukarıda tanıtmaya çalıştığımız eserleri Kur’ân ilimleri ve Tefsir ile ilgili idi. Bunların dışında hem bu alanla ilgili hem de muhtelif ilimlerle ilgili eserlerinin bir kısmını hatırlatmakta yarar görüyoruz.

Yukarıda saydığımız iki eserin dışında bizzat Süyûtî’nin isimlerini bize aktardığı Kur’ân İlimleri ve tefsîr ile ilgili bazı eserleri şunlardır⁸⁰ : 1- Tercûmânu’l-Kur’ân fi’t-Tefsîr 2- Katfu’l-Ezhâr fi Keşfi’l-Esrâr (Esrâru’t-Tenzîl) 3- Lübâbu’n-Nükûl fi Esbâbi’n-Nüzûl 4- el-İklîl fi İstinbâtî’t-Tenzîl 5- Tekmiletu Tefsîr eş-Şeyh Celâleddîn el-Mahallî; Celâleddîn el-Mahallî’nin Fâtihâ Sûresi ile Kehf Sûresi’nden Nâs Sûresine kadar yazabildiği tefsîrin diğer sûrelerine dâirdir. O yüzden eserin iki müellifinin adına işâretle “Tefsîru’l-Celâleyn” diye meşhûr olmuştur.⁸¹ 9-Hâşiye alâ Tefsîri’l-Beydâvî, 10-Mecmau’l-bahreyn ve Matlau’l-Bedreyn fi’t-Tefsîr, 11-Şerhu’l-İstiâze ve’l-Besmele, Onun ilk eserlerinden olma özelliğini taşır. Henüz on altı yaşında yazdığı ve acemi işi olarak gördüğü bu eserini büyük hayranlık duyduğu hocası Kâdî’l-kudât Sâlih b. Ömer el-Bulkînî, bu esere takrîz yazdığı için imhâ etmedi.⁸²

Bu saydığımız eserler dışında sayısız eser yazan Süyûtî bizzat kendisi “bugüne kadar yazdığım eserlerin sayısı üç yüz civarındır.” demiş ve mezkûr eserlerin dışında tefsîr ilimlerinde on sekiz, hadîs ilimlerinde doksan dört, fıkıh ilimlerinde yirmi üç, herhangi bir konuya dâir müstakil eserlerde kırk üç, arap dili ilimlerinde otuz üç, usûl, beyân ve tasavvuf ilimlerinde yirmi dört, târîh ve edebiyât alanlarında kırk sekiz eserinin adını istifâde edilsin diye zikretmiştir.⁸³

⁷⁸Süyûtî, *El-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, (mukaddime bölümü), Dârü İbn Kesîr, Beyrut 2006, c. I, s. 7.

⁷⁹Zehebî, *et-Tefsîr ve’l-Mufessirîn*, c. I, s. 181.

⁸⁰Süyûtî, *Husnu’l-Muhâdara*, c. I, s. 339.

⁸¹Özkan, a.g.m, c. XXXVII, s. 199.

⁸²Özkan, a.g.m, c. XXXVII, s. 188.

⁸³Süyûtî, *Husnu’l-Muhâdara*, c. I, s. 339-344.

b) Diğer Eserleri

Hadis alanında:

1- Keşfu'l-Muğattâ fi Şerhi'l-Muvatta', 2- Tedribu'r-Râvî fi Şerhi Takrîbi'r-Râvî, 3- Minhâcu's-Sunne, 4- Menâhîcu's-Safâ fi Tahrîci Ehâdîsi's-Şifâ, 5- Câmi'u'l-Mesânîd, 6-et-Ta'rîf bi âdâbi't-te'lîf⁸⁴

Fıkıh alanında:

1- el-Hevâşi's-Suğrâ, 2- el-Eşbâh ve'n-Nezâir, 3- Cem'u'l-Cevâmi', 4- el-Kâfî, 5- el-Câmi' fi'l-Ferâid 6- Şerhu'd-Tenbîh⁸⁵

Arap Dili alanında:

1- Şerhu Elfıyyeti İbn Mâlik, 2- el-Ferîde fi'n-Nehv ve't-Tasrîf ve'l-Hat, 3- en-Nuket ala'l-Alfiyye ve'l-kâfiye ve's-Şâfiye ve's-Şuzûr ve'n-Nuzhe, 4- el-Fethu'l-Karîb alâ Me'na'l-Lebîb, 5- Şerhu Şevâhidi'l-me'nâ, 6- El-Ahbâru'l-Mervıyye fi Sebebi Vad'i'l-Arabiyye⁸⁶

Tarih alanında:

1- Husnu'l-Muhâdara fi Ahbâri Mısr ve'l-Kâhire, 2- Tabakâtu'l-Müfessirîn, 3- Tabakâtu'l-Usûliyyîn, 4- Târîhu'l-Hulefâ, 5- Tercemetu'l-Bulkînî, 6- Tercemetu'n-Nevevî⁸⁷

6 – İLMÎ KİŞİLİĞİ

Süyûtî, çağının hadîs ilimleri alanındaki önde gelen âlimlerinden sayılır. Ricâl, sened, metin bilgisi ve naslardan hüküm çıkarma konusunda üstün özellikleri vardı. Kendisi iki yüz bin hadîsi ezberlediğini belirtmiş ve şâyet daha çok bulsaydı onları da ezberleyeceğini ifade etmiştir.⁸⁸ Onun bu özelliği rivâyete dayalı Kur'ân Tefsîri çalışmalarında belirleyici rol üstlenmiştir. Nitekim “Tercûmânu'l-Kur'ân” adlı eserini oluştururken peygamberimizin tefsîrlerini barındıran merfû' ve mevkûf hadîslerden oluşan on bin küsur rivâyeti bir araya getirmek sûretiyle eseri meydana getirdiğini belirtmiş sonra “ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr” adlı eserini de bu eserin senedlerini düşürerek ve metinlerini kısaltarak yazdığını söylemiştir.⁸⁹

Kendisini yedi ilimde derinleşmiş görür. Bunlar : Tefsîr, hadîs, fıkıh, nahiv, meânî, beyân, bedî.⁹⁰ Bütün bu alanlarda çok sayıda eser yazmış İmâm Süyûtî, ferâiz, kırâat, fıkıh usûlü, sarf gibi ilimlerde de bilgisinin yeterli olduğunu vurgulamış ve bu alanların bir kısmında da eserler ortaya koymuştur.

⁸⁴ Geniş bilgi için, Bkz. Süyûtî, *Husnu'l-Muhadara*, c. I, s. 341.

⁸⁵ Geniş bilgi için, Bkz. Süyûtî, *Husnu'l-Muhadara*, c. I, s. 342.

⁸⁶ Geniş bilgi için, Bkz. Süyûtî, *Husnu'l-Muhadara*, c. I, s. 343.

⁸⁷ Geniş bilgi için, Bkz. *Husnu'l-muhadara*, c. I, s. 344.

⁸⁸ Zehebî *et-Tefsir ve'l-Mufessirûn*, c. I, s. 180.

⁸⁹ Zehebî, *et-Tefsir ve'l-Mufessirûn*, c. I, s. 180-181.

⁹⁰ Süyûtî, *Husnu'l-Muhadara*, c. I, s. 335.; Süyûtî, *et-Tâhâddus*, s. 149.

İmâm Süyûtî'nin dikkat çeken ve onu öne çıkaran özelliklerinden bir tanesi de çok sayıda eseri hızlı bir şekilde yazmasıdır. Öğrencisi ed-Dâvûdî: “bir defasında onu gözlemedim. Sadece bir günde üç kerrâse⁹¹ yazıp derlediğine şahit oldum.”⁹² Onun bu özelliği çağdaşı bazı âlimlerce intihâl iddiâlarıyla karşı karşıya kalmasına sebebiyet vermiştir. Bu konuda çağdaşları Şemseddîn es-Sehâvî, İbnu'l-Kerekî ve İbnu'l-Ğarîf ile şiddetli tartışmalara girmiştir.⁹³ Bu âlimlerden es-Sehâvî “ed-Dav'u'l-Lâmi” adlı eserinde bu iddiâlarının gerekçelerini sıralar. Süyûtî de kendisine yönelik iddiâları “Sâhibu Seyf alâ Sâhibi Hayf”, “el-Fârik beyne'l-Musannif ve's-Sârik”⁹⁴ ve “el-Kâvi alâ Târîhi's-Sehâvî”, “el-Cevâbu'z-Zekiyy alâ Kimâmeti İbn'l-Kerekî” ve “el-Kavlu'l-Mucmel fi'r-Radd ala'l-Muhmel”⁹⁵ adlı eserlerinde bu iddiâları cevaplamaktadır.

Hakîkaten imâm Süyûtî'nin yazdığı eserlerin sayısı bile üzerinde ittifak edilen bir mevzû değildir. Kendi yazdığı kitaplara ve oluşturduğu fihristlere göre eserlerinin sayısı 295-555, Şâzelî, Dâvûdî ve İbn İyâs gibi talebelerinin sayımına göre 529-600'dür. Bu konuda kapsamlı bir çalışma yapan İyâz Hâlid et- Tabbâ', 1194 rakamına ulaşmakta bunların 331 inin matbû, 431 inin yazma ve 432 sinin kayıp olduğunu belirtmiştir.⁹⁶

Husnu'l-Muhâdara adlı eserinde çok kitap yazmasının bir yetenek olarak Allâh tarafından kendisine bahşedildiğini, esasen bu ilmi yetenek için gerekli altyapıyı alma fırsatını bulduğunu şu sözlerle belirtir. “İçtihat yapmak için her türlü ilmi elde ettim. Bunu övünmek için değil, tahdîs-i ni'met için söylüyorum... Herhangi bir konuda yazmak istediğimde, rivâyetleri, nakilleri, delîlleri, kıyâsları, soru ve cevaplarıyla, mezheplerin ihtilâf noktalarını kıyaslama ile her türlü meseleyi hemen te'lif etme gücünü Allâh'ın lütfu ile kendimde bulma imkanına sahip oluyorum.”⁹⁷

⁹¹ Birkaç sayfadan oluşan küçük kitapçık (İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, Mu'cemu Mekâyîsi'l- Luğa, Thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-Fikr, yrs, tsz, c. V, s. 169.

⁹² Zehebî *et-Tefsir ve'l-Mufessirûn*, c. I, s. 180.

⁹³ Abdullâh, a.g.e, s. 98.

⁹⁴ Özkan, a.g.m, c. XXXVII, s. 190.

⁹⁵ Abdullâh, a.g.e, s. 98.

⁹⁶ Özkan, a.g.m, c. XXXVII, s. 191.

⁹⁷ Süyûtî, *Husnu'l-Muhâdara*, c. I, s. 338.

BİRİNCİ BÖLÜM

ET-TAHBÎR FÎ İLMİ'T-TEFSİR

1) Eserin Nüsha ve Neşirleri

Biz eserin iki matbû' nüshasına ulaşma imkanı bulduk. Bu nüshalardan ilki Tahkiki Fethi Abdulkadir Ferit tarafından yapılan, ilk baskısı Riyad'da, Daru'l-Ulûm tarafından m. 1982 yılında neşredilen çalışmadır. Muhakkik bu eseri gayet detaylı incelemiştir. Süyûtî'nin yararlandığı müelliflerle ilgili kısa bilgileri adlarının geçtiği ilk yerlerde dipnotlarda verir. Alıntı yaptığı hadislerin kaynağını ve hadislerin geçtiği kaynakları sayfa numaralarına kadar ayrıntılı bir şekilde okuyucuya aktarır. Müellifin alıntılıdığı ayetlerin hangi surede geçtiğini ve ayet numarasını verir. Bunun yanında gerekli gördüğü yerlerde el-İtkân ile karşılaştırma yaparak Süyûtî'nin görüşlerindeki tutarlılık veya değişiklikler hakkında araştırmacılara kolaylık sağlayacak ma'lûmâtlar sunar. Okuyucunun anlamakta güçlük çekebileceğine inandığı yerlerde ise izahlara girişir. Biz çalışmamız boyunca bu nüshadan yaralandık. Tezimizde bu eserden yaptığımız alıntı ve dipnotlarda yaptığımız atıflar tamamıyla bu nüsha temel alınarak yapıldı.

Eserin ikinci matbû' Nüshası ise ilk baskısı Beyrut'ta, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye tarafından 1988 tarihinde neşredilmiştir. Bu çalışmanın dört yazma nüsha örnek alınarak hazırlandığı kapak sayfasında belirtile de bu nüshalar hakkında bilgi verilmemiştir. Kapak sayfası dahil eser 224 (iki yüz yirmi dört) sayfadan oluşmuştur. Yukarıda bahsettiğimiz nüshanın aksine bu nüshada neredeyse dipnot kullanılmamıştır. Kullanılan bütün dipnotlarda ise sadece örnek alınan yazma nüshalar arasındaki ifade farklılığına değinilmiştir. İlk sayfada müellifin hayatı kısaca verilmiş bunun dışında konuyu tanıtabak herhangi bir ma'lûmât verilmemiştir. Sadece orijinal yazma nüshanın ilk sayfasına giriş bölümünde yer verilmiştir.

2) Eserin İçerdiği Konular

Süyûtî, zikettiğimiz üzere bu eseri yüz iki bölüm de değerlendirmiştir. Kitaba mukaddime başlığı ile giriş yapan Süyûtî, bu bölümde eserinde ele aldığı konuların fihristini verir. Bu fihristteki konuların sıralamasına göre eserdeki konuları aktarır. Biz de mukaddimedeki aktarılan fihriste göre eserde üzerinde durulan başlıkları aktarmak istiyoruz:

1.ve 2. Bölüm: MEKKÎ-MEDENÎ

3.ve 4. Bölüm: HADARÎ-SEFERÎ

5.ve 6. Bölüm: NEHÂRÎ-LEYLÎ

7.ve 8. Bölüm: SAYFÎ-ŞİTÂÎ

9.ve 10. Bölüm: FİRÂŞÎ-NEVMÎ

11. Bölüm: ESBÂBU'N-NÜZÛL

12. Bölüm: İLK İNEN (ÂYET)LER

13. Bölüm: SON İNEN (ÂYET)LER
14. Bölüm: NÜZÛL ZAMANI YIL AY GÜN VE SAAT OLARAK BİLİNEN (ÂYET)LER
15. Bölüm: SADECE HZ. MUHAMMED (S.A.V) İNDİRİLEN ÂYETLER
16. Bölüm: DAHA ÖNCEKİ PEYGAMBERLERE DE İNDİRİLEN ÂYETLER
17. Bölüm: NÜZÛLU TEKRÂR EDEN (ÂYET)LER
18. Bölüm: PARÇA PARÇA İNDİRİLEN (SÛRE)LER
19. Bölüm: TOPLU OLARAK İNDİRİLEN (SÛRE)LER
20. Bölüm: (ÂYETLERİN) İNME ŞEKLİ
21. Bölüm: MÜTEVÂTİR
22. Bölüm: ÂHÂD
23. Bölüm: ŞÂZ
24. Bölüm: PEYGAMBER (S.A.V)'İN KIRÂATLARI
25. ve 26. Bölüm: RÂVÎLER VE HÂFIZLAR
27. Bölüm: KEYFİYYETU'T-TEHAMMUL
28. Bölüm: ÂLÎ VE NÂZİL
29. Bölüm: MÛSELSEL
30. Bölüm: EL-İBTİDÂ'
31. Bölüm: VAKF
32. Bölüm: İMÂLE
33. Bölüm: MEDD
34. Bölüm: TAHFÎFU'L-HEMZE
35. Bölüm: İDĞÂM
36. Bölüm: İHFÂ
37. Bölüm: İKLÂB
38. Bölüm: MEHÂRİCU'L-HURÛF

39. Bölüm: ĞARÎB
40. Bölüm: MUARRAB
41. Bölüm: MECÂZ
42. Bölüm: MÜŞTEREK
43. Bölüm: MÜTERÂDİF
44. ve 45. Bölüm: MUHKEM VE MÜTEŞÂBİH
46. Bölüm: MÜŞKİL
47. ve 48. Bölüm: MÜCMEL VE MÜBEYYEN
49. Bölüm: İSTİÂRE
50. Bölüm: TEŞBÎH
51. ve 52. Bölüm: KİNÂYE VE TA'RÎZ
53. Bölüm: el-ÂMM el-BÂKİ ALÂ UMÛMİHÎ
54. ve 55. Bölüm: MAHSÛS VE HUSÛS KASDEDİLEN (ÂYETLER)
56. ve 57. Bölüm: KUR'ÂN'IN SÛNNETİ TAHSÎS ETMESİ VE SÛNNETİN KUR'ÂN'I

TAHSÎS ETMESİ

58. Bölüm: MÜEVVEL
59. Bölüm: MEFHÛM
60. ve 61. Bölüm: MUTLAK VE MUKAYYED
62. ve 63. Bölüm: NÂSİH VE MENSÛH
64. Bölüm: BİR KERE AMEL EDİLEN SONRA NESHEDİLEN (ÂYETLER)
65. Bölüm: SADECE BİR KİŞİYE VÂCİB OLAN (ÂYETLER)
- 66, 67 ve 68. Bölüm: İCÂZ, İTNÂB, MÛSÂVÂT
69. Bölüm: EŞBÂH
- 70 ve 71. Bölüm: FASL VE VASL
72. Bölüm: KASR

73. Bölüm: İHTİBÂK
74. Bölüm: eL-KAVL BÎ'L-MÛCİB
75. Bölüm: MUTÂBAKA
76. Bölüm: MÛNÂSEBET
77. Bölüm: MÛCÂNESE
- 78 ve 79. Bölüm: TEVRİYE VE İSTİHDÂM
80. Bölüm: LEF VE NEŞR
81. Bölüm: İLTİFÂT
82. Bölüm: EL-FEVÂSİL VE'L-ĞÂYÂT
- 83, 84 VE 85. Bölüm: AFDALU'L-KUR'ÂN VE FÂDİLÜHÛ VE MEFDÛLUHÛ
86. Bölüm: MÛFREDÂTU'L-KUR'ÂN
87. Bölüm: EMSÂL
- 88 ve 89. Bölüm: ÂDÂBU'L-KÂRİİ VE'L-MUKRİ'
90. Bölüm: ÂDÂBU'L-MÛFESSİR
91. Bölüm: TEFSİRİ KABÛL EDİLENLER VE KABÛL EDİLMİYENLER
92. Bölüm: ĞARÂİBU'T-TEFSİR
93. Bölüm: MA'RİFETU'L-MÛFESSİRİN
94. Bölüm: KİTÂBETU'L-KUR'ÂN
95. Bölüm: TESMİYETU'S-SUVER
96. Bölüm: ÂYET VE SÛRELERİN TERTİBİ
97. Bölüm: İSİMLER
- 98 ve 99. Bölüm: KÛNYE VE LAKABLAR
100. Bölüm: MÛBHEMÂT
101. Bölüm: HAKLARINDA ÂYET İNEN KİŞİLERİN İSİMLERİ
102. Bölüm: HÂTİME; CEBRÂİL (A.S)'İN VEFÂTI

3) Eserde İzlenen Metod

Süyûtî, bu eserinde Kur’ân ilimleri ile ilgili belirlediği konu başlıklarını belirli bir metodla îzâh etmeye çalışır. Eğer esas aldığı “Mevaki’u’l-Ulûm fi Mevâki’i’n-Nücûm” eserinde bu konu geçiyorsa “zekarahu’l-Bulkînî”⁹⁸ veyâ bir kısmını açıklıyorsa “zekara’l-Bulkînî minhu eşyâe”⁹⁹ ifâdelerini kullanır. Konu ile ilgili Bulkînî’den müstakil olarak verdiği örnekler için “haza’l-misâl lem yezkurhu’l-Bulkînî”¹⁰⁰, konu ile ilgili birden çok örnek verdiğinde “lem yezkur el-Bulkînî ğayrehû”¹⁰¹ kalıbları ile kendi örnekleriyle Bulkînî’nin örneklerini birbirinden ayırır. Şâyet konu “Mevâki” de geçmiyorsa o zaman da “hâza’n-nev’u min ziyâdeti”¹⁰² der.

Süyûtî, bundan sonra konu ile ilgili eser veren müelliflerin adını verir.¹⁰³ Sonra konuya esas olan rivâyetler eşliğinde konuyu ele alır ve bilinmesi gerektiğini düşündüğü bilgileri eserinde arz eder. Bu arada konu ile ilgili âlimlerden alıntılar yapar. Genelde bu âlimlerin ifâdelerini kendi anlattıkları doğrultusunda aktarır. Ama bazen bu görüşlere katılmaz ve gerekçesini bildirir.¹⁰⁴ Veyâ alıntı yaptığı âlimin görüşlerini değerlendirecekse “kultu”¹⁰⁵ İzaha ihtiyâç bir nokta olduğuna inanıyorsa “Tenbîhât”¹⁰⁶ başlığını kullanır. Süyûtî’nin bu metodu, konuyu nasıl değerlendirdiğine ve rivâyetleri değerlendirme tarzına yönelik olarak bize fikirler vermektedir.

4) Eserin Kaynakları

Süyûtî, bu eserde birbirinden farklı Tefsir, Kur’ân ilimleri, Hadîs, kıraat, fıkıh, dil ve belağat kaynaklarına başvurmuş onlardan yararlanmıştı. Eserin tahkikini yapan Fethi Abdulkadir Ferit kendi mukaddimesi’nde bu kaynakların bir kısmını sistemli bir şekilde okuyucuya arz eder. Biz de bu kaynakları aktarıırken hem bu kısımdan istifâde edeceğiz. Hem de müellifin yararlandığı diğer kaynakları tesbit etmeye çalışacağız.

Tefsir alanında:

Fedâilu’l-Kur’ân, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, (ö. 224/839), Ğarîbu’l-Kur’ân, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe, (ö. 276/889), Tefsîru’l-Firyâbî, Ebû Bekir Ca’fer b. Muhammed el-Firyâbî, (ö. 301/913), Tefsîru İbn Cerîr et-Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, (ö. 310/922), Er-Radd alâ men Hâlefe Mushâf Osmân, Muhammed b. Kâsım Ebû Bekir el-Enbârî, (ö. 328/940), Tefsîru İbn Merduveyh, Ahmed b. Mûsâ b. Merduveyh, (ö. 410/1020), Esbâbu’n-Nüzûl, Ebû’l-Hâsen Alî b. Ahmed en-Nîsâbûrî, (ö. 468/1075), el-Keşşâf an Hakâiki’t-Tenzîl, ez-Zemahşerî (ö. 538/949), el-Muharreru’l-Vecîz fi Tefsîri’l-kitâbi’l-Azîz, İbn Atiyye el-

⁹⁸ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 84.

⁹⁹ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 147.

¹⁰⁰ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 64.

¹⁰¹ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 79.

¹⁰² Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 107.

¹⁰³ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 87, 198, 232, 236, 271, 285.

¹⁰⁴ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 42, 248.

¹⁰⁵ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 141, 150, 151.

¹⁰⁶ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 143.

Endelûsî (ö. 542/1147), Mefâtîhu'l-Ğayb (Tefsiru'l-Kebîr), Fahreddîn er-Râzî, (ö. 606/1209), Emâlî ala'l-Fâtihâ, Ebû'l-Kâsım Abdulkerîm b. Muhammed İmâmuddîn er-Râfî, (ö. 620/1224), Et-Tibyân fi Adâbi Hamalati'l-Kur'ân, Muhyiddîn Ebû Zekerıyyâ en-Nevevî, (ö. 676/1278) el-Bahru'l-Muhît, Ebû Hayyân (ö. 745/1344), Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, İbn Kesîr (ö. 774/1372),¹⁰⁷

Hadis alanında:

el-Câmiu's-Sahîh, el-Buhârî (ö. 256/870), Sahîhu Müslim, Müslim b. Haccâc en-Nîsâbü'rî, (ö. 261/875), Es-Sunen, En-Nâsıh ve'l-Mensûh, Ebû Dâvûd, (ö. 275/889), Sunenu't-Tirmizî, Ebû İsmâîl Muhammed b. İsmâîl et-Tirmizî, (ö. 280/894), Musnedu Ebû Ya'lâ, Ebû Ya'lâ Ahmed b. Alî el-Mevsilî, (ö. 307/920), el-Musnedu's-Sahîh, Ebû Hâtım Muhammed b. Hibbân (ö. 354/965), el-Mu'cemu'l-Evsat, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî (ö. 360/970), Musnedu'l-Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr el-Bezzâr (ö. 383/993), Sünenu'd-Dârekutnî, Ebû'l-Hâsen Alî b. Ömer ed-Dârekutnî (ö. 385/996), el-Müstedrek, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim en-Nîsâbü'rî, (ö. 405/1014), Delâilu'n-nubuvve, Ebû Bekr Ahmed b. Huseyn el-Beyhakî (ö. 458/1066),¹⁰⁸

Kırâat ve Tecvid alanında:

el-Vakf ve'l-İbtidâ', Ebû Bekir Muhammed b. Kâsım el-Enbârî, (ö. 327/939), Kitâbu'r-Riâye fî Tecvîdi'l-Kur'ân, Mekkî b. Hâmûş (ö. 437/1046), el-Vakf ve'l-İbtidâ', Ebû Amr Osmân b. Saîd ed-Dânî (ö. 444/1053), Cemâlu'l-Kurrâ', Alemu'd-dîn Ebû'l-Hâsen es-Sehâvî, (ö. 643/1245), en-Neşr fî'l-Kirâati'l-Aşr, Ebû'l-Hayr Muhammed b. Muhammed el-Cezeri (ö. 833/1429),¹⁰⁹

İ'câz ve Belâğat alanında:

el-Aksa'l-Ğarîb, Kadî et-Tennûhî (ö. 384/994), İ'câzu'l-Kur'ân, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib el-Bâkillânî (ö. 403/1013), Esâsu'l-Belâğâ, Cârullah Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî (ö. 538/1143), Nihâyetu'l-İcâz fi Dirâyeti'l-İ'câz, Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1209), el-Meselu's-Sâir, Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr el-Cezerî (ö. 637/1240), Mecâzu'l-Kur'ân, İzzeddîn b. Abdisselâm (ö. 660/1261), el-İğrîd fi'l-Farki beyne'l-Kinâyeti ve't-Te'rîd ile el-İktinâs fi'l-Farki beyne'l-Hâsri ve'l-İhtisâs, Takiyyuddîn es-Subkî (ö. 756/1356),¹¹⁰

Arap Dili, İ'râb ve Garip Lafızlar alanında:

el-Luğatulletî Nezele biha'l-Kur'ân, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö. 224/839), Ğarîbu'l-Kur'ân, İbn Kuteybe (ö. 276/889), Mufredâtu'l-Kur'ân, Râğıb el-İsfahânî (ö. 425/1033), el-Ğarâib ve'l-Acâib, Mahmud b. Hamza el-Kirmani (ö. 500/1107),¹¹¹

¹⁰⁷ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 14-15.

¹⁰⁸ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 14-15.

¹⁰⁹ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 15.

¹¹⁰ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 15.

¹¹¹ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 15.

5) Eserin Değer ve Önemi

Bu eserle ilgili kısa bilgilerin bir kısmını giriş bölümünde vermiştik. Bu eser el-İtkân adlı eserden önce yazıldığı halde onun muhtasarı gibidir. Nitekim Süyûtî et-Tahbîr'i yazdıktan bir süre sonra Zerkeşî'nin "el-Burhân"ına müttali' olup onu inceleyince, daha önce yazdığı eserin yetersiz olduğu kanâatine varmış¹¹² ve "et-Tahbîr" adlı eserinin başlıklarına ek başlıklar koyarak çok daha uzun îzâhların yapıldığı "el-İtkân" ı yazmıştır.¹¹³

"et-Tahbîr fî İlmi't-Tefsîr", "Mevâkiu'l-Ulûm fî Mevâkii'n-Nücûm" adlı eserin incelenmesinden sonra ortaya çıkmış bir çalışmadır. Şüphesiz bu eserde anlatılan konular süzgeçten geçirilmiş, konu anlatımında eksik bırakılan noktalara değinilmiş, Bulkînî'nin değinmediği konular "et-tahbîr"de izah edilmiştir. "el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân" ise "el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân" adlı eser müellifimiz tarafından görüldükten sonra meydana gelmiştir. İlk iki eserin sebep sonuç ilişkisi son iki eser için de söz konusudur. Dolayısıyla "et-Tahbîr" "el-İtkân"ın çekirdeğini oluşturmuştur. Müellif Kur'ân İlimleri alanındaki ilk ciddi çalışmasını tez konumuz eseri ile ortaya koymuştur. Onun bu eseri daha sonra bu alanda yapacağı bütün çalışmalar için bir temel teşkil etmiştir.

¹¹² Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, Marmara Üniv. İlahiyat. Fak. Yay., İstanbul 2001, s. 32.

¹¹³ Esbâbu'n-Nüzûl buna iyi bir örnektir. Tahbîr'de bu konu üç sayfa anlatılırken el-İtkân'da yirmi sayfa olarak anlatılır.

İKİNCİ BÖLÜM

RİVÂYETE DAYALI KUR'ÂN İLİMLERİ

I- MEKKÎ VE MEDENÎ

Sûreler Mekkî ve Medenî olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Mekkî ve Medenî sûrelerin tanımlanmasında genel olarak üç görüş mevcuttur:

- a- Mekkelilere hitap eden âyetler Mekkîdir, Medinelilere hitap eden âyetler de Medenîdir.¹¹⁴
- b- Mekke'de nazil olan âyetler Mekkîdir, Medine'de nazil olan âyetler de Medenîdir.¹¹⁵
- c- Hicretten önce nazil olan âyetler Mekkîdir, hicretten sonra nazil olan âyetler de Medenîdir. Buna göre bir âyet hicretten sonra Mekke'de nazil olsa bile Medenî olarak kabûl edilmektedir. Bu tanım, kapsamının diğer tanımlardan daha geniş olması açısından, en meşhur görüştür.¹¹⁶

Ayrıca Medenî sûreler içinde Mekkî âyetler ve Mekkî sûreler içinde Medenî âyetlerin bulunması mümkündür.¹¹⁷ Bundan dolayı bazı âyetlerin nerede nazil olduğu konusu âlimler arasında ihtilâfıdır. Ayrıca âyetlerin iki defa nazil olabileceği hususu da Zerkeşî gibi bazı âlimler tarafından kabûl edilmektedir. Buna göre bir âyetin iki defa nazil olması o âyetin şânının yüceliğine bir işârettir.¹¹⁸

Sûreler, Mekkî veyâ Medenî olmaları açısından dört kısımır:

- a- Bütünüyle Mekkî olan sûreler.
- b- Mekkî olup içinde Medenî âyetler bulunan sûreler.
- c- Bütünüyle Medenî olan sûreler.

¹¹⁴ Zerkeşî, , Muhammed b. Abdullâh, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, Daru'l-Hadîs, Kâhire 2006, s. 132; Süyûtî, *el-İtkân*, c. I, s. 27; Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed *el-Medhal li-Dirâseti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâr'u-l Livâ, Riyad 1987, s. 222.

¹¹⁵ Zerkeşî, *el-Burhân*, s.132.; Süyûtî, *el-İtkân*, c. I, s. 26.; Ebû Şehbe, *el-Medhal li-Dirâseti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 221.

¹¹⁶ Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 132.; Süyûtî, *el-İtkân*, c. I, s. 26.; Ebû Şehbe, *el-Medhal li-Dirâseti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 221.

¹¹⁷ Birşık, Abdülhamit, *Sûre*, DİA, İstanbul 2009, c. XXXVII, s. 538-539.

¹¹⁸ Zerkeşî, *a.g.e*, s. 32.; Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, s. 119.

d- Medenî olup içinde Mekkî âyetler bulunan sûreler.¹¹⁹

Bu bölümde Süyûtî'nin et-Tahbîr adlı eserinde Mekkî ve Medenî konusuna yaklaşımını göstermeye gayret edeceğiz.

Süyûtî'nin et-Tahbîr'de Mekkî-Medenî Konusuna Yaklaşımı

Süyûtî, et-Tahbîr'de Mekkî ve Medenî konusuna başlarken, “bu iki ilim önemli ilimlendendir, bu ilimler bilindiği zaman Nâsîh ve Mensûh âyetlerin hangileri olduğu bilinebilir” şeklinde bir giriş yaparak, bu ilimlerin önemine ve faydasına atıfta bulunmaktadır.¹²⁰

Müellif, daha sonra bu ilimlerin tanımına geçmektedir. Bunların tanımı hususunda insanların ihtilâfa düştüğünü, bununla birlikte en çok kabûl gören tanımın “hicretten önce nazil olan âyet ve sûrelerin Mekkî, hicretten sonra nazil olan âyet ve sûrelerin ise Medenî” olduğu şeklindeki tanım olduğunu belirtmektedir. Ayrıca “Mekke'de nazil olan âyet ve sûreler Mekkî, Medine'de nazil olan âyet ve sûreler ise Medenîdir” şeklinde bir tanımın da yapıldığını zikretmektedir.¹²¹

Süyûtî bu ilimlerin tanımı noktasında insanların düştüğü ihtilâftan kısaca bahsettikten sonra, bazı nakillerden örnekler vererek Mekkî ve Medenî sûrelerin kaç tane olduğuna ve bu sûrelerin hangi sûreler olduğuna geçmektedir. Bu noktada önce kaynak belirtmeden iki görüş zikretmektedir:

a- Medenî sûrelerin 25 tane olduğu söylenmiştir. Süyûtî bu sûrelerin isimlerini zikredip bu konudaki bazı ihtilâflara değinmektedir.¹²²

b- Bazıları Fâtiha Sûresinin Medenî olduğunu, bazıları iki defa nazil olduğunu, bazıları da bir yarısının Mekke'de diğer yarısının Medine'de nazil olduğunu söyledi.¹²³

Süyûtî, bu bilgilerden sonra “Ebû'l-Hâsan b. Hâssar, Nâsîh ve Mensûh adlı eserinde medenî sûrelerin 20 tane olduğunu söyleyip bunları beyitler halinde nazma dökmüştür” deyip bu beyitleri nakletmektedir.¹²⁴ Yirmi iki beyitten oluşan bu kasîde el-İtkânda da geçmektedir.¹²⁵

Müellifimiz, Mekkî ve Medenî ilimleri hususunda sahâbilerden ve tâbiînden gelen rivâyetlerin olduğunu zikredip bunlardan bahseder. Beyhakî'nin Delâilu'n-

¹¹⁹ Ebû Şehbe, *el-Medhal li-Dirâseti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 223.

¹²⁰ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 42.

¹²¹ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 42.

¹²² Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 43.

¹²³ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 43.

¹²⁴ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 43.

¹²⁵ Süyûtî, *el-İtkân*, c. I, s. 33-34.

Nübüvve de geçen İkrime ve Hâsan b. Ebî Hâsan tarîkiyle gelen rivâyeti olduğu gibi et-Tahbîr adlı eserine aktarır. Bu rivâyeti aktarırken sened ve metin açısından hiçbir değişiklik yapmaz diyebiliriz.¹²⁶ Süyûtî'nin aktarmış olduğu bu rivâyete göre Mekkî Sûreler şunlardır;

1- Mekkî Sûreler

Alak, Kalem, Müzemmil, Müdessir, Tebbet, Tekvir, A'la, Leyl, Fecr, Duhâ, İnşirâh, Asr, Âdiyât, Kevser, Tekâsür, Mâûn, Kâfirûn, Fîl, Felak, Nâs, İhlâs, Necm, Abese, Kadr, Şems, Burûc, Tîn, Kureyş, Kâri'a, Kıyâmet, Humeze, Kâf, Beled, Târik, Kamer, Sâd, Cin, Yâsîn, Furkân, Fâtır (Melâike), Tâhâ, Vâkıa, Şu'arâ, Nahl, Kasas, İsrâ, Yûnus, Yûsuf, Hûd, Hicr, En'âm, Sâffât, Lokmân, Sebe', Zümer, Mü'min, Duhân, Fussilet, Şûrâ, Zuhruf, Câsiye, Ahkâf, Zâriyât, Ğaşiye, Kehf, Nûh, İbrâhîm, Enbiyâ, Mü'minûn, Secde, Tûr, Mülk, Hâkka, Meâric, Nebe', Nâzi'ât, İnşikâk, İnfitâr, Rûm, Ankebût¹²⁷

Süyûtî'nin Beyhakî'den naklettiği rivâyete göre medenî sûreler ise şunlardır;

2- Medenî Sûreler:

Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, Enfâl, Ahzâb, Mümtehine, Mutaffifîn, Zilzâl, Hadîd, Muhammed, R'ad, Rahmân, Dehr, Talâk, Beyyine, Haşr, Nasr, Nûr, Hâc, Münâfikûn, Mücâdele, Hucurât, Tahrîm, Saf, Cumua, Teğâbun, Feth, Tevbe, Yûnus¹²⁸

Burada şu hususu tekrâr belirtmemiz gerekir. Süyûtî, Mekkî ve Medenî olarak isimlerini zikrettiği sûrelere dâir vermiş olduğu bu rivâyeti Beyhakî'nin Delâilu'n-Nübüvve adlı eserinden aynen nakletmektedir. Süyûtî de bu rivâyetin kaynağı olarak Beyhakî'yi göstermektedir.¹²⁹

Süyûtî bu rivâyeti naklettikten sonra hangi sûrelerin Mekkî hangilerinin Medenî olduğu noktasında Katâde b. Diâme'den gelen başka bir rivâyeti nakletmektedir. Ayrıca bu hususla ilgili olarak Hz. Âişe'den ve Ebû Talha'dan gelen iki rivâyet daha nakletmektedir.¹³⁰

Süyûtî bunlardan sonra bazı değerlendirmelerde bulunmaktadır. Yapmış olduğu bu değerlendirmeleri birkaç başlık altında özetleyebiliriz:

¹²⁶ Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin, *Delâilu'n-Nübüvve*, Dâr'u-l Kutub'i-l İlmîyye, Beyrut 1988, c. VII, s. 142-143.

¹²⁷ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 46.

¹²⁸ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 46-47.

¹²⁹ Beyhakî, *Delâilu'n-Nübüvve*, c. VII, s. 142-143.

¹³⁰ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 48.

a- Süyûtî kendisinde hâsıl olan kanâate göre Yûnus Sûresinin Mekkî olduğuna ikna olduğunu belirtmektedir.¹³¹ Bu görüşünü el-İtkân'da da korumaktadır.¹³²

b- Süyûtî değişik kaynaklarda zikredilen Hz. Ömer'in Müslüman olması olayında, Hz. Ömer'in Müslüman olmasına sebep olan âyetlerin Hadîd Sûresinin ilk âyetleri (1-7. âyetler) olduğunu, dolayısıyla Hadîd Sûresinin de Mekkî olduğuna emin olduğunu belirtmektedir.¹³³

c- Müellifimiz Kevser Sûresinin Medenî olduğuna dâir bir görüşün olduğunu, bunun Enes b. Malik'ten gelen bir nakle dayandığını belirtmektedir. Ayrıca Abdullâh b. Selâm'dan gelen rivâyete göre Saf Sûresinin Medenî olduğunu, yine Felak ve Nâs Sûrelerinin de Medenî olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Mücâhid ve Ebû Hüreyre'den gelen rivâyete göre Fâtiha Sûresinin de Medenî olduğunu belirtmektedir.¹³⁴

Bu değerlendirmelerden sonra Süyûtî Mekkî ve Medenî Sûreleri tanıyabilme noktasında ileri sürülen bazı ölçütleri zikredip bunlara yapılan itirazları da belirtmektedir. Fakat bunun ölçütü içtihat olup naklî değildir. Örnek olarak kısaca şu ölçütü verebiliriz;

- İçinde “ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا – Ey İmân edenler!” lafzı ile başlayan âyetlerin bulunduğu sûreler Medenîdir, yine içinde “ يَا أَيُّهَا النَّاسُ – Ey insanlar!” lafzı ile başlayan âyetlerin bulunduğu sûreler Mekkîdir.

Süyûtî bu görüşü zikrettikten sonra buna karşı çıkan diğer bir görüşü sunmaktadır. Karşı görüşte olanlar ise şöyle demektedirler;

- Nisâ Sûresi Medenî bir sûre olmasına rağmen “ يَا أَيُّهَا النَّاسُ - Ey insanlar!” lafzı ile başlamaktadır, ayrıca Mekkî bir sûre olan Hâc sûresinin 77. âyeti “ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا – Ey İmân edenler!” lafzı ile başlamaktadır. Dolayısıyla yukarıda zikredilen görüşün genel bir geçerliliği yoktur.¹³⁵

Müellifimiz bundan sonra Mekkî olup içinde Medenî Âyetler bulunan sûreler ile Medenî olup içinde Mekkî Âyetler bulunan sûrelere yönelik 19 örnek vermektedir. Biz bunlardan bazılarını maddeler halinde vermeyi uygun bulduk:

¹³¹ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 49.

¹³² Süyûtî, *el-İtkân*, c. I, s. 35-36.

¹³³ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 50.; Süyûtî, *el-İtkân*, c. I, s. 38.

¹³⁴ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 51.

¹³⁵ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 52.; Süyûtî, *el-İtkân*, s. 52-53.

1- Bulkînî, Bakara Sûresi'nden iki âyetin istisnâ edildiğini (Medenî bir sûre olan Bakara Sûresinin iki âyetinin Mekkî olduğunu) söyledi, bunlar 109 ve 272.¹³⁶ âyetlerdir. Başka bir görüşe göre Bakara Sûresindeki Mekkî âyetler 281 ve 285. âyetlerdir.¹³⁷

Medenî bir sûre olan Bakara Sûresinin Mekkî olduğunda ihtilâf edilen âyetleri 285 ve 286. âyetleridir, bu ihtilâfı bazı Tefsirlerde de görmemiz mümkündür. Örneğin Ebû'l-Leys es-Semerkandî Tefsîrinde bu âyetlerin nerede nazil olduğuna dâir bir ihtilâfın olduğunu söyleyip bazı görüşleri zikretmekte daha sonra da bu âyetleri Mekkî olarak değerlendirip o doğrultuda tefsîr etmektedir.¹³⁸

Ebû Hayyân el-Endelûsî ise tefsîrinde bu âyetlerin nüzûl sebebinin bir önceki 284. âyet olduğunu belirtmektedir. Bu nüzûl sebebine göre bu âyetler de Medenî olmaktadır. Fakat daha sonra farklı görüşlere de ayrıntılı olarak yer vermektedir.¹³⁹

2- Abdullâh İbn Mes'ûd'dan gelen rivâyete göre Bakara Sûresinin 21 ila 25. âyetleri de Mekkîdir. Ayrıca Medenî bir sûre olan Nisâ Sûresindeki iki âyet, Mekkî ve Medeni ilminin ikinci ıstılâhî tanımına göre¹⁴⁰ Mekkîdir.¹⁴¹ Bu âyetler şunlardır;

“Allâh size emanetleri layık olan ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde adalete uygun tarzda hüküm vermenizi emreder. Allâh bununla, size ne de güzel öğüt veriyor! Şüphe yok ki Allâh sözlerinizi de, hükümlerinizi de hakkiyle işitir, bütün yaptıklarınızı hakkiyle görür.”¹⁴²

Diğer âyet ise kelâle âyeti olarak da bilinen şu âyettir;

“Senden fetva isterler. De ki kelâle'nin yanî babası ve çocuğu olmayan kişinin mirası hakkındaki hükmünü Allâh şöyle bildiriyor: Çocuğu olmayıp bir kız kardeşi olarak ölen bir adamın terekesinin yarısı kız kardeşine aittir. Eğer kız kardeş çocuk bırakmaksızın ölürse tek varis olan erkek kardeş onun terekesinin tamamını alır. İki kız kardeş kalırsa onlar erkek kardeşlerinin terekesinin üçte ikisini alırlar. Eğer varisler erkek ve kız kardeşlerden oluşursa erkek, kadın hissesinin iki mislini alır. Allâh şaşırmanız için size bunları açık açık bildiriyor. Allâh her şeyi hakkıyla bilir.”¹⁴³

¹³⁶ Bu âyetin numarası Tahbîr'in asıl nüshâsında, dipnot kısmında sehven 110. âyet olarak geçmektedir.

Muhtemelen bir baskı hatasıdır. Doğrusu 272. âyet olmalıdır. Bakınız: Süyûtî, *Tahbîr*, s. 53.

¹³⁷ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 54.

¹³⁸ Semerkandî, Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim, *Tefsiru's-Semerkandî*, Dâr'u'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2006, c. I, s. 240-242.

¹³⁹ Ebû Hayyan, Muhammed b. Yusuf el-Endelûsî, *Bahr'u-l Muhît*, Dâr'u-l Kutub'i-l-İlmiyye, Beyrut 1993, c. II, s. 378.

¹⁴⁰ Burada kastedilen ikinci ıstılâhi tanım “Mekke'de nazil olan âyetler Mekkî, Medine'de nazil olan âyetler de Medenîdir” şeklindeki tanımdır.

¹⁴¹ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 54.

¹⁴² Nisâ, 4/68.

¹⁴³ Nisâ, 4/176.

3- Medenî bir sûre olan Mâide Sûresinin şu âyeti de istisnâ edildi;

“...İşte bugün sizin dininizi kemâle erdirdim ve üzerinizdeki nimetimi tamamladım. Sizin için din olarak İslamı beğendim...”¹⁴⁴

Yine ikinci tanıma göre Maide sûresinin bu âyetinin Mekkî olduğu söylendi.¹⁴⁵

4- İbn Hâssâr dedi; bazıları Mekkî bir sûre olan En’âm Sûresinden dokuz âyeti istisnâ edip bu âyetlerin Medenî olduğunu söyledi, fakat bu doğru değildir. Çünkü bu sûre tek seferde nâzil olmuştur. İstisnâ edilen âyetler şunlardır; 20, 21, 22, 91, 92, 93, 151, 152 ve 153. âyetlerdir.¹⁴⁶

5- Bulkînî, Medenî bir sûre olan Enfâl Sûresinin şu âyeti istisnâ edildiğini söyler.

“Ey Peygamber! Allâh sana ve seninle beraber olan müminlere yeter.”¹⁴⁷

Mekkî ve Medenî ilminin ikinci ıstılâhî tanımı doğrultusunda bu âyetin Medenî olmadığı söylendi.¹⁴⁸

6- Mekkî bir sûre olan Hûd Sûresinden şu âyetler istisnâ edildi;

“Senin de muhatap olduğun imtihan icabı ey Resûlüm! O müşriklerin: “Ona bir hazine indirilse ya!” veyâ “beraberinde bir melek gelse ya!” demelerinden ötürü, belki de göğsün daralarak sana vahyolunanın bir kısmını terk edecekmiş gibi olursun.”¹⁴⁹

İstisna edilen diğer âyet ise şu âyettir;

“Gündüzün iki tarafında, gecenin gündüze yakın saatlerinde namaz kıl. Zira böyle güzel işler insandan uzak olmayan günahları silip giderir. Bu, düşünen ve laftan anlayanlara bir nasihattir.”¹⁵⁰ Süyûtî, bu âyetlerin mekkî olmadığını belirtmektedir.¹⁵¹

7- Mekkî bir sûre olan Ra’d Sûresinin 31. âyetinin ve 7. âyetinin Medenî olduğu söylendi, fakat buna itiraz edildi ve Ra’d Sûresinin 12 ve 13. âyetlerinin Medenî olduğu söylendi;

“Size şimşegi göstererek, hem korku hem ümit verir, yağmur yüklü ağır bulutlar oluşturur.”¹⁵²

¹⁴⁴ Mâide, 5/3.

¹⁴⁵ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 54.

¹⁴⁶ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 54.

¹⁴⁷ Enfâl, 8/64.

¹⁴⁸ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 55; Süyûtî, *el-İtkân*, s. 44.

¹⁴⁹ Hûd, 11/12.

¹⁵⁰ Hûd, 11/114.

¹⁵¹ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 55; Süyûtî, *el-İtkân*, s. 45.

“O yıldırımlar gönderir, onlarla dilediği kimseleri çarpar. Durum bu iken onlar hâlâ Allâh hakkında birbirleriyle tartışıp, ileri geri konuşurlar. Hâlbuki Onun cezası pek çetindir.”¹⁵³

Nitekim bu âyetler Âmir b. Tufeyl ile Erbed b. Kays hakkında, Beni Âmir heyetiyle Medine’ye geldikleri zaman nazil oldu.¹⁵⁴

8- Mekkî bir sûre olan Hicr sûresinden şu âyet istisna edildi;

“Doğrusu sizden, önden gidenleri de, geri kalanları da Biz çok iyi biliriz. Doğup ölenleri veyâ ileride dünyaya gelip ölecekleri yahut İslam’da, Cihatta, itaatte öne geçip geri kalanları da biliriz. Sizin hallerinizden hiç biri bize gizli kalmaz.”¹⁵⁵

Hicr Sûresinin bu âyetinin Mekkî olmadığı söylendi.¹⁵⁶

9- Mekkî bir Sûre olan Nahl Sûresinden 126, 127 ve 128. âyetler istisna edildi. Katade ise 110. âyetten sûrenin sonuna kadar olan kısmın Medenî olduğunu söyledi.¹⁵⁷

10- Bazıları Mekkî bir sûre olan İsrâ Sûresinden 73. âyetten 80. âyete kadar olan sekiz âyeti istisna ettiler. Bazıları da ruh ile ilgili olan 85. âyeti istisna ettiler;

“Bir de sana “rûh” hakkında soru sorarlar. De ki: “Rûh Rabbimin emrindedir, Onun bileceği işlerdendir. Size sadece az bir ilim verilmiştir.”¹⁵⁸

Nitekim Süyûtî bu âyetle ilgili olarak Buhârî’nin İbn Mes’ûd’dan rivâyetle naklettiği bir hadîsi zikretmektedir;

Abdullâh ibn Mes’ûd dedi; Medine’de Hz. Peygamber (s.a.v.) ile beraber yürüyordum. Hz. Peygamber (s.a.v.) hurma ağacından bir değneğe dayanarak yürüyordu. Yahûdîlerden bir grup insanla karşılaştık, içlerinden bazıları keşke ona sorsaydınız ve “bize ruhtan bahset” dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) başını kaldırıp bir müddet bekledi. Kendisine vahyin gelmekte olduğunu anladım. Vahyin gelmesi bittikten sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle dedi “rûh Rabbimin emrindedir, Onun bileceği işlerdendir. Size sadece az bir ilim verilmiştir.”¹⁵⁹

¹⁵² Ra’d, 13/12.

¹⁵³ Ra’d, 13/13.

¹⁵⁴ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 55-56; Süyûtî, *el-İtkân*, s. 45.

¹⁵⁵ Hicr, 15/24.

¹⁵⁶ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 56.

¹⁵⁷ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 56-57.; Süyûtî, *el-İtkân*, s. 46.

¹⁵⁸ İsrâ, 17/85.

¹⁵⁹ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 57-58.

Süyûtî ayrıca İbn Kesîr'den, bütünüyle Mekkî olan İsrâ Sûresinin bu âyetinin iki defa nazil olduğuna dâir bir rivâyeti de aktarmaktadır.¹⁶⁰

11- Medenî bir sûre olan Hâc Sûresinden 52, 53, 54 ve 55. âyetleri istisnâ edilmiştir. Bu âyetlerin Medenî olmadığı söylenmiştir.¹⁶¹

12- Mekkî bir sûre olan Şuarâ Sûresinin, 224. âyetten sûrenin sonuna kadar olan kısmın Medenî olduğu söylendi. Bunu Mekkî b. Hâmûş b. Muhammed b. Muhtâr söylemiştir.¹⁶²

Süyûtî Mekkî olup ta içinde Medenî âyetler bulunan sûreler ile Medenî olup ta içinde Mekkî âyetler bulunan sûrelere yönelik bu örnekleri verdikten sonra Mekkî ve Medenî konusunu bitirmektedir. Müellif el-İtkân'da Mekkî ve Medenî konusunu biraz daha fazla detaylandırmasına rağmen, konuyu ele alış açısından çok temel farkların olduğunu söyleyemeyiz. et-Tahbîr adlı eserine nazaran el-İtkân'da verilen nakillerin ve örneklerin sayısı neredeyse iki misli fazladır. Bununla birlikte konunun ele alınışındaki genel hatlar korunmuştur.

Süyûtî, Mekkî-Medenî konusunu bitirdikten sonra bu konuya göre vahyin iniş yeri ve zamanını daha detaylı ortaya koyacak sekiz başlık daha kullanır. Bu başlıklar altında eserin hacmine göre bu konulara gâyet uzunca yer verir. Mekkî-Medenî konusundan sonra müellifimiz evvela “Hadarî-Seferî” konusuna yer verir.¹⁶³ Sonrasında “Neharî-Leylî” konusunu işler.¹⁶⁴ Ondan sonra sırasıyla “Sayfî-Şitâî”¹⁶⁵, “Firâşî”¹⁶⁶ ve “Nevmî”¹⁶⁷ konularına değinir.

II- VAHYİN İNİŞİ HUSUSUNDA YER-ZAMAN AÇISINDAN DETAYLI YAKLAŞIMLAR

A-HADARÎ- SEFERÎ

Süyûtî, bu konuyu işlerken “hadarî” konusuna verilecek çok örnek olduğunu, belirterek “seferî” konusuna verilecek örneklere yönelir. Bir anlamda seferî konusuna verilecek örneklerin dışında kalan misallerin tabîi olarak hadarî konusuna girdiğini belirtmek ister. Bütün ma'lûmâtı seferî konusuna ayırır. Bu mevzûya yirmi dört örnek verir.¹⁶⁸ Örneklerde bazen bir âyeti, bazen birden fazla âyeti bazen de bir sûreyi mevzûbahis eder. Rivâyetlerden yararlanarak örneklerini sunan Süyûtî'nin hadîs

¹⁶⁰ İbn Kesîr, İmâdüddin Ebû'l-Fidâ İsmâil, *Tefsîr'u-l Kur'ân'i-l Azîm*, Müesseset Kurtuba, Cîze 2000, c. IX, s. 72.

¹⁶¹ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 58.

¹⁶² Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 58.

¹⁶³ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 63-74.

¹⁶⁴ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 74-79.

¹⁶⁵ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 79-83.

¹⁶⁶ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 83.

¹⁶⁷ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 84-85

¹⁶⁸ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 63-74.

kaynaklarını müellifin hadîs kaynakları bölümünde ele almıştık. Bu kısımda da yoğun olarak müellifimiz bu rivâyetleri işlemektedir. Örneğin bu kısmın yirmi dördüncü bölümünde “Nasr Sûresi”nin indiği vaktin teşrik günlerinin ortalarında vedâ haccı esnasında olduğu husûsunda verdiği rivâyeti Beyhakî ve Bezzârın eserlerinden nakleder.¹⁶⁹

B-NEHÂRÎ- LEYLÎ

Gece- Gündüz inen âyetleri inceleyen Süyûtî yine aynı metodla birincisine verilecek örneğin çok olduğunu belirtir. Ve bütün misallerini Leylî âyetlere hâsrederek bir anlamda bunun dışında kalan örneklerin Neharî âyetlere örnek olduğunu belirtmek ister. Müellif bu mevzûya da dokuz örnek verir.¹⁷⁰ İlk örneğini Buhârî ve Müslim’in sahîhlerine dayanarak verir: İnsanlar Kuba Mescidi’nde sabah namazını beklerken onlara bir zât geldi ve kiblenin değiştiğini belirten âyetlerin¹⁷¹ nazil olduğu haberini verdi.¹⁷² Dokuz örneğin ardından Süyûtî, gece ve gündüz vakitlerinin arasında sabaha doğru inen âyetlerin de olduğunu belirtir ve bunun içinde Âl-i İmrân Sûresi 128. âyet¹⁷³ ile Fetih Sûresi 24. âyeti¹⁷⁴ örnek göstererek bu konuya son verir.

C- SAYFÎ- ŞİTÂÎ

Yaz ve kış mevsimlerinde inen âyetleri ve bunlarla ilgili rivâyetleri değerlendiren müellifimiz bu sefer her iki başlığa verilecek rivâyetleri ayrı ayrı zikreder. Kelâle âyeti olarak bilinen Nisâ Sûresi, 176. Âyetin,¹⁷⁵ Bakara Sûresi 281. Âyetin,¹⁷⁶ Mâide Sûresi 3. Âyetin,¹⁷⁷ ve Berâe (Tevbe) Sûresindeki Tebük Seferi ile ilgili âyetlerin çoğunun, Sayfî olduğunu rivâyetlere dayanarak belirtir. Şitâî olduğunu belirttiği âyetleri de yine kaynaklarını göstererek nakleder. Buna göre Süyûtî dört âyetin şitâî olduğunu nakillerle isbat ederek mevzûya nokta koyar.¹⁷⁸ Bu âyetler; Nur Sûresi 11. âyet¹⁷⁹, ve yine aynı sûre 22. âyet¹⁸⁰, Nisâ Sûresi 12. âyet¹⁸¹ ve Ahzâb Sûresi 9. âyetleridir.¹⁸²

Müellifimiz bu mevzûda Örnekler verirken, sayfî konusu için, Bulkîni’nin sadece bir örnekle yetindiğini vurgular. Geride kalan örnekler ise Süyûtî’ye aittir. Şitâî konusu için de aynı durum geçerlidir. Et-Tahbîr’in Bulkînî’nin eseri ile münâsebeti

¹⁶⁹ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 73.

¹⁷⁰ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 74-79.

¹⁷¹ Bkz. Bakara, 2/144

¹⁷² Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 74.

¹⁷³ “...ki bu işte senin yapacağı bir iş yoktur. Yahut tevbelerini kabûl etsin, ya da onlara azap etsin...”

¹⁷⁴ “O sizi onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra, Mekke’nin içinde onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çekendir. Allâh yaptıklarımızı görendir.”

¹⁷⁵ “Senden fetva isterler. De ki: Allâh, babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirası hakkındaki hükmü şöyle açıklıyor...”

¹⁷⁶ “Allâh’a döndürüleceğiniz, ... bir günden sakınm”

¹⁷⁷ “... Bugün size dininizi ikmal ettim...”

¹⁷⁸ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 79-83.

¹⁷⁹ “(Peygamberin eşine) bu ağır iftirayı uyduranlar şüphesiz sizin içinizden bir gruptur...”

¹⁸⁰ “Sizden faziletli ve servet sahibi kimseler...yemin etmesinler...”

¹⁸¹ “...Eğer bir erkek veyâ kadının, ana babası ve çocukları bulunmadığı halde malı mirasçılara kalırsa...”

¹⁸² “Ey îmân edenler! Allâh’ın size olan nimetini hatırlayın; hani size ordular saldırmıştı...”

hususunda bu bilginin önemi vardır. Konu başlıkları aynı olsa da konunun içeriğine baktığımızda *et-Tahbîr*'in kendine has bir bilgi zenginliği ortaya koyduğunu belirtebiliriz.

D- FIRÂŞÎ

Süyûtî bu mevzûya gâyet kısa değinir. Ve hocası Bulkînî'nin verdiği Tevbe Sûresi 118. âyet¹⁸³ örneğine ek olarak Mâide Sûresi 67. âyeti¹⁸⁴ örnek gösterir. Bundan sonra da Tevbe Sûresinin mezkûr âyetinin Resûlullâh (s.a.v)'in Hz.Ümmü Seleme'nin yanında iken indiği ile ilgili rivâyet ile Hz. Âişe hakkında Resûlullâh (s.a.v)'in “O'nun dışında eşlerimden kimsenin yatağında iken bana vahiy gelmemiştir.” Sözlerini uzlaştırmaya çalışır. Bulkînî'nin görüşünü benimsemez. Onun yerine Süyûtî'nin hadîs kaynaklarında belirttiğimiz Ebû Ya'lâ el-Mevsilî'nin eserinden yararlanarak getirdiği rivâyeti bu sorunun çözümü olarak ortaya koyar.¹⁸⁵ Buradan Süyûtî'nin özgün bir âlim olduğunu çıkarmak zor bir iş değildir. Nitekim onun, sözü kimin söylediğine değil söylenen sözün nakil ve akıl zemininde nasıl olduğuna bakarak hareket ettiğini bu örnekten çıkardığımızı belirtebiliriz.

E -NEVMÎ

Süyûtî bu mevzû için yalnızca Kevser Sûresi ile ilgili Enes B. Mâlik rivâyetini aktarır. Fakat daha sonra da bu rivâyette geçen Resûlullâh'ın kısa süreli uykuda iken bu sûreyi aldığı anlamına gelebilecek “iğfâ” kelimesini îzâh eder. Öncelikle İmâm Râfî'nin peygamberlerin rüyasının vahiy olduğu dolayısıyla vahiy uykuda iken almanın mümkün olduğu ile ilgili görüşünü nakleden Süyûtî, evvel emirde bu görüşün hoşuna gittiğini ama sonraları Kur'ânın tamamının uyanık iken geldiği görüşünü benimsediğini “iğfâ” kelimesinden ise vahyin efendimiz (s.a.v)'e gelirken resûlullâh'ın girdiği hâlet anlamının çıkabileceğini belirtmiştir.¹⁸⁶ Burada da Süyûtî'nin ilmi kişiliğine yönelik olarak edineceğimiz bir intibâ olsa gerektir. Zira Süyûtî'nin peşin fikirli olmadığı araştırmalarının neticesi doğrultusunda hareket ettiği bu son aktardıkları ile kendini gâyet net ortaya koymaktadır.

III- ESBÂB-I NÜZÛL

Kur'ân insanlığı doğru yola iletmek ve toplum hayatına yön vermek amacıyla indirilmiştir. Dolayısıyla onun asıl hedefi insanlığın ahlaki, hukuki ve diğer alanlardaki ihtiyaçlarına cevap vermektir. Kur'ân bu hedefini gerçekleştirirken bazen sözü edilen ihtiyaçlarla ilgili hükümler koymuş bazen insanların ibret almalarını temin etmek için daha önce vuku bulan hadîselere yer vermiş bazen de nüzûl ortamında meydana gelen bir kısım olaylara ışık tutup mahiyeti merak edilen hususları açıklamıştır. Bu özelliğinden dolayı Kur'ân âyetlerini esasen iki kısma ayırmak mümkündür.¹⁸⁷ Bunların

¹⁸³ “Ve (seferden) geri bırakılan üç kişinin de (tevbelerini kabûl etti.)...”

¹⁸⁴ “...Allâh seni insanlardan koruyacaktır...”

¹⁸⁵ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 83.

¹⁸⁶ Süyûtî, *Tahbîr*, s. 84-85.

¹⁸⁷ Demirci, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, s. 143; Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, TDV Yay. Ankara 1997,

bir kısmı muayyen bir sebebe bağlı olmayıp bir hükmü ortaya koymak amacıyla nazil olan diğer bir kısımda belli bir sebebe bağlı olarak inen âyetlerdir.¹⁸⁸ İşte esbâb-ı nüzûl ilmi ikinci kısma giren âyetlerin inişleriyle ilgili rivâyetleri konu edinen bir ilim dalıdır.¹⁸⁹

Esbâb-ı nüzûl “esbâb” ve “nüzûl” kelimelerinden meydana gelmiş Arapça bir terkiptir. Bu terkipte bulunan “esbâb” kelimesi sebep kelimesinin çoğulu olup sözlükte kendisiyle hurma ağacına çıkılan ip, kendisiyle bir şeye ulaştırın her şey¹⁹⁰ gibi anlamlara gelir.

“Nüzul” kelimesi de Nezele fiilinden masdardır. Yukarıdan aşağıya inmek anlamına gelir.¹⁹¹ Kur’ân-ı Kerîm de geçen “nüzul” kelimesinden türemiş ifâdelere¹⁹² baktığımızda¹⁹³ bu kavramlarla sıklıkla karşılaşırız.

Terim olarak ise: “Kur’ân-ı Kerîm’in inmesi sırasında âyet veyâ âyetlerin inmesine sebep olan hadîse veyâ soru (Resûlullâh’a bir konu hakkında sormak) gibi nedenlere “esbab-ı nüzul” denir.¹⁹⁴ Şöyle ki Resûlullâh (s. a. v) zamanında bir olay gerçekleşir veyâ kendisine bir soru yöneltilir. Bu olayla ilgili veyâ bu sorunun cevabı olarak Allâh Teâlâ tarafından âyet veyâ âyetler indirilir.¹⁹⁵

Resûlullâh zamanında bir hadîseye istinaden âyet inmesine örnek olarak Âl-i İmrân sûresi 100. âyet¹⁹⁶ örnek gösterilebilir. Evs ve Hazrec kabileleri arasında Yahûdîlerin yol açtığı fitne sebebiyle husumet çıkmış iki kabile de silahlarına sarılacak olmuşlardı. İşte bu âyette bu vesile ile indirilmiştir.¹⁹⁷

s. 115.

¹⁸⁸ Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, s. 143; Süyûtî, *el-İtkân*, c. I, s. 92; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 115.

¹⁸⁹ Demirci, *a.g.e.*, s. 143.

¹⁹⁰ El-İsfahânî, *Râğıb, el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur’ân*, Çıra Yayınları, İstanbul 2006, c. I, s. 552; İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l-Maârif, Kâhire 1708, c. III, s. 1910.

¹⁹¹ İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn, Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Lüğâ*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-Fikr, yrs, tsz, c. V, s. 417.

¹⁹² “enzele, unzile, unzilu, enzil, enzeltu, unzilet, enzeltumûhu, enzelnâ, enzelnâhu, enzelnâhâ, enzilnî, enzelehû; Tunezzile, tunezzele, tenezzelu, tenezzelet, tenzîl, tenzîlen”

¹⁹³ Lehâm, Muhammed Saîd, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li elfâzi'l-Kur’âni'l-Kerîm*, Daru'l -Ma'rife, Beyrut 2007, s. 235-240, 390.

¹⁹⁴ Kattân, Menna' Halil, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur’ân*, s. 78.

¹⁹⁵ Zerkânî, Muhammed Abdu'l-Azîm, *Menâhilu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur’ân*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1995, s. 81.

¹⁹⁶ “Ey îmân edenler! Kendilerine kitap verilenlerden bir gruba uyarmanızdan sonra sizi yeniden inkârcılığa sevk ederler.”

¹⁹⁷ Kattân, *Mebâhis*, s. 81

Veyâ Bakara sûresi 228. âyette¹⁹⁸ geçen bilgilere binaen “peki yaşı küçük veyâ büyük (hayız görmeyen) kadınların durumu ne olacak ?” diye sorulmuş bunun üzerine Talâk Sûresi 4. âyeti¹⁹⁹ inmiştir.²⁰⁰

Esbab-ı nüzûl ilmi Kur’ân ilimleriyle uğraşan âlimlerin ehemmiyet verdiği bir konudur. Nitekim Tefsir ve Kur’ân ilimleri kaynaklarına baktığımızda bu konunun önemli bir yer tuttuğunu görürüz.²⁰¹ Kaldı ki bu alanla ilgili ilk müstakil eserler hicri ikinci asırdan itibaren yazılmaya başlanmış sonraki devirlerde buna benzer kıymetli çalışmalar devam etmiştir.²⁰²: İbn Şihab ez-Zühri’nin (ö. 123/740), Tenzîlâtü’l-Kur’ân’ı, Ebû’l-Hâsen Ali b. Ahmed el-Vâhidî’nin (ö. 468/1075), Esbâbu’n-Nüzûl’u, İbn Teymiyye’nin (ö. 728/1328), et-Tibyân fî Nüzûli’l-Kur’ân’ı, Süyûtî’nin (ö. 911/1505), Lübâbu’n-Nükûl fî Esbâbi’n-Nüzûl’u, Abdulfettâh el-Kâdî’nin (ö. 1195/1780) Esbâb-ı Nüzûl’u bu çalışmalara örnek gösterilebilir.

Ayrıca İmâm Buhârî’nin şeyhi Alî b. el-Medenî (234/849),²⁰³ Burhâneddîn İbrâhîm b. Ömer el-Ca’berî²⁰⁴ (ö. 732/1332), (Vâhidî’nin eserini senedlerini hazfederek özetlemiştir.)²⁰⁵ ve Hâfız ibn Hacer el-Askâlânî²⁰⁶ (ö. 852/1448), (Süyûtî, İbn Hacer’in bu eseri müsvedde halinde iken müellifinin vefat ettiğini ve bu esere ulaşamadığımızı belirtir.)²⁰⁷ gibi âlimlerin bu alanda müstakil eserler te’lif ettikleri, ilk dönem Ulumu’l-Kur’ân kaynaklarında belirtilmektedir.

Esbâb-ı nüzûl ilminin ehemmiyeti husûsunda ilgili kaynaklar genellikle bu meseleye değinerek başlangıç yaparlar. el-Vâhidî, âyetin tefsîrini bilmenin yolunun bu ilmi bilmekten geçtiğini, üzerinde durulmaya değer en önemli konunun bu olduğunu, Kur’ân ilimlerine başlayacak birinin bu ilimle başlaması gerektiğini ifâde eder.²⁰⁸ Zerkeşî bu ilmi bilmenin faydalarını sıralar ve bu ilmi bilmenin Kur’ânın tefsîrini bilmek için önemini örnekler vererek açıklar.²⁰⁹ Yine Süyûtî de aynı metod ile esbâb-ı

¹⁹⁸ “Boşanmış kadınlar, kendi başlarına (evlenmeden) üç ay hali (hayız veyâ temizlik müddeti) beklerler...”

¹⁹⁹ Kadınlarınız içinden adetten kesilmiş olanlarla, adet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır...”

²⁰⁰ Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 31.

²⁰¹ Bkz. Zerkânî, *Menâhil*; Zerkeşî, *el-Burhân*; Süyûtî, *et-Tahbîr, el-İtkân*; Kattân, *Mebâhis*....

²⁰² Demirci, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, s. 156.

²⁰³ Süyûtî, *el-İtkân*, c. I, s. 92; Zerkânî, *Menâhil*, s. 81; Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 28.

²⁰⁴ Zerkânî, *Menâhil*, s. 81; Kattân, *Mebâhis*, s. 75.

²⁰⁵ Süyûtî, *el-İtkân*, c. I, s. 92; Kattân, *Mebâhis*, s. 75.

²⁰⁶ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 86; Süyûtî, *el-İtkân*, c. I, s. 92; Zerkânî, *Mebâhis*, s. 81.

²⁰⁷ Süyûtî, *el-İtkân*, c. I, s. 92.

²⁰⁸ el-Vâhidî, Ebû’l-Hâsen, Alî b. Ahmed, *Esbâbu’n-Nüzûl*, Dâru’l-Fikri’l-Arabi, Beyrut 1992, s. 8.

²⁰⁹ Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 28-32.

nüzûl ilminin faydalarını örneklerle açıklar ve bu konuda İmâm Şâfiî ve İbn Teymiyye gibi âlimlerin sözleriyle görüşlerini destekler.²¹⁰

Günümüzde ise tefsîrlerde nüzûl sebeplerinin çokça zikredilmesinin, asıl maksat olan Kur'ân'ın anlaşılması ve yol gösterici özelliğine binâen, apaçık bir kitap olması²¹¹ ve bu doğrultuda kolaylaştırıcı²¹² vasfının göz ardı edilmesine yol açabileceğine, Kur'ân'ın evrenselliğine gölge düşürebileceğine dâir itirâzlar dile getirilmekte ve Kur'ân âyetlerinin anlaşılmasında, nüzûl sebeplerinin olmazsa olmaz şart olarak ileri sürülmesinin yanlış olacağına dâir kanâatler belirtilmektedir.²¹³

Şurası bir gerçektir ki Kur'ân'ın indiği ortamı kaâle almadan, Hz.Peygamber (s.a.v) ve sahâbe'nin açıklamalarını herhangi bir ölçüye riâyet etmeksizin, dışlayarak ve âyetlerin anlaşılmasında gerekli diğer sahîh öğelere bakmaksızın, salt kelime anlamlarından yola çıkarak âyetleri anlamaya kalkışmak bilimsel olmadığı gibi, aynı zamanda bulanık ve net olmayan bir düşüncedir.²¹⁴ Öte yandan bir âyetin nuzûlunun husûsiliğinin, o âyetin anlamının umûmiliğine engel olamayacağına dâir usûl kâidesi mevcuttur.²¹⁵

Esbâb-ı nüzûl etrafında yürütülen tartışmalara göz atıldığında görülecektir ki Kur'ân'ın anlaşılmasında bu mevzûnun üzerinde durmanın bir takım olumlu sonuçları olduğu gibi bazı olumsuz yönleri de mevcuttur.²¹⁶

Süyûtî'nin et-Tahbîr'de Konuya Yaklaşımı

İmâm Süyûtî eserinde bu konuya gâyet kısa ve öz değinir. Rivâyeti aktarırken mutlaka kaynak eseri bildirir. Sonra rivâyeti aktaran sahâbeyi de zikreder.²¹⁷

Sebebi nüzûl ile ilgili kaynağın rivâyetin değerlendirilmesindeki esas noktalardan olduğunu düşünür. Ve şu şartları ortaya koyar: Eğer kaynak sahâbe ise, yalnız sahâbenin bu sözü ictihâd alanına girmeyecek bir söz ise bu rivâyet merfû' olur. Eğer kaynak tâbiîn ise o zaman bu rivâyet mürsel olur. Sahîh bir seneden geldikleri takdirde sahâbe ve tâbiîn rivâyetlerini hadîs usulü ilmine göre bu şekilde kategorilere ayırır.²¹⁸

²¹⁰ Süyûtî, *el-İtkân*, c. I, s. 92-95.

²¹¹ Bkz. Mâide, 5/92; En'âm, 6/59; Yûnus, 10/61; Hûd, 11/6; Yûsuf, 12/1; Hicr, 15/1; Şuarâ, 26/2; Neml, 27/ 1, 75.; Kasas, 28/ 2; Sebe', 34/3; Yâsîn, 36/69; Zuhuf, 43/2; Duhân, 44/2.

²¹² Bkz. Meryem, 19/97; Duhân, 44/58; Kamer, 54/17, 22, 32, 40.

²¹³ Şimşek, M. Said, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Esra Yayınları, Konya, 1997, s. 332-334.

²¹⁴ Işıcık, Yusuf, *Kur'ân'ı Anlamada Temel İlkeler*, Esra Yayınları, Ankara, 1997, s. 27.

²¹⁵ Süyûtî, *el-İtkân*, c. I, s. 96.

²¹⁶ Bkz. Demirci, Muhsin, *Kur'ân ve Yorum*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006, s. 226-231.

²¹⁷ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 87.

²¹⁸ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 86.

1- Eshab-ı Nüzûl Rivâyetlerini Tercih Metodu

İmâm Süyûtî dakîk bir hadîs âlimi olduğunu bize bir daha gösterir. Ve bu rivâyetleri kabûl şartlarının olduğunu söyler.

Gerek merfû' gerek mürsel olsun rivâyeti ilk kabûl şartı senedin sahîh olmasıdır. Zaten araştırma konusu eserimizin kaynaklarından da anlaşılabilceği gibi Süyûtî kaynağa ve rivâyetin sahîh olmasına özen gösterir. Eserlerinin en dikkat çeken yanı budur. Alıntılacağı kaynağını mutlaka belirtir. Yararlandığı kaynaklar da genel kabûl görmüş aynı hâssâsiyetlerle meydana gelmiş eserlerdir.

Mürsel rivâyetin kabûlu için başka ek şartlar vardır: Tâbiîn tabakasındaki râvinin sahâbeden başkasından rivâyet etmemekle bilinen bir kişi olması gereklidir. Örneğin bu özellikleriyle bilinen tefsîr âlimlerinden Mücâhid, İkrime ve Saîd b. Cübeyr gibi âlimlerin sahîh bir seneden gelmesi şartı ile rivâyetleri bu kabildendir.²¹⁹ Veyâ zayıf bile olsa rivâyetine şâhit olacak, mürsel ve muttasıl bir rivâyet olması lazımdır.²²⁰

2- Çelişik görünen rivâyetleri tercih metodu

Peki aynı husûsta çelişik görünen iki rivâyeti nasıl değerlendireceğiz? Bu soruya müellifimiz maddeler halinde sıralayabileceğimiz metodlarla müşkil meseleye yaklaşım arzeder.

a- Eğer iki rivâyeti uzlaştırmak mümkünse rivâyetler uzlaştırılır.

Örnek:

Liân âyeti ile ilgili, bir rivâyette âyetin Uveymir el-Aclânî hakkında indiği belirtilirken diğesinde Hilâl b. Ümeyye hakkında indiği belirtilir. Süyûtî âyetin her ikisi hakkında inmiş olabileceğini²²¹ önce Hilal'in olayının gerçekleştiğini sonra da Uveymir olayının bu zamana tesâdüf ettiğini, âyetin her ikisi hakkında indiğini söyler.²²²

b- Eğer iki rivâyeti uzlaştırmak mümkün değilse o zaman senedi sahîh olan rivâyet tercih edilir veyâ râvîsi sebeb-i nüzûla konu olduğu için, râvîsinin sebeb-i nüzula konu olduğu rivâyet tercih edilir.²²³

c- Eğer yukarıda sayılan şartlar da eşitse o zaman nüzûlün iki kere olduğu ihtimali düşünülür. Ya da iyice değerlendirilmesi gereken –muzdarib-bir konu olması hâsebiyle- iki ihtimali barındıran bir mesele olduğu kanâatine varılır.

²¹⁹ Süyûtî, *el-İtkân*, c. I, s. 101.

²²⁰ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 86.

²²¹ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 87.

²²² Süyûtî, *el-İtkân*, c.I, s. 106.

²²³ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 87.

Örnek:

İbn Abbâs'tan rivâyet edilen hadîs-i şerîfe göre bir Yahûdî Resûlullâh (s. a. v)'e gelerek: “nasıl olur da Allâh'ın gökleri bir yere, yerleri bir yere, suyu bir yere, dağları bir yere ve diğer yaratılmışları bir yere koyduğunu söylersin” deyince, Allâh (c.c), Zümer Sûresi 67. âyeti²²⁴ indirdi. Olur ki râvî “fe telâ” yanî “okudu” yerine “fe nezelet” yanî “indi” diye vehmetmiştir.²²⁵ Kaldı ki Tirmizî'nin Süneni'nde de bu şekilde geçen rivâyet, Buhârî'nin Sahîhi'nde de “fe telâ” şeklinde geçmektedir.²²⁶

Esbâbı Nüzûl Kaynakları

Müellifimiz, liân âyeti hakkında Sahîh-i Buhârî de geçen Sehl b. Sa'd isimli sahâbe'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfi hatırlatır. Yalnız hadîsin metnini aktarmaz.²²⁷ Fakat bu Hadîs-i şerîf'i el-İtkânda aynı sahâbeden metni ile birlikte verir.²²⁸

Hız. Peygamber'den sonra tefsîr ilminde otorite olarak kabûl edilen İbn Abbâs, müellifimizin sık başvurduğu kaynaklardan bir tanesidir. Hadîs, fıkıh, megazi, tarih ve arap edebiyatına geniş vukûfu olan bir kişi idi.²²⁹ Tefsîr ve fıkıh ilimlerinde otorite kabûl edilen ve çok hadîs rivâyet edenler arasında yer alan bir sahâbedir. Tefsir ile ilgili eserlerde hemen her âyet hakkında ondan bir veyâ birkaç tefsîr şekli rivâyet edilmiştir.²³⁰

Mezkûr âyet hakkında Buhârî'de geçen (Hilâl b. Ümeyye'nin Resûlullâh (s. a. v)'e gelerek eşinin kendisini Şerîk b. Semhâ adlı kişi ile aldattığını iddiâ etmesi üzerine Resûlullâh kendisine “ya ispat edersin veyâ sana had uygulanır” buyurmuş, o da eşini bir erkekle gerçekten gören biri ispatı nasıl yapsın diye bir nevî itirâz edince Allâh (c.c), liân âyetini indirmiştir.) Abdullâh b. Abbâs rivâyetini zikretmiş yalnız ne metni aktarmış ne de İbn Abbâs'ın adını belirtmiştir. Sadece “Ve fihi aydan ennehâ nezelet fî kıssati Hilâl b. ümeyye” (Bu âyetin Hilâl b. Ümeyye kıssası münasebetiyle indiği rivâyet edilmektedir.) sîğasını kullanmıştır.²³¹

²²⁴ “Onlar Allâh'ı hakkıyla tanıyıp bilemediler. Kıyamet günü bütün yeryüzü onun tasarrufundadır.

Gökler onun kudret eliyle dürülmüş olacaktır. O, müşriklerin ortak koşmalarından yüce ve münezzehdir.”

²²⁵ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 87.

²²⁶ Süyûtî, *el-İtkân*, c. I, s. 107.

²²⁷ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 87.

²²⁸ Süyûtî, *el-İtkân*, c. I, s. 105.

²²⁹ Zehebî, *et-Tefsir Ve'l-Müfessirîn*, s. 50; Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, Fecr yayınları, Ankara 2009, s. 83-84.

²³⁰ Çakan, İsmail Lütfî, *Abdullâh İbn Abbâs*, DİA, İstanbul 1988, c. I, s. 76-79.

²³¹ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 87.

Yalnız bu rivâyetin el-İtkân'da İbn Abbâs'ın ismi ile birlikte aktarıldığını görmekteyiz.²³²

İkrime b. Abdillâh el-Berberî el-Medenî de, Süyûtî'nin başvuru kaynaklarından birisidir. Tâbiîn döneminin önde gelen müfessirlerindendir. İbn Abbâs'ın mevlâsı, (azatlı kölesi) dir. Kureşî ve Hâşimî nisbeleriyle de anılır. Rivâyet ettiği hadîslerin çoğunu sahâbe neslinden alan İkrime, başta İbn Abbâs olmak üzere Hâsan b. Alî b. Ebî Tâlib, Ukbe b. Âmir el-Cühenî, Hz. Aişe ve Ebû Hüreyre gibi birçok sahâbeden hadîs rivâyet etmiştir. Birçok âlim de kendisinden rivâyet almıştır.²³³

İbn Abbâs'ın bu rivâyeti onun talebesi İkrime tarîkiyle Buhârî'den nakledilir. Daha önce de aktardığımız gibi senedin bu halkası da et-Tahbîr'de yoktur. el-İtkân'da "min tarîki İkrime" sîğası ile belirtilir.²³⁴

IV- NÂSİH VE MENSÛH

Kelime anlamı olarak nesh; yok etmek, izâle etmek, değiştirmek, bir şeyi başka bir yere aktarmak, intikâl ettirmek,²³⁵ bozmak veyâ kopyasını çıkarmak²³⁶ anlamına gelmektedir. Istilâhî anlamı ise; Şer'î bir delille diğer şer'î bir hükmü kaldırmaktır. Bu şekilde kendinden önceki hükmü kaldıran delile nâsîh, hükmü kaldırılan delile de mensûh denilir.²³⁷ Nesh; Bir hükmün bazı kısımlarını sınırlamak şeklinde de târif edilmiştir. Bu tanım bir yönüyle tahsîse benzemektedir.²³⁸ Nesh; Şer'î bir hükümle veyâ herhangi bir ibâdet ya da emirle amel etme zamanının bittiğini belirtmek anlamında da kullanılmaktadır.²³⁹

Mukaddes bir metnin ilgâsı manasında da kullanılır. Bir kitabı istinsâh etmek nakilden başka bir şey değildir. İşte nesh kelimesi, şu yukarıda verdiğimiz mânâlardan her biri yerinde kullanılabilir. Bazıları, onun bu çeşitli manalarda kullanılmasının mecâzî olduğunu da söylemişlerdir.²⁴⁰

²³² Süyûtî, *el-İtkân*, c. I, s. 105.

²³³ Altıkulaç, Tayyar, *İkrime*, DİA, İstanbul 2000, c. XXII, s. 40-42.

²³⁴ Süyûtî, *el-İtkân*, c. I, s. 105.

²³⁵ Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 337; Süyûtî, *el-İtkân*, s. 700; el-'Ak, Hâlid Abdurrahmân, *Usûl'ü-t Tefsir ve Kavâ'iduhû*, Dâr'ü-n Nefâis, Beyrut 1986, s. 297; Keskiöglü, Osman, *Nüzulünden Günümüze Kur'ânı Kerîm Bilgileri*, Ankara 2008, s. 206.

²³⁶ er-Râğîb, *el-Müfredât*, c. II, s. 684.

²³⁷ Zerkânî, *Menâhilü'l-Irfân*, s. 460-462; Yâkub, Tâhir Muhammed, *Esbâb'u-l Hata' fi't-Tefsir*, Dâr'u İbn Cevziyye, Riyad 2004, c. I, s. 359.

²³⁸ el-Bağdâdî, Ebû'l-Mansûr Abdulkâhîr, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh li'Ebi'l-Mansûr*, Dâru'l-Adevî, Ammân trhsz. s. 39.

²³⁹ el-Bağdâdî, *a.g.e.* s. 47.

²⁴⁰ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, s. 122.

Kur'ân'da nâsîh ve mensûhun bulunup bulunmadığı tartışma konusu olmuştur. Bu iki görüşü savunanlar, kendi görüşlerini desteklemek için, gerek Kur'ân'dan gerekse Hz. Peygamber (s.a.v)'den gelen nakilleri değerlendirerek mantıklı bir şekilde konuyu îzâh etmeye çalışmışlardır.²⁴¹

Bu bölümde et-Tahbîr'de nâsîh ve mensûh konusuna müellifin yaklaşımını ele alacağız. Ayrıca el-İtkân'da bu konuyu nasıl ele aldığını da her iki eseri karşılaştırmak sûretiyle göstermeye gayret edeceğiz. .

Süyûtî'nin et-Tahbîr'de Nesh Konusuna Yaklaşımı

Süyûtî et-Tahbîr'de nâsîh ve mensûh konusunu anlatırken, “bu iki ilim önemli ilimlerdendir, bu konuda çok sayıda eser yazılmıştır”²⁴² diyerek söze başlamaktadır. Hemen sonra neshin üç kısım olduğunu belirtip bu kısımları örneklerle açıklamaya başlamaktadır. Müellifimiz et-Tahbîr de neshin kısımları olarak şunları zikretmektedir:

- Hükümü mensûh olup metni bâkî olan âyetler.
- Metni mensûh olup hükümü bâkî olan âyetler.
- Hem hükümü hem de metni mensûh olan âyetler.

A- Hükümü Mensûh Olup Metni Baki Olan Âyetler:

Süyûtî, ne nesh kavramı ne de hükümü mensûh olup metni bâkî olan kısım hakkında herhangi bir tanım veya açıklamada bulunur. Bilâkis bazı örneklerle konuya doğrudan giriş yapar. Neshin bu kısmına örnek olarak şu âyetleri gösterir:

“Sizden geride eşlerini bırakarak vefat edecek kocalar, eşlerinin bir yıl süre ile evden çıkarılmayıp geçimlerinin sağlanmasını şart koşacak şekilde vasiyette bulunsunlar.”²⁴³

Bu âyet, aşağıdaki şu âyet ile nesh olmuştur:

“Sizden eşlerini geride bırakarak vefat edenlerin eşlerinin, evlenebilmek için dört ay on gün iddet beklemeleri gerekir.”²⁴⁴

Görüldüğü gibi önceki âyette bir sene olan vefat iddeti²⁴⁵ diğer âyet ile dört ay on güne indirilmiştir. Böylece önceki âyetin hükümü nesh olmuştur.

²⁴¹ Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 349-351; Kutlu, Enise, *İbn Atiyye'nin el-Muharrerü'l-Vecîz İsimli Eserinde Kur'ân İlimlerine Yaklaşımı*, Dokuz Eylül Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2007, s.31.

²⁴² Süyûtî, *et-Tahbîr fî İlmî't-Tefsir*, s. 251.

²⁴³ Bakara, 2/240.

²⁴⁴ Bakara, 2/234.

Müellif, bu örnekten sonra Enfâl Sûresinin 66. âyetinin 65. âyeti neshettiğini, yine Nisâ Sûresinin 15. âyetinin, Nûr Sûresinin 2. âyeti ile nesh olduğunu örnek olarak vermektedir. Daha sonra da nesh ilmini bilmenin faydalarına geçmektedir. Görüldüğü üzere Süyûtî konuya yüzeysel bir giriş yapmaktadır.

Süyûtî, el-İtkân'da ise nâsîh ve mensûh konusuna çok daha ayrıntılı ve bilgilendirici bir üslup ile başlamaktadır. Et-Tahbîr'de sadece “nesh konusunun önemli olduğunu, bu konuda birçok eser yazıldığını ve bu konunun üç kısma ayrıldığını” belirtip oradan da hemen örneklere geçen yazar, el-İtkân'da ise “nesh konusunun önemli olduğunu, bu konuda bir çok eser yazıldığını” belirttikten sonra bu konuda eser yazmış bulunan altı isimden bahsetmektedir, daha sonra nesh ilminin ne kadar önemli olduğuna dair bazı rivâyetlerden bahsetmektedir. Nesh kelimesinin muhtelif mânâlarını vermektedir. Neshin; izâle etmek, tebdîl, tahvîl ve nakletmek gibi değişik mânâlara geldiğini ifâde eden görüşlerden bahsetmektedir. Neshin, Allâh'ın bu ümmete hâs kıldığı bir nîmet ve kolaylık olduğunu, Müslümanların neshin cevâzı konusunda ittifâk ettiklerini belirtmektedir. Âyetlerin sünnet ile nesh edilip edilemeyeceği hususunda üç görüşten bahseden Süyûtî, daha sonra da neshin ancak emir ve yasaklara taalluk eden konularda gerçekleşebileceğini, tarîhî olaylardan bahseden ayetlerde neshin olamayacağını vurgulamaktadır. Müellifimiz daha sonra da neshin üç şekilde meydana geldiğini söylemektedir:

a- İçerdiği hükmün ağırlığından dolayı kendisiyle amel edilememesi nedeniyle bir âyetin nesh olması. Bu hakîkî neshtir.

Şunu da hemen belirtelim ki, Süyûtî neshin bu çeşidini et-Tahbîr'de nâsîh ve mensûh bölümünden sonraki 64. bölümde müstakîl bir konu olarak ele almaktadır.²⁴⁶ el-İtkân'da ise nâsîh ve mensûh bölümünün ilk kısımlarında bu konuyu ele almaktadır.²⁴⁷ Örnek olarak şu âyeti göstermektedir:

“Ey imân edenler! Şayet Resûlullâh ile baş başa görüşmek isterseniz, bu özel görüşmeden önce bir sadaka verin.”²⁴⁸

Bu âyet aşağıdaki şu âyetle nesh olmuştur:

“Özel görüşmeden önce sadaka vermeniz halinde fakir düşeceğinizden mi korkunuz? Size emredilen bir tasadduku yapmadığınıza göre, Allâh da sizi bundan muaf tuttu.”²⁴⁹

²⁴⁵ Kudûrî, ebu'l-Hasan, Ahmed, el-Bağdâdî, Kitâbu'l-Kudûrî, Eser Neşriyat, İstanbul, 1979, s. 291;

Komasyon, *İlmihâl*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2000, II, s. 239-240. (Vefat iddeti: Eşi vefat eden kadının tekrâr evlenmek için beklemesi gereken süre.)

²⁴⁶ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 261.

²⁴⁷ Süyûtî, *el-İtkân*, c. II, s. 702.

²⁴⁸ Mücâdele, 58/12.

Müellifimiz bu örneği her iki eserinde de göstermesine rağmen et-Tahbîr’de mevzûyu daha detaylı ele almaktadır.

b- Kiblenin değişmesi, Ramazan orucunun âşûra orucunu nesh etmesi ve kısâs ile ilgili âyetlerin nesh edilmesi gibi şer’î ameller ile ilgili nesh. Bu da tedricî neshtir. Ümmet için bir kolaylık ve nîmettir.

c- Bir sebebe binâen konulan emirlerin, sebeplerin ortadan kalkmasıyla bu emirlerin de nesh olması. Mü’minlere zayıf zamanlarında sabretmeleri emredilirken, güçlü oldukları zamanlarda ise savaşmalarının emredilmesi. Bu ise hakîkatte nesh değildir. Bir hükmü şartlar olgunlaşınca kadar ertelemektir.²⁵⁰

Müellif, Kur’ân sûrelerinin, içlerinde nâsîh-mensûh âyetler bulunup bulunmaması açısından dörde ayrıldığını belirttikten sonra, Kur’ân’da biçim olarak üç kısım neshin bulunduğunu belirtmektedir.²⁵¹ Biz bunları konumuzun başında maddeler halinde verdiğimiz için tekrâr vermeye lüzum yoktur. Bâriz bir şekilde görüldüğü üzere Süyûtî nesh konusunu, et-Tahbîr’e kıyasla el-İtkân’da daha zengin bir içerikle ele almaktadır. Nitekim et-Tahbîr’de, kısa bir giriş cümlesinden sonra neshin üç kısma ayrıldığını belirten yazarımız, ardından neshin birinci kısmıyla ilgili örneklerle geçerken, el-İtkân’da neshin bu kısımlarına gelinceye kadar nesh ile ilgili bilinmesi gereken çok sayıda konuya temas etmektedir. Bunları ana hatlarıyla yukarıda anlatmaya gayret ettik. Bu iki eserin karşılaştırılması açısından bu kadar bilginin yeterli olduğunu söyleyebiliriz.

Şimdi de Süyûtî’nin et-Tahbîr’de nesh konusunu nasıl işlediğine tekrâr dönelim. Müellifimiz et-Tahbîr’de neshin üç kısım olduğunu belirtip birinci kısım ile ilgili örnekler verdikten sonra nesh konusunu bilmenin bazı faydalarını maddeler halinde sunmaktadır. Bu faydalar şunlardır:

a- Kafirlerle müsamaha ve onlardan yüz çevirme anlamı taşıyan bütün âyetler, savaş âyetinin nazil olmasıyla nesh olmuştur. Bazıları bu âyetin Tevbe sûresinin 5. âyeti olduğunu söylemişlerdir:

“Harâm aylar çıkınca müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün; onları yakalayın, onları hapsedin ve onları her gözetleme yerinde oturup bekleyin. Eğer tevbe eder, namazı dosdoğru kılar, zekâtı da verirlerse artık yollarını serbest bırakın. Allâh yarlıgayan, esirgeyendir.”²⁵²

²⁴⁹ Mücâdele, 58/13.

²⁵⁰ Süyûtî, *el-İtkân*, c. II, s. 703.

²⁵¹ Süyûtî, *el-İtkân*, c. II, s. 704-705.

²⁵² Tevbe, 9/5.

Bu âyet 124 âyeti nesh etmiştir. Bunun bilinmesi âyetlerin doğru anlaşılması açısından faydalıdır.²⁵³

b- Kur'ân'daki nâsîh ve mensûh âyetlerin hepsi bir tertip içinde bulunmaktadır. Yanî nâsîh olan âyet tertipte mensûhtan sonra bulunur ve onu nesh eder. Bakara sûresi 234. âyet hariçtir. Bu âyet 240. âyeti nesh etmesine rağmen âyetlerin tertibinde ondan önce yer almaktadır. Ayrıca Ahzâb Sûresinin 50. âyeti de tertipte kendisinden sonra gelen 52. âyeti nesh etmiştir:

“Bundan sonra artık başka kadınlarla evlenmen, elinin altında bulunan câriyeler hâriç, güzellikleri hoşuna gitse bile, bunların yerine başka hanımlar alman sana helâl değildir.”²⁵⁴

Bu âyet mushaftaki tertipte kendisinden önce olan şu âyet ile nesh olmuştur:

“Ey Peygamber! Mehirlerini verdiğin hanımlarını, Allâh'ın sana ganîmet olarak verdiği ve elinin altında bulunan câriyeleri, amcanın, halanın, dayının ve teyzenin seninle berâber göç eden kızlarını sana helâl kıldık.”²⁵⁵

Süyûtî, bu konu ile ilgili olarak el-İtkân'da daha fazla örnek vermektedir.²⁵⁶ Müellif bu konudan sonra Kur'ân'da içinde nâsîh ve mensûhun bulunmadığı sûrelerin isimlerini zikretmektedir.

İçinde Nâsîh ve Mensûh Âyetlerin Bulunmadığı Sûreler:

Fâtiha, Hâkka, Yûsuf, Nûh, İbrâhîm, Cin, Kehf, Kiyâme, Şu'arâ, Mürselât, Yâ-Sîn, Nebe', Hucurât, Nâziât, Rahmân, İnfîtâr, Hadîd, Mütaffîfîn, Saf, İnşikâk, Cumua, Burûc, Tahrîm, Fecr ve sonraki beş sûre²⁵⁷ Mülk.

Yazarımız içinde nâsîh ve mensûh bulunmayan sûreleri el-İtkân'da 43 tane olarak zikredip bunların isimlerini belirtmektedir.²⁵⁸ Et-Tahbîr'de içinde nâsîh ve mensûh âyetlerin bulunmadığı sûreleri zikrettikten sonra, içinde sadece nâsîh âyetlerin bulunduğu 6 sûrenin ismini vermektedir.

İçinde Sadece Nâsîh Âyetlerin Bulunduğu Sûreler:

Fetih, Haşr Münâfikûn -Teğâbun Talâk -A'lâ²⁵⁹

²⁵³ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 252.

²⁵⁴ Ahzâb, 33/52.

²⁵⁵ Ahzâb, 33/50.

²⁵⁶ Süyûtî, *el-İtkân*, c. II, s. 713-715.

²⁵⁷ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 253.

²⁵⁸ Süyûtî, *el-İtkân*, c. II, s. 704.

²⁵⁹ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 253.

Müellifimiz bu altı sûrenin ismini el-İtkân'da da aynen zikretmektedir.²⁶⁰ Daha sonra içinde nâsîh ve mensûh ayetler bulunan sûrelerin isimlerini belirtmektedir. Bu sûrelerin adedi et-tahbîr'de 22 tanedir.

İçinde Nâsîh ve Mensûh Âyetler Bulunan Sûreler:

Bakara, Ahzâb, Âl-i İmrân, Sebe', Nisâ, Mü'min, Mâide, Enfâl, Zâriyât, Tevbe, Tûr, Meryem, Vâkıa, Enbiyâ, Mücâdele, Hac, Müzzemmil, Nûr, Müdessir, Furkân, Tekvîr,²⁶¹

Süyûtî, içinde nâsîh ve mensûh ayetler bulunan sûrelerin sayısını el-İtkân'da 25 olarak belirtmesine rağmen sadece 19 sûrenin ismini saymaktadır.²⁶² Et-Tahbîr'de geçip el-İtkân'da geçmeyen sûreler şunlardır; Enfâl, Meryem, Enbiyâ, Tevbe. el-İtkân'da geçip et-Tahbîr'de geçmeyen tek sûre ise Asr sûresidir.

Süyûtî, neshin ikinci kısmına geçmeden önce, sünnetin Kur'ân'ı nesh etmesi ile Kur'ân'ın sünneti nesh etmesine dâir iki örnek vermektedir.

Sünnetin Kur'ân'ı Nesh Etmesi:

Süyûtî, bunun câiz olup olmadığı husûsunda bir ihtilâfin olduğunu²⁶³ belirttikten sonra şu örneği vermektedir:

“Sizden öleceğini anlayan biriniz, geriye mal bırakacaksa, anası, babası ve akrabaları için, münâsîp bir tarzda vasiyet etmesi farz kılındı. Bu, muttakîler üzerine borçtur.”²⁶⁴

Bu âyet Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şu hadîsiyle nesh olmuştur:

“Vâris için vasiyet yoktur.” (varislerden sadece biri lehine vasiyet etmek yoktur.)²⁶⁵

²⁶⁰ Süyûtî, *el-İtkân*, c. II, s. 704.

²⁶¹ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 254.

²⁶² Süyûtî, *el-İtkân*, c. II, s. 704.

²⁶³ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 254; el-Bağdadî, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh li'Ebi'l-Mansûr*, s. 47.

²⁶⁴ Bakara, 2/180.

²⁶⁵ Nesâî, Ebû Abdîrahmân Ahmed b. Şuayb, *Sünenu'l-Kübra li'n-Nesâî*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2001, c. VI, s. 158 (Kitâbü'l-Vesaya, 5. Bâb, 6435. Hadîs-i Şerîf); Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *Sünenu't-Tirmizî*, Mektebetü'l-Ma'ârif, Riyad, 1997, s. 478. (Kitâbü'l-Vesâyâ, 5. Bâb, 2120. Hadîs-i Şerîf); İbn Mâce, Ebû Abdîllah Muhammed b. Yezîd, *Sünenu İbn Mâce*, Mektebetü'l-Ma'ârif, Riyad, 1997, s. 461. (Kitâbü'l-Vesâyâ, 6. Bâb, 2713. Hadîs-i Şerîf); Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünenu Ebî Dâvûd*, Dâr'û İbn Hazm, Beyrut, 1997, c. III, s. 196 (Kitâbü'l-Vesâyâ, 5. ve 6. Bâb, 2869-2870. Hadîs-i Şerîfler).

Müellif, kısaca bu örneği verdikten hemen sonra, Kur'ân'ın sünneti nesh etmesine de yine kısa bir örnek vermektedir.

Kur'ân'ın Sünneti Nesh Etmesi:

Müellif buna örnek olarak kıblenin Beyti'l-Makdis'ten Kâbe'ye tebdil edilmesini emreden ayeti göstermektedir. Nitekim Beyti'l-Makdis'e yönelerek namaz kılmak sünnet ile sabit olan bir uygulama idi. Kible âyeti bu sünneti nesh etmiştir.²⁶⁶

Süyûtî bundan sonra neshin üçüncü kısmına geçmektedir.

B- Metni Mensûh Olup Hükümü Bâkî Olan Âyetler:

Müellifimiz bu şekilde olan ayetlerin çok olduğunu söyleyip bu konu ile ilgili çok sayıda rivâyet nakletmektedir. Bu rivâyetlerden bazıları şunlardır:

a- Ebû Ubeyde'den Naklettiği Rivâyet: İbn Ömer şöyle demiştir “Hiç biriniz ‘ben Kur'ân'ın hepsini aldım’ demesin, çünkü Kur'ân'ın çoğu nesh olmuştur. Ancak şöyle deyiniz; ben Kur'ân'ın kalanını aldım.”²⁶⁷

b- Hâkim en-Nisâbûrî'den Naklettiği Rivâyet: Übey b. K'ab şöyle demiştir “Hz. Peygamber (s.a.v.) bana; ‘Allâh sana Kur'ân okumamı emretti’ dedi ve Beyyine Sûresini okudu, “Gerek Ehl-i Kitaptan, gerek müşriklerden olan kâfirler, kendilerine o açık ve kesin delil gelmedikçe, inkârlarından ayrılacak değillerdi.” devamını da şöyle okudu; “eğer âdemoğlu benden bir vâdî dolusu mal isteyip te ben de versem, ikincisini ister, ikincisini versem üçüncüsünü ister, üçüncüsünü versem dördüncüsünü ister. Âdemoğlunun gözünü ancak toprak doyurur. Allâh tevbe edenlerin tevbesini kabûl eder. Allâh katında gerçek dîn İslâm'dır, Yahûdîlik veyâ Hristiyanlık değildir. Kim hayır olarak ne yaparsa kendisine hakkı verilir.” diye Beyyine Sûresini bu şekilde okudu. (bu kısımlar daha sonra nesh oldu.)²⁶⁸

c- Enes b. Mâlik'ten Naklettiği Rivâyet: Enes şöyle demiştir; “Bi'ri Meûne'de katledilen sahâbeler ve onları katledenler hakkında âyet nazil oldu. Biz o âyeti nesh oluncaya kadar okuduk.”²⁶⁹

Süyûtî bu nakilleri verdikten sonra neshin üçüncü kısmına geçmektedir. Üçüncü kısmı da çok kısa bir şekilde ele alıp bir örnekle yetinmektedir.

²⁶⁶ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 255.

²⁶⁷ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 255.

²⁶⁸ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s.257; Süyûtî, *el-İtkân*, c. II, s.719; Nisâbûrî, Ebû Abdillâh el-Hakim, *el-Müstedrek al'e-s Sahîheyn*, Dâr'u-l Harâmeyn, Kâhire 1997, c. II, s. 625. (4020. Hadîs).

²⁶⁹ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 259.

C- Hem Hükümü Hem de Metni Mensûh Olan Âyetler:

Süyûtî bu kısma örnek olarak Hz. Aişe'den gelen, emzirme ile ilgili âyetin nesh edilmesinden bahseden bir rivâyeti göstermektedir. Daha sonra da herhangi bir açıklama yapmadan konuyu bitirmektedir.

Müellifimiz el-İtkân'da konuyu özetleyici mahiyette bilgiler sunarak, gereken yerlerde önemli tembihlerde bulunarak bölümleri bitirmektedir. Yaptığı önemli tembihlerden birisi de şudur; “Nesh ancak Hz. Peygamber (s.a.v.)’den gelen veyâ sahâbelere dayanan sahîh haberlerle bilinebilir. İctihât ya da müfessirlerin görüşleri ile âyetlerde neshin olup olmadığı bilinemez.”²⁷⁰

Sonuç olarak şunu diyebiliriz, Süyûtî nesh konusunu et-Tahbîr’de el-İtkân’a nazaran çok yüzeysel bir şekilde ele almıştır. Nesh konusunu inceleme noktasında bu iki eser arasındaki fark kıyâs kabûl etmez derecede belirgindir.

V) FEZÂILU’L-KUR’ÂN (KUR’ÂN’IN FAZÎLETLERİ)

Hemen belirtelim ki Süyûtî, et-Tahbîr’de “Efdalu’l-Kur’ân ve Fâdiluhû ve mefdûluhû” başlığını kullanır. Ama bu konu Tefsir Usûlü kaynaklarında “Fezâilu’l-Kur’ân” şeklinde yer aldığı için biz de bu başlığı uygun gördük. Fezâil, f-d-l kelimesinden türemiş bir ifâde olup, üstünlük, erdem,²⁷¹ noksanlığın zıddı²⁷² mükemmellik, meziyet ve şeref anlamlarına gelir. Buna göre Kur’ân’ın fazîletleri (Fezâilu’l-Kur’ân), Kur’ân’ın yüceliği, üstünlüğü, meziyet ve şerefi demektir.²⁷³ Kur’ân-ı Kerîm’in fazîletleri hakkında İslâmî eserlerde, bilhâssa hadîs mecmûalarında bu konuya müstakil kitap ve bâblar tahsis edilmiştir.²⁷⁴

Yine bu kaynaklara bakıldığı zaman görülür ki, Kur’ân’ın fazîletleri hakkındaki hadîsler Kur’ân’ın genelinden daha çok, sûrelerin fazîletiyle ilgilidir.²⁷⁵ Dolayısıyla bu konuyu iki başlık altında değerlendirmek mümkündür. **1-** Kur’ân’ın Bütünüyle ilgili fazîlet hadîsleri **2-** Bazı âyet ve sûrelerin fazîletine dâir hadîsler²⁷⁶

Kur’ân’ın âyet ve sûrelerinin birbirine üstünlüğü veyâ fazîleti hususunda âlimler arasında görüş ayrılıkları mevcuttur. Zirâ bir kısım usûl âlimi Allâh kelamının bir kısmının diğerine üstünlüğünün düşünülemediği, bütün ilâhi kelamın eşit olduğu görüşünderken diğer bir kısım âlimde rivâyetlerin zâhiri ile amel ederek sûre ve âyetlerden bir kısmının diğer âyet ve sûrelere üstün olabileceği görüşündedir. Gerek Zerkeşî gerekse de Süyûtî gibi usûl âlimleri bu konudaki farklı görüşleri eserlerinde

²⁷⁰ Süyûtî, *el-İtkân*, c. II, s. 717-723.

²⁷¹ İbn Fâris, *Mu’cemu Mekâyisi’l-Luğa*, c. IV, s. 508

²⁷² İbn Manzûr, *Lisânu’l-arab*, c. V, s. 3428.

²⁷³ Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, s.261.

²⁷⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir usûlü*, s.201.

²⁷⁵ Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, s.261.

²⁷⁶ Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, s. 261-262.; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 201.

belirtmişler ve mevzû ile ilgili ayrıntılı açıklamalar yapmışlardır.²⁷⁷ Yine, Kur'ân sûrelerinin fazîletiyle ilgili nakledilen rivâyetlerin bir kısmının uydurulduğu ve bu konuda daha temkinli olmamız husûsunda kesin kanıt olarak bazı itiraflar olduğu usûl kaynaklarımızda mevcuttur.²⁷⁸ Kur'ân Sûrelerinin fazîletleriyle ilgili nakledilen ve tenkîde tâbî tutulan hadîsler de özellikle Zemahşerî, Beydâvî ve Ebû's-Suûd efendi'nin tefsîrlerinde mevcuttur.²⁷⁹ Fakat Kur'ân'ın bütününe yönelik fezâil rivâyetleri göz önünde bulundurulduğunda hem rivâyetlerin içeriği hakkında fazla bir ihtilâf olmadığını hem de nakledilen hadîslerin çoğunun güvenilir hadîs kitaplarında mevcût olduğunu ve sahîh olduklarında şüphe olmadığını görmekteyiz.²⁸⁰

Süyûtî'nin et-Tahbîr'de Konuya Yaklaşımı

Müellifimizin bu konunun başlığını “Efdalu'l-Kur'ân ve Fâdiluhû ve Mefdûlühû” olarak belirlediğini ifâde etmiştik. Dolayısıyla Yukarıda belirttiğimiz Kur'ân'da bazı âyet veyâ sûrelerin birbirine üstün olup olamayacağı husûsunda bu başlıkla, görüşünü net olarak ortaya koyduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Kur'ân âyetleri arasında üstünlük olabileceği görüşünde olanlardan da daha çok alıntı yaptığını ve bu alıntıları daha çok işlediğini görürüz. Elimizdeki nüshâya göre bu mevzûya dört buçuk sayfa ayıran Süyûtî'nin aktardıklarını, üç kısma ayırmamız mümkündür: 1- Kur'ân da üstün sûre veyâ âyet olmadığı, bütün Kur'ân'ın Allâh kelâmı olarak eşit olduğu görüşünde olanlardan aktardıkları 2- Kur'ân'da birbirinden üstün âyet veyâ sûrelerin olabileceği kanâatinde olanlardan aktardıkları 3- Bizzât kendi düşüncelerini, yorumlarını aktardıkları ve bunları desteklemek için naklettiği rivâyetler²⁸¹

A- Kur'ân'da Tefâdül Olmadığı Kanâatinde Olanlardan Aktardıkları

Müellifimizin en az yer verdiği kısım olarak bu bölümü görürüz. Konunun girişinde böyle bir ihtilâfın mevzûbâhis olduğunu belirtmekte, fakat ardından ikinci görüşte olanlardan uzun sayılabilecek alıntılar yapmaktadır. Bu alıntıların ardından birinci görüş sahiplerinin düşüncelerini aktarır. Bu görüşte olanlar için “Kâle tâifetun” ifâdelerini kullanır.²⁸² “Tâife” kelimesinin sözlük anlamı, bir şeyin bir parçası,²⁸³ bir kişi veyâ daha fazlası²⁸⁴ demektir. Bu lafızla Süyûtî bu görüşte olanların azınlıkta olduklarını belirtmek istemiştir. Bu düşüncede olanların en önemli delîllerini ise şöyle aktarır: “Kur'ân bütünüyle Allâh kelâmıdır. Bir kısmının diğerinden bir üstünlüğü olamaz. Şâyet öyle bir şey olursa o zaman kendilerine üstün kılınan âyet ve sûreler karşısında üstün kılınılan diğer Kur'ân bölümleri için eksiklik olduğu vehmine kapılmaya sebep olunur ki bu doğru değildir.”²⁸⁵

²⁷⁷ Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 294-297.; Süyûtî, *el-İtkân*, c. II, s. 1131-1142.

²⁷⁸ Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 290.

²⁷⁹ Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, s. 263-264.

²⁸⁰ Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, s. 262.

²⁸¹ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 305-309.

²⁸² Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 306.

²⁸³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. IV, s. 2723.

²⁸⁴ Er-Râğıb, *el-Müfredât*, c. II, s. 150.

²⁸⁵ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 306.

Bunların ardından da Süyûtî bu görüşte olan az sayıda âlimin adını sayar. Bu âlimler: Ebû'l-Hâsen el-Eş'ari, (ö.324/935-936) Ebû Bekir el-Bakillani, (ö.403/1013) Ebû Hâtim Muhammed İbn Hibban, (ö.354/965) ve İmâm Malik b. Enes, (ö.179/795)'tir.²⁸⁶

B- Kur'ân'da Tefâdül Olduğu Görüşünde Olanlardan Aktardıkları

Süyûtî'nin ayrıntılı olarak bu kısım üzerinde durduğunu söyleyebiliriz. Mevzûun hemen başında bu görüşte olanların çoğunluğu oluşturduğunu belirtir. Bu kategoride değerlendirdiği ve bizzat ismini verdiği âlimler şunlardır: İshâk b. Râheveyh (ö.233/848), Ebû Bekir ibnu'l-Arabî (ö.543/1148), İzzeddîn b. Abdisselâm (ö.660/1262), Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (ö.671/1272), Ebû Abdillâh Huseyn b. Hâsan el-Huleymî (ö.403/1013), Ahmed b. Hüseyin el-Beyhaki (ö.458/1066)²⁸⁷

Evvelâ Kurtubî'den nakil yapar ve onun tefâdülü hak olarak gördüğünü belirtir. Sonrada bir çok âlim ve kelâmcıdan nakil yaparak bu görüşünü desteklediğini ifade eder.²⁸⁸ Ardından İbnu'l-Hâssâr'ın görüşünü nakleden Süyûtî, ondan şu alıntıyı yapar: "Ayrıntılarıyla birlikte bu hususta naslar geldiği halde muhâlif görüş belirtenlerin durumu şaşılacak bir şeydir."²⁸⁹ Bunların akabinde de Beyhakî den naklen Huleymi'nin görüşlerini aktarır. Buna göre Huleymî, Kur'ân'da Tefâdulün nasıl anlaşılması gerektiği husûsunda üç noktaya temas eder:

a- Bir âyetin daha fazîletli olduğundan anlamamız gereken şey onunla amel etmenin daha fazîletli olduğuna işârettir. Örneğin emir ve nehiy âyetleri ile amel etmek kıssa âyetleri ile amel etmekten daha fazîletlidir.

b- Allâh'ın isimleri, sıfatları ve yüceliğine işâret eden âyetler diğer âyetlerden daha üstündür.

c- Âyetu'l-Kürsi, İhlâs ve muavvizeteyn gibi sûrelerle ilgili rivayetler, korkulan herhangi bir şeye karşı Allâh'a sığınmak ve yine esâs uhrevî sevâbın dışında, âcil olarak bir istekte bulunmak için okumanın fazîletine işârettir. Zîrâ bu âyetler Allâh'ın Yüce sıfatlarını içermekte ve bu âyetlerle itikâdî takrîrler ve nefsin sükûnu söz konusu olmaktadır.²⁹⁰

Son olarak İzzeddîn b. Abdisselâm'ın görüşlerini aktaran Süyûtî, ondan şu alıntıyı yapar: "Kur'ân iki kısımdır. A- Fâzil (daha fazîletli) B- Mefzûl (kendisine fazîletli kılınan), Allâh'ın kendisi ile ilgili olan âyet ve sûreler birinci kısma örnektir. Allâh'ın başkasını anlatarak onların sözlerini aktarması ise ikinci kısma örnektir. Meselâ Firavun hikâye edilerek "...Sizin için benden başka bir ilâh tanımıyorum..."²⁹¹

²⁸⁶ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 307.

²⁸⁷ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 305.

²⁸⁸ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 305.

²⁸⁹ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 305.

²⁹⁰ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 305-306.

²⁹¹ Kasas, 28/38.

ifâdesini içeren âyet bu kısım için bir örnektir. Kâfirlerin hikâye edilerek anlatıldığı diğer âyetler de bu kısım için örnek gösterilebilir.²⁹²

C- Süyûtî'nin Kendi Düşünceleri ve Aktardığı Rivâyetler

Süyûtî bu kısmı “kultu” (derim ki) lafzıyla ayırır. Ve bundan sonra kendisi ne düşündüğünü aktararak konuyu toparlamak ve bu şekilde bitirmek ister. Konuya uygun gördüğü başlık doğrultusunda bu mevzûun üç kısımda incelenebileceğini belirtir: A- Efdal, B- Fâzıl, C- Mefzûl²⁹³

İbn Abdisselâm'ın taksîmine ilâveten “efdal” kısmını ekleyen Süyûtî, Kur'ân'ın bir kısmının diğerinden faziletli olduğunu, faziletli olan kısma efdal denebileceğini belirtmiş ve bu bölümün bundan sonraki bütün bilgilerini konunun girişinde verdiğimiz Kur'ân'ın faziletleri mevzûunun ikinci kısmı olan bazı âyet ve sûrelerin faziletine dâir Peygamberimiz (s.a.v) den nakledilen rivâyetlerle birlikte aktarmıştır. Nitekim Kur'ân'ın bütününe dâir fazilet hadîslerine bu eserinde hiç değinmemiş bu konudaki geniş hadîs malûmâtını el-İtkân'a bırakmıştır. et-Tahbîr'de bazı âyet ve sûrelerin faziletine dâir rivâyetlerden bir kısmını aktaran müellifimiz, sûrelerden fâtiha, bakara, yâsîn, zilzâl, tekâsür, kâfirûn, ihlâs, felak ve nâs ile âyetlerden âyete'l-kürsi ve besmele'nin faziletine dâir rivâyetleri bu kısımda okuyucuya arz etmiştir.²⁹⁴

Bu rivâyetleri aktarırken müellifimizin kaynak adı ve kaynağın müellifini verdiğini görüyoruz ki en başta da belirttiğimiz gibi Süyûtî'nin rastgele her rivâyeti eserine alan ve hadîsin sıhhatine dikkat etmeden hadîsi eserinde işleyen biri olmadığı bir kez daha anlaşılmış oluyor. Buna ilaveten Süyûtî makbûl hadîs kaynaklarına dayanan rivâyetleri aktarmaya son derece gayret eden ve bütün delillerini sağlam rivâyetlerden getirmeye çalışan bir müellif olarak karşımıza çıkmaktadır. Müellifimizin bu son işlediği mevzûdaki metodu da bu anlattıklarımıza dâir deliller olarak karşımızda durmaktadır.

Süyûtî el-İtkân'da konuyu çok daha ayrıntılı incelemiş, öncelikle “Fezâilu'l-Kur'ân” adıyla müstakil bir bölüm' açmış ve bu bölüme elimizdeki nüshâya göre yaklaşık yirmi sayfa ayırmıştır.²⁹⁵ Bu bölümde mevzûyu iki kısımda incelemiş, evvelâ Kur'ân'ın bütünüyle ilgili fazilet hadîslerine yer vermiş sonra da bazı âyet ve sûrelerin faziletlerini belirten hadîsleri aktarmıştır. Sonra yine el-İtkân'da “fî efdali'l-Kur'ân ve fâzilihî” adıyla müstakil başka bir nev' daha açmış ve bu konuya da ciddi bir yer vermiştir.²⁹⁶ et-tahbîr'de işlediği konuları daha ayrıntılı ele almış ve bunun yanında yeni ma'lûmâtlarla da okuyucuyu daha çok aydınlatmıştır.

²⁹² Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 307.

²⁹³ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 307.

²⁹⁴ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 307-309.

²⁹⁵ Süyûtî, *el-İtkân*, c. II, s. 1113-1131.

²⁹⁶ Süyûtî, *el-İtkân*, c. II, s. 1131-1143.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANLAMAYA YÖNELİK KUR'ÂN İLİMLERİ

I) MUHKEM- MÜTEŞÂBİH

Kökü “h-k-m” olan “muhkem” kelimesi, lafız yönünden herhangi bir şüphe taşımayan ve mânâsı da apaçık olan kısım demektir.²⁹⁷“Müteşâbih” ise ş-b-h kökünden türemiş olup²⁹⁸ bir şeyin başka bir şeye benzemesi,²⁹⁹ iki şeyin çelişik görünmesi³⁰⁰ gibi anlamlara gelmektedir.

Kur'ân İlimlerinin müstakil bir konusunu teşkil eden bu kavramların ıstılâhî mânâlarına değinmek gerekirse muhkem : “Mânâsı kolaylıkla anlaşılan, hâricî bir tefsîre ihtiyaç göstermeyen ve tek mânâsı olan âyetlerdir.”³⁰¹ Müteşâbih ise : “Mânâları bilinemeyen yahut herhangi bir sebepten ötürü anlamlarında kapalılık bulunan ya da birden çok mânâyâ ihtimâli olup, bu mânâlardan birisini tercihte zorluk söz konusu olan âyet, kelime ya da harflerdir.”³⁰² O halde Kur'ân-ı Kerîm ile irtibâtını kuracak şekilde bu tanımları değerlendirdiğimizde kısaca diyebiliriz ki herkesin anlayabileceği âyetlere muhkem âyetler denir. Kur'ân'daki helâl, harâm, namaz, oruç, zekât, hac gibi ahkâma taalluk eden âyetler bu kısımdandır. Herkesin anlayamayacağı âyetlere ise müteşâbih âyetler denir.³⁰³

Âyetler birbirleri ile karşılaştırıldığında üç kısma ayrılır. Mutlak olarak muhkem, mutlak olarak müteşâbih ve bir yönü ile muhkem bir yanı ile müteşâbih âyetler.³⁰⁴ Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin ne kadarının muhkem veyâ müteşâbih olduğunu yine Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinden öğrenebiliriz. Bu konuda üç âyet bize ışık tutmaktadır :

Hûd Sûresi 1. âyet : “Elif lâm râ, (bu) öyle bir kitaptır ki âyetleri, hikmet sahibi ve her şeyden haberi olan (Allâh) tarafından muhkem kılınmış sonra da güzelce açıklanmıştır.” Bu âyete göre Kur'ân'ın tamamı muhkemdir.

Zümer Sûresi 23. âyet : “Allâh sözün en güzeli olan Kur'ân'ı, her şeyi tekrâr tekrâr beyân eden bir kitâp halinde indirdi.” Bu âyete göre de Kur'ân'ın tamamı müteşâbihtir.

²⁹⁷ Er-Râğıb, *el-Müfredât*, c. II, s. 333-334.

²⁹⁸ Er-Râğıb, *el-Müfredât*, c. I, s. 634. ; İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luğa*, c. 3, s. 243.

²⁹⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. IV, s. 2189.

³⁰⁰ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luğa*, c. 3, s. 243.

³⁰¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 128.

³⁰² Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, s. 174.

³⁰³ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 128.

³⁰⁴ Er-Râğıb, *el-Müfredât*, c. I, s. 635.

Âl-i İmrân Sûresi 7. âyet : “Habîbim sana kitâbı indiren O’dur. Ondan bir kısım âyetler muhkemdir ki bunlar kitâbın esâsıdır. Diğer bir kısmı da müteşâbihlerdir....” Bu âyete göre de Kur’ân âyetlerinin bir kısmı muhkem bir kısmı müteşâbihtir.

Bu üç âyet arasında çelişki gibi görünen durumun kısaca ilk iki âyette söz konusu kelimelerin lafız yönüyle, son âyetteki muhkem-müteşâbih lafızlarının da istilâhî anlamları yönüyle değerlendirilerek cevaplandırıldığını görmekteyiz. Hûd Sûresinde Kur’ân âyetlerinin muhkem olması; âyetlerinin sağlam olması, birbirini doğrulaması, aralarında bir çelişki olmaması anlamına gelir.³⁰⁵ Zümer Sûresinde Kur’ân Âyetlerinin müteşâbih olması; sağlamlık, güzellik, belağat ve îcâz yönüyle lafızlarının ve mânâlarının birbirine benzemesi, öyle ki âyetler arasında bu yönüyle bir ayırım yapılamaması anlamlarına gelir.³⁰⁶ Âl-i İmrân Sûresi 7. âyette geçen bu iki lafız ise âlimler tarafından terim olarak değerlendirilip Kur’ân âyetlerini sınıflandıran bir âyet olarak ele alınmış³⁰⁷ Bu sûredeki muhkem ve müteşâbih lafızları birbirinin mukâbili anlamında kullanılmıştır.³⁰⁸

Âlimlerimizin bu iki kavramın tanımı üzerinde durmalarının yanında, Âl-i İmrân Sûresi 7. âyet’in devamında müteşâbihler için “...onun te’vilini ancak Allâh bilir. ..” cümlesinden sonra gelen “والراسخون في العلم” ifâdelerinin önceki cümleye atıf mı olduğu yoksa müstakil bir cümlenin başlangıcı mı olduğu konusunda da fikir beyân ettiklerini görürüz.³⁰⁹ Zira “vâv” atıf ise “....Onun te’vilini Ancak Allâh ve ilimde derinleşen kimseler bilir.” Olarak anlaşılır. Şâyet “vâv” isti’nâf vâvı ise o zaman da “....Onun te’vilini ancak Allâh bilir. İlimde derinleşen kimseler de ona îmân ettik....derler...” anlamı oluşur. İşte bu mesele muhkem-müteşâbih konusunu ele alan hemen hemen bütün usûl kitaplarında ve ilgili âyeti tefsîr eden neredeyse bütün tefsîrlerde³¹⁰ ele alınmıştır. Biz bu konunun ayrıntılarını Süyûtî’nin konuya yaklaşımını arz ederken aktarmayı düşünüyoruz. Bunun yanında müteşâbihlerin bilinip bilinemeyeceği, bununla ilgili olarak müteşâbihleri kaç kısımda incelememiz gerektiği de bu mevzûyu ilgilendiren diğer meselelerdir.

Süyûtî’nin et-Tahbîr’de Konuya Yaklaşımı

Süyûtî et-Tahbîr’de bu konuyu uzun uzadıya îzâh etmez. Muhkem-Müteşâbih lafızlarının tanımını da yapmaz. Bulkînî’nin bu konuya değinmemesinin ihmâl kabûl etmez bir hatâ olduğunu belirttikten sonra doğrudan Âl-i İmrân Sûresi 7. âyeti³¹¹

³⁰⁵ Kattân, *Mebâhis*, s. 220.

³⁰⁶ Zerkânî, *Menâhil*, s. 529.

³⁰⁷ Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, s. 177.

³⁰⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 129.

³⁰⁹ Süyûtî, *el-İtkân*, c. I, s. 641; Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 272.

³¹⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, c. I, s. 346-347.; Ebû’l-Kasım, Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidî’t-Tenzîl*, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrut 2006,c. I-II, s. 259-260.

³¹¹ “Sana kitabı indiren O’dur. Onun bir kısım âyetleri muhkemdir. Onlar kitabın anası (esası) dır. Diğer bir kısım da müteşâbih’tir. Ama kalblerinde yamukluk bulunanlar sade onun müteşâbih olanlarının ardına düşerler; fitne aramak, onun te’vilini yapmak için. Halbuki onun te’vilini (anlamının

konunun başına ekler. Ve bu âyet çerçevesinde iki konuyu okuyucuyla paylaşır. 1. Kur'ân'ın muhkem âyetleri hangileridir? 2. Müteşâbih âyetleri hangileridir ?

Yukarıda da belirttiğimiz gibi acaba müteşâbih konusu Allâh'ın kendisine hâs kıldığı ilimlerden midir? Yoksa ilimde derinleşen kimseler (râsîhûn) de onun te'vîlini bilebilir mi ?³¹²

Oysa ki Süyûtî'nin el-İtkân'da konuyu çok daha geniş bir şekilde îzâh ettiğini görürüz. Bu eserde de öncelikle Âl-i İmrân Sûresi 7. âyet ile konuya başlar. Yalnız Yukarıda kısaca hatırlattığımız Kur'ân âyetlerinin muhkem-müteşâbih'e ayrılması husûsu'nda Hûd Sûresi 1. âyet ; Zümer Sûresi 23. âyetleri de ele alarak bu husustaki müşkilâtı îzâh ederek giderir.³¹³ Ardından muhkem-müteşâbih lafızlarının tanımı ile ilgili çeşitli görüşleri aktarır. Bu görüşleri “قيل” lafzını kullanarak belirtir. Ve tam sekiz görüşü eserinde mezkûr lafızla sıralar.³¹⁴ Buna göre ;

- 1- Muhkem, îzâh ile veyâ te'vîl ile kendisinden ne murad edildiği bilinen âyetlerdir. Müteşâbih, Allâh'ın bilgisini kendisine hâs kıldığı konulardır. Kıyâmet saati, Deccâl'in çıkması, Sûre başlarında bulunan hurûf'u-mukattaa gibi.
- 2- Muhkem, manası açık olan âyetlerdir. Müteşâbih ise mânâsı kapalı olan âyetlerdir.
- 3- Muhkem, ancak bir mânâyâ muhtemel olması yönüyle te'vîle açık olmayan âyetlerdir. Müteşâbih ise bir çok manaya muhtemel olması yönüyle te'vile açık olan âyetlerdendir.
- 4- Mâverdi'ye ait olan görüşe göre Muhkem, mânâsı mâkûl olan, îzâhı aklen mümkün olan âyetlerdir. Müteşâbih ise îzâhı aklen mümkün olmayan âyetlerdir. Namazın vakit ve rekat sayıları, farz orucun şâbân ayında değil de ramazan ayında olması gibi.
- 5- Muhkem, te'vîli tenzîlî olan âyetlerdir. Yanî bize indirildiği şekliyle anladığımız âyetlerdir. Müteşâbih ise ancak te'vîl ederek anlayabileceğimiz âyetlerdir.
- 6- Muhkem, lafızları tekrâr etmeyen âyetlerdir. Müteşâbih ise bunun zıddıdır.
- 7- Muhkem, Farzlar, va'd ve vaîd bildiren âyetlerdir. Müteşâbih ise Kıssalar ve emsâllerdir.
- 8- Muhkem, başka bir şeye ihtiyaç duymaksızın kendi başına anlaşılabilen âyetlerdir. Müteşâbih ise ancak hâricî bir sebep ile anlaşılabilen müstakil olarak anlaşılabilen âyetlerdir.

sonunun nereye varacağını) ancak Allâh bilir . İlimde ileri gidenler de derler ki: “Amenna (inanıyoruz ki) hepsi Rabbimizdendir!” Bununla birlikte özü temiz olanlardan başkası düşünemez.” (Elmalılı, Hamdi Yazır, Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli, Ravza Yay., İstanbul 2000, s. 51.)

³¹² Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 218.

³¹³ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 639.

³¹⁴ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 640.

Süyûtî bu mevzûda ehemmiyetle Kur'ân'ın hangi bölümlerinin muhkem veyâ müteşâbih olduğunu somut olarak ortaya koymaya çalışır. Bunun için de sahâbe ve tâbînden rivâyetler nakleder. Bu rivâyetlere göre muhkem; Kur'ân'ın, nâsîhleri, helâl-harâm mevzûları, emir ve yasakları, cezâ ve mîrâs hukûku gibi îmân ettiğimiz ve amel ettiğimiz bölümleridir. Müteşâbih ise Kur'ân'ın mensûhları, mukaddemleri, muahherleri, emsâlleri, aksâmları, kendisine îmân ettiğimiz fakat kendisi ile amel etmediğimiz bölümleridir.³¹⁵

Müellifimiz mevzûyu daha da somutlaştırmak ister ve hangi âyetlerin muhkem veyâ müteşâbih olduğunu birkaç örnek vererek açıklar. Muhkem âyetlere örnek olarak En'âm Sûresi 151-153. âyetlerle³¹⁶ İsrâ Sûresi 23-26. âyetleri³¹⁷ somut örnekler olarak okuyucuya aktarır.³¹⁸ Müteşâbih âyetlere örnek olarak da sadece sûre başlarındaki hurûf-u mukattaa'yı³¹⁹ gösterir.³²⁰

Süyûtî'nin el-İtkân'da aynı ifâdeleri ve örnekleri kullandığını görürüz. Bir farkla ki o da şudur: Bütün bu aktardıklarını rivâyetlere dayanarak belirten müellif el-İtkân'da rivâyet'in kaynağını, bazen sened zincirinde bir tabakayı daha belirtmek bazen de rivâyetin kaynağının hangi eserden alındığını zikretmek sûretiyle daha fazla bilgi vererek ortaya koyar.³²¹

Müellif, et-Tahbîr'de sanki bu konunun başlıklarını tesbit etmek, el-İtkân'da da bu başlıkları îzâh etmek istercesine bu mevzûyu et-Tahbîr'de çok kısa tutmuştur. İki satırla değindiği bir meseleyi el-İtkân'da birkaç sayfa ile îzâh etmeye çalışmıştır. Örneğin müteşâbih âyetlerin mânâsını yalnızca Allâh mı bilir? Yoksa ilimde "rusûh" sahibi olanlar da bilebilir mi? sorusuna sadece "cumhûrun görüşü müteşâbihin mânâsını ancak Allâh'ın bileceği yönündedir." İfadesini kullanır ve bununla ilgili Hz. Âişe den nakledilen "Resûlullâh (s.a.v) Âl-i İmrân Sûresi 7. âyeti okudu ve "müteşâbih âyetlerin peşine düşen birilerini görürseniz biliniz ki bunlar Allâh'ın âyette kastedtiği kimselerdir. Bunlardan sakınınız." buyurdu." rivâyetini aktarmakla yetinmiştir.³²²

Esâsında Süyûtî'nin bu ifâdesi kendi üslûbu açısından önemli bir noktayı teşkil eder. Zîrâ Süyûtî tartışmalı bir mevzûda farklı rivâyetleri aktarıırken kendisinin hangi görüşte olduğunu genelde net olarak ifâde etmez. Okuyucu onun konuyu aktarma

³¹⁵ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 218.

³¹⁶ "De ki, "Geliniz, size rabb.iz neleri harâm kıldı okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, babanıza ananıza i yilikten ayrılmayın, yoksulluk yüzünden çocuklarınızı öldürmeyin sizin de onların da rızkını biz veririz.Fevahişe (zinaya) açığına da gizlisine de yanaşmayın, Allâh'ın muhterem kıldığı haksız öldürmeyin. İştittiniz ya, işte size bunları o ferman buyurdu, Gerektir de aklınız erer..."

³¹⁷ "Rabb. şunları kat'i ferman buyurdu: "O'ndan başkasına ibadet etmeyin, ana babaya güzellik edin; ya birisi yahut ikisi de yanında ihtiyarlık haline gelirse sakın onlara öf bile deme ve onları azarlama, ikisine de güzel söz söyle....."

³¹⁸ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 218.

³¹⁹ Kur'ân-ı Kerîmde yirmi dokuz sûre huruf-u mukataa ile başlar. On dört farklı harfin bu sûrelerin başında bazen tek olarak bazen de ikili, üçlü, dörtlü veyâ beşli grup olarak kullanıldığını görürüz.

³²⁰ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 218.

³²¹ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 640-641.

³²² Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 220.

biçimine bakarak veyâ kullandığı herhangi bir ifâdeden çıkarım yaparak hangi görüşte olduğunu anlamaya çalışır. Burada Süyûtî'nin “cumhûrun görüşü” dediği, müteşâbihleri ancak Allâh'ın bileceği yönündeki düşüncenin Süyûtî'nin de kendi düşüncesi olduğu, okuyucuda kuvvetli bir kanâat oluşturmaktadır. Bunun yanında bu mesele ile ilgili sadece bir rivâyet aktarması ve diğer düşünceyi (ilimde rusûh sahibi olanların da müteşâbihleri bilebileceği) destekleyecek herhangi bir rivâyet aktarmaması da³²³ onun iki görüşten hangisinden yana olduğu ile ilgili bize ayrı bir delil teşkil etmektedir.

El-İtkân'da bu görüşlerinin ne derece muhâfaza edildiğini bilmek Süyûtî'nin düşüncelerinde ne kadar değişim olduğu mevzûsuna iyi bir ışık tutacak önemli bir bilgi oluşturmaktadır. Zira sadece bu konuda değil diğer bütün konularda Süyûtî şâyet et-Tahbîr'de bir noktaya değindiyse büyük çoğunukla el-İtkân'da da bu noktaya değinir. Fakat konuyu daha da genişleterek, meseleyi daha uzun tutarak el-İtkân'da işler. İşte bu son aktardığımız konu bu anlattıklarımıza iyi bir örnek teşkil eder. Az önce dediğimiz gibi Müteşâbihleri ancak Allâh bilir görüşünü et-Tahbîr'de bir rivâyetle destekledikten sonra konuyu bitiren Süyûtî el-İtkân'da bu mevzûda hem tez hem de anti tez konumundaki rivâyetleri aktarır ve bazı âlimlerin görüşlerini nakleder.³²⁴

Süyûtî'ni iki farklı görüşü ispat eden rivâyetleri naklederken takındığı tutumun son derece objektif olduğunu belirtmek müellifin hakkını vermek olacaktır. O kadar ki aynı kanıda olmadığı bir görüşe ait bütün rivâyetleri aktarır. Hatta dikkat edilmediğinde savunduğu görüşün hangisi olduğu konusunda yanılığa düşme ihtimali bile olur. Örneğin katılmadığını anladığımız “rusûh sahibi olanlarında müteşâbihleri bilebileceği görüşünü destekleyen rivâyetlerden birini ibn Abbâs'tan nakleder: “Onun te'vîlini ancak Allâh ve ilimde rusûh sahibi olanlar bilir” şeklinde okuyan ibn Abbas, “ben de te'vîlini bilenlerdenim” demiştir.” Yine Mücâhid'ten aktarılan bir rivâyette Mücahid, ilimde rusûh sahibi olanların müteşâbihlerin te'vîlini bildiklerini ve ona îmân ettik dediklerini belirtir. Dahhâk'tan aktardığı rivâyete göre ise Dahhâk, rusûh sahibi olanların müteşâbihlerin anlamını bildiklerini, şâyet bilmeselerdi nâsihini mensûhundan, helâlini harâmından, muhkemini müteşâbihinden ayırt edemeyeceklerini söylemiştir. Bu son rivâyeti destekler mâhiyette Nevevî'nin de görüşünü aktarır. Nevevî'ye göre, Allâh'ın, kullarına anlamını bilmenin mümkün olmadığı âyetler indirmesi akla aykırıdır.³²⁵

Bütün bu karşı görüşe ait rivâyetleri ve âlimlerin düşüncelerini aktardıktan sonra Süyûtî önce hangi görüşte olduğunu anlayacağımız şu sözleri kullanır: “Sahâbe, tabîin ve onlardan sonra gelenlerden çoğunun görüşü ise, müteşâbihlerin anlamını ancak Allâh'ın bilebileceği yönündedir.”

³²³ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s.220.

³²⁴ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 641-646.

³²⁵ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 641-642.

Süyûtî'nin Kaynakları

Süyûtî'nin bu mevzûda da en çok yararlandığı kaynağın ibn Abbâs olduğunu söyleyebiliriz. Tefsîr tarihinde Mekke ekolü olarak bilinen İbn Abbâs tefsîr ekolünden yetişen İkrime (ö. 105/723), Mücâhid (ö. 103/721), Dahhâk (ö. 105/723), Saîd b. Cübeyr (ö. 95/713) gibi âlimler de kendilerinden rivâyet aktarılan diğer müfessirlerdir. Bu yöntem Süyûtî'nin rivâyet konusundaki hâssâsiyetine başka bir kanıttır. Zira Mekke tefsîr medresesinin en makbûl medrese olduğu konusunda âlimler arasında bir kanâat mevcuttur.³²⁶ Mezkûr mevzûda da karşıt iki görüş ile ilgili, İbn Abbâs'tan rivâyetler aktarıldığını görmekteyiz.³²⁷ Bütün bunlar Süyûtî'nin tek bir ekolün rivâyetlerinden yararlandığı anlamına gelmez. Irâk medresesinden yetişen Katâde de (ö. 117/735) yararlandığı bir diğer kaynaktır. Ayrıca tabiîn devrinden sonraki tefsîr hareketi içinde önemli bir yeri olan, âyetlerin tümünü sıra ile ele alan eldeki mevcûd en eski tefsîr kaynağı "et-Tefsîru'l-Kebîr" in sahibi Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767)³²⁸ da rivâyetinden yararlandığı başka bir müfessirdir.³²⁹

Süyûtî; İkrime, Mücâhid, Dahhâk, Katâde ve Mukâtil'den şu ortak rivâyeti nakleder: "Muhkem kendisi ile amel edilen âyetlerdir." Mukâtil'den ikinci kez yararlanan Süyûtî, Kur'ân-ı Kerîm'de muhkem âyetlerin kitabın esası olarak belirtilmesi ile ilgili kendisinden şu alıntıyı yapar: "Çünkü bunlar her dinin kabûl edeceği (içerdiği mesajların evrenselliği itibarı ile) ma'lûmâtlardır."³³⁰ Bu konuda Saîd b. Cübeyr den de şunu alıntılar: "Muhkem âyetler kitabın esâsıdır. Çünkü bunlar bütün (semâvî) kitâplarda yazılıdır."³³¹ Yahyâ b. Ya'mer de Süyûtî'ni yararlandığı bir diğer kaynaktır. Muhkem âyetlerin hangileri olduğu husûsunda Yahyâ'dan şu alıntıyı yapar: "muhkem âyetler; Farzlar, emirler, yasaklar, helâl ve harâmları içeren âyetlerdir."³³²

II) MÜŞKİL

Müşkil, sözlükte, karmaşık, bulanık,³³³ birbirinin şeklini almak³³⁴ gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise: "Kur'ânı Kerîm âyetleri arasında ihtilâf ve tenâkuz gibi görülen keyfiyettir."³³⁵ Ancak Mübtedî bir kimse cehâletinden dolayı âyetler arasında bir ihtilâf olduğunu zannedebilir. Hakîkatte ise Allâhın kelâmında bir ihtilâf söz konusu olamaz.³³⁶ Nitekim Nisâ Sûresi 82. âyette³³⁷ bu husus açıkça belirtilmektedir. Ulûmu'l-Kur'ân ile meşgul olan âlimler "Müşkilu'l-Kur'ân" adıyla bu mevzûyu ele almışlar ve ilk bakışta

³²⁶ Cerrahoğlu, *Tefsîr Tarihi*, s. 112.

³²⁷ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 641-642.

³²⁸ Cerrahoğlu, *Tefsîr Tarihi*, s. 139.; Demirci, *Tefsîr Usûlü ve Tarihi*, s. 308.

³²⁹ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 218.

³³⁰ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 219.

³³¹ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 219.

³³² Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 218.

³³³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. IV, s. 2311.

³³⁴ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luğa*, c. 3, s. 204.

³³⁵ Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, s. 179.

³³⁶ Süyûtî, *el-İtkân*, s.724; Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, s. 179.

³³⁷ "Hala Kur'ân üzerinde gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o, Allâh'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardı."

ihtilâf varmış gibi görünen âyetler arasında herhangi bir çelişki olmadığını ortaya koymaya çalışmışlardır. İbn Kuteybe de (öl.276/889), bu alanda “Te’vîlu Müşkilî'l-Kur’ân” adıyla bir eser kaleme almış, Süyûtî de, İbn Kuteybe’nin bu çalışmasını övgüye değer bulmuştur.³³⁸

Kur’ân da bulunduğu zannedilen müşkilâtın birtakım sebepleri vardır. Esâsen bu sebepler örnekleriyle verilirken bu çeşit âyetlerin de hangi şekiller altında görüldüğü de³³⁹ ortaya çıkmış olmaktadır. Müşkilâtın ortaya çıktığı şekiller şunlardır:

1. Vukû bulan şeyin muhtelif hallerde ve çeşitli şekillerde görünmesi,³⁴⁰ 2. Bir hakîkatin farklı biçimlerde anlatımı³⁴¹ 3. Mevzû ihtilâfı³⁴² 4. Fîilin isnâdıyla meydana gelen müşkilât,³⁴³ 5. Hakikat ve mecâz ihtilâfı³⁴⁴ 6. İki vecihle çeşitli ayrılıkları cem’ etmesi³⁴⁵

Süyûtî’nin et-Tahbîr’de Konuya Yaklaşımı

Süyûtî bu bölümü de olabildiğince özetlemeye çalışmış, el-İtkân’da konuyu ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Et-Tahbîr’de konuya girmeden önce bazı noktalara dikkat çeker. Tefsîr ilminin bu konusunun hadîs ilimlerinde “Muhtelefu’l-Hadîs” konusuna benzediğini ifâde eder. Ardından tefsîr ilminde de “Müteşâbih” konusuna benzerliğinin akla gelebileceği ihtimaline karşı olarak ta müteşâbihin mânâsının ve murad ettiği şeyin anlaşılamayacağını, müşkil’in ise tam olarak anlaşılabilceğini, esâsen görünüşte var gibi zannedilen çelişkinin hakîkatte olmadığını, Allâh kelâmının her türlü çelişkiden uzak olduğunu belirtir. Müellif konunun geri kalan kısmının neredeyse tamamını müşkil konusu ile ilgili örneklere ayırır. Örnekler çerçevesinde konuyu îzâh ederken esâs olarak Kur’ân’da bir çelişki olmadığını ispat etmeye çalışır.³⁴⁶

Bu mevzûda müşkil gibi görünen dört âyeti örnek olarak verir. Bu âyetler şunlardır:

“...Rabbimiz Allâh hakkı için biz ortak koşanlar olmadık...”³⁴⁷

“Birbirlerine dönüp sorarlar.”³⁴⁸

“Rabbin hakkı için onların hepsini sorguya çekeceğiz.”³⁴⁹

³³⁸ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 221.

³³⁹ Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, s. 180.

³⁴⁰ Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, s. 180.; Süyûtî, *el-İtkân*, s. 729.

³⁴¹ Demirci, *Tefsîr Usûlü ve Tarihi*, s. 226.

³⁴² Süyûtî, *el-İtkân*, s. 730.; Demirci, *Tefsîr Usûlü ve Tarihi*, s. 223.; Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, s. 180.

³⁴³ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 731.; Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, s. 181.; Demirci, *Tefsîr Usûlü ve Tarihi*, s. 225.

³⁴⁴ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 731.; Demirci, *Tefsîr Usûlü ve Tarihi*, s. 224.

³⁴⁵ Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü ve Tarihi*, s. 181.

³⁴⁶ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 221.

³⁴⁷ En’âm, 6/23.

³⁴⁸ Tûr, 52/25.

³⁴⁹ Hicr, 15/92.

“...Şüphesiz ki sen doğru bir yolu göstermektesin.”³⁵⁰

Sonra da bu âyetlerle zâhirde çelişiyor gibi görünen âyetleri de belirttikten sonra müşkilâtı ortadan kaldıran açıklamaları yapar. Buna göre sırasıyla şu dört âyet yukarıda belirttiğimiz âyetlere zâhirde çelişik görünebilir:

“...Allâh’tan hiçbir haberi gizleyemezler.”³⁵¹

“Sûr’a üflendiği zaman artık aralarında akrabalık bağları kalmamıştır; birbirlerini de arayıp sormazlar.”³⁵²

“ İşte o gün insana da cine de günahı sorulmaz.”³⁵³

“(Resûlüm!) Sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin...”³⁵⁴

Süyûtî’nin, müşkilâtı ortadan kaldıran açıklamalar husûsunda genellikle İbn Abbâs’tan rivâyet edilen görüşlerden yararlandığını görürüz. Bu husûstaki açıklamalarını özetlemek gerekirse ilk üç örnekte verdiğimiz âyetler arasındaki tenâkuzu ortadan kaldıracak cevap şöyle olur: “Kıyamette farklı duraklar olacak. Bir kısmında inkar edecekler, bir kısmında itiraf edecekler, bir kısmında kendilerine sorulacak, bir kısmında da sorulmayacaktır.”³⁵⁵

Dördüncü örnekte verilen âyetler arasındaki tenâkuzu gideren açıklamayı da bizzat Süyûtî yapar. Buna göre ilk âyette geçen hidâyetten kasıt yol göstermektir. Diğer âyette ise hidâyetin yaratılması kastedilmiştir.³⁵⁶

Burada dikkatimizi çeken bir husûs vardır. Süyûtî’nin bir mevzûyu incelerken hem rivâyetlerden yararlanması, var olan bir rivâyeti göz ardı etmemesi, hem de gerektiğinde kendi görüşlerini aktarması onun ilmi metodu olarak değerlendirilebilir. Rivâyetlerde genellikle İbn Abbâs’tan yararlanması rivâyet metodunun sağlamlığına dikkat ettiği şeklinde açıklanabilir. Kendi görüşlerini aktardığı kısımlara baktığımızda da rivâyet geleneği çerçevesinde îzâhlar yaptığını, genel görüşün dışında kalacak şâz fikirler ortaya koymadığını görürüz.

Süyûtî, müşkil konusunun genel çerçevesini bu şekilde çizdikten sonra son olarak bir noktaya dikkat çeker. Müşkilât konusunda bazen müfessirlerinde açıklama noktasında yetersiz kaldığını ifâde için yine İbn Abbâs ile ilgili şu rivâyeti aktarır: “Adamın biri İbn Abbâs’a gelerek, “...Sizin sayageldiklerinize göre bin yıl tutan bir günde...”³⁵⁷ âyetini (âyette geçen bin yılın anlamı) sordu. İbn Abbâs’ta ona “...miktarı

³⁵⁰ Şûrâ, 42/52.

³⁵¹ Nisâ, 4/42.

³⁵² Mü’minûn, 23/101.

³⁵³ Rahmân, 55/39.

³⁵⁴ Kasas, 28/56.

³⁵⁵ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 222.

³⁵⁶ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 222-223.

³⁵⁷ Secde, 32/5.

elli bin yıl olan bir günde...”³⁵⁸ âyeti ile cevap verince, adam, ben açıklama yapman için sana soruyorum demiş, İbn Abbâs’ta ona bu iki gün Allâh’ın Kur’ân-ı Kerîm de zikrettiği iki gündür. Onları en iyi Allâh bilir, demiştir.”³⁵⁹

Yalnız bu son verilen örnekte İbn Abbâs’ın açıklayamadığı husûsun bir tenâkuz mevzûsu olmadığı açıktır. Kur’ân’da zikredilen “gün”ün mahiyetini anlayamama mevzûsudur. Çünkü bugünün idrâkleri aşan bir gün olması ve Kur’ân da bununla ilgili bir açıklama olmaması bugün için yeterli bilgiye sahip olmamızı engellemektedir.

Süyûtî el-İtkân’da, İbn Abbâs’a ihtilâf gibi görülen âyetlerle ilgili sorular sorulduğunu İbn Abbâs’ın da bu soruları cevapladığını belirtmekte ve bu rivâyeti ayrıntılarıyla aktarmaktadır. Hatta İbn Hacerin, bu rivâyeti kritiğine de eserinde yer vermektedir.³⁶⁰ Bütün bunlardan ihtilâf gibi görülen müşkilât ile ilgili açıklama olduğu, ama yukarıda bahsettiğimiz idrâkleri aşan mânâlarla ilgili mâhiyetin ise anlamının bilinemediği neticesine ulaşırız. Nitekim “gün” ifâdesinin geçtiği mezkûr âyetlerle ilgili İbn Abbâs rivâyetini de Süyûtî el-İtkân’da aynı şekilde anlatır.³⁶¹

Müellifimizin el-İtkân’da bu mevzûya oldukça geniş yer verdiğini görürüz. Ama genel çerçevenin aynı olduğunu ve değinilen konuların aynı noktalara temas ettiğini görmekteyiz. Fakat müşkil âyetler ile ilgili ihtilâf sebeplerine et-Tahbîr’de değinmezken el-İtkân’da zengin örneklerle, konuyu maddeler halinde işleyerek değinir.³⁶² Bunun yanında müşkilât ile ilgili daha fazla örnek verir. Ve âlimlerin görüşlerini değerlendirir. Son bölümde ise genel olarak müşkilâtın hallolması ile ilgili takip edilecek metod için görüş belirten âlimlerin bilgilerini aktarır.³⁶³

Esas çerçeveyi Kur’ânda bir çelişki olmadığını ispat üzerine kuran müellifimiz, çelişki vehmini giderme yolları üzerinde durur. Çözüm yollarının en önemli dayanağını da rivâyet bilgisinin oluşturduğunu, sunduğu örnek çözümlerle ortaya koyar.

III) MÜCMEL-MÜBEYYEN

Mücmel sözlükte, açıklamaya muhtaç olan, tam olarak belirlenmemiş ve açıklanmamış³⁶⁴ ya da kastediği tam olarak anlaşılmayan kavramdır.³⁶⁵ Terim olarak ise kendisinden ne kasedildiği anlaşılmayacak derecede kapalı olan, ancak maksadın şâri’ tarafından îzâh edilmesiyle anlaşılabilen lafız veyâ âyettir.³⁶⁶

³⁵⁸ Mearic, 70/4.

³⁵⁹ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 223.

³⁶⁰ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 724-728.

³⁶¹ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 728.

³⁶² Süyûtî, *el-İtkân*, s. 729-732.

³⁶³ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 732-735.

³⁶⁴ Er-Râğıb, *el-Müfredât*, c. I, s. 261.

³⁶⁵ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 693.

³⁶⁶ Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, s. 229.

Mübeyyen ise; b-y-n kökünden türemiş bir kelime olup açıklamak, ortaya çıkmak mânâsına gelir.³⁶⁷ Terim olarak ise; “âyetlerdeki müstereklik, müşkil, mücmel, hafî gibi husûsları açıklayan âyetlere mübeyyen âyetler denir.”³⁶⁸ Veyâ başka bir ifâde ile; “Kur’ân âyetlerindeki mücmel ve hafî gibi husûsların açıklanıp, anlaşılır hale getirilmesi demektir.”³⁶⁹

Kur’ân’da anlaşılmayan bir husûs olduğu zaman takip edilecek metod açısından bu mevzû bize şöyle bir yol göstermektedir ki bu durumda ilk mürâcaat etmemiz gereken kaynak yine Kur’ân-ı Kerîmdir. Kur’ân’ın bir yerinde mücmel olarak geçen bir lafzın aynı âyetin devamında veyâ başka bir âyette beyân edildiğini görebilmekteyiz. Dolayısıyla Kur’ân’daki bir lafzın anlaşılması için ilk yapılması gereken şey yine Kur’ân’a mürâcaat etmektir. Kur’ân’ı bütün olarak anlamak açısından da bu son derece önemlidir.

Kur’ân’daki mücmellerin sebebi olarak şu maddeler sıralanmaktadır:

1. İştirâk³⁷⁰ yanî kelimenin birbirine zıt anlam ifâde etmesi,³⁷¹ veyâ kelimenin iki zıt manada birleşmesi,³⁷² 2. Hazf,³⁷³ yanî âyette bir kelime veyâ edatın şâri’ tarafından bir hikmete b.âen hazfedilmiş olması, 3. Zamirin mercî ihtilâfı,³⁷⁴ 4. Atıf veyâ isti’nâf ihtimâli,³⁷⁵ 5. Lafzın ğarîb oluşu³⁷⁶ 6. Lafzın çok kullanılmaması³⁷⁷ 7. Takdîm ve Te’hîr³⁷⁸ 8. Asıl lafzın başka bir şekle kalbolması³⁷⁹

Kaynaklarımızda zikredilen her bir sebepten sonra konu ile ilgili olarak örnek âyetler aktarılmaktadır. Biz mevzûyu fazla uzatmamak için bu örneklere yer vermedik. Kaldı ki Süyûtî’nin konuya yaklaşımını değerlendirirken bu örneklerin bir kısmına yer vereceğiz.

Süyûtî’nin et-Tahbîr’de Konuya Yaklaşımı

Hemen belirtelim ki Süyûtî et-Tahbîr’de bu mevzûya gâyet kısa değinmektedir. Elimizdeki matbû’ nüshâ dikkate alındığı zaman bu konuya sadece iki sayfa ayırdığını görmekteyiz. Müellif konuya mücmelin kısa bir tanımını ile giriş yapar. Buna göre mücmel: “Delâlet ettiği şey açık olmayan kavram demektir.”³⁸⁰ Ardından Dâvûd ez-Zâhirî’nin Kur’ân da mücmellerin olmadığı görüşünü aktarır. Kendi fikrini ise net

³⁶⁷ İbn Fâris, Mu’cemu Mekâyîsi’l-Luġa, c. I, s. 328.

³⁶⁸ Cerrahoġlu, *Tefsir Usûlü*, s. 182.

³⁶⁹ Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, s. 229.

³⁷⁰ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 693.

³⁷¹ Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, s. 231.

³⁷² Cerrahoġlu, *Tefsir Usûlü*, s. 182.

³⁷³ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 693.

³⁷⁴ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 693.; Cerrahoġlu, *Tefsir Usûlü*, s. 182.; Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, s. 231.

³⁷⁵ Süyûtî, *el-İtkân*, s.694; Cerrahoġlu, *Tefsir Usûlü*, s. 182.; Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, s. 232.

³⁷⁶ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 694.; Cerrahoġlu, *Tefsir Usûlü*, s. 183.; Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, s. 233.

³⁷⁷ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 694.; Cerrahoġlu, *Tefsir Usûlü*, s. 183.

³⁷⁸ Süyûtî, *el-İtkân*, s.694, Cerrahoġlu, *Tefsir Usûlü*, s. 183.

³⁷⁹ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 694.; Cerrahoġlu, *Tefsir Usûlü*, s. 183.

³⁸⁰ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 224.

olarak söylemez. Ama konuyu aktarış tarzı bu görüşte olmadığını açıkça ortaya koyar. Nitekim el-İtkân'da açıkça ez-Zâhirî ye katılmadığını da belirtir.³⁸¹

Süyûtî'nin bundan sonra üzerinde durduğu konu ise muhâtabın mücmeller konusunda nasıl davranacağıdır. Yanî mücmelleri yalın olarak alıp mübeyyenine bakmamak mıdır? Yoksa mübeyyeni ile birlikte mi mücmel âyeti değerlendirmek gerekmektedir? Neredeyse bütün konuyu bu mevzûya ayıran Süyûtî, mücmel âyetin tek başına değerlendirilemeyeceğini, beyân edilmesi gerektiğini belirtir. Bunun içinde örnekler sunar. Örnekleri sunuş tarzıyla, mücmel âyetin beyân edilmesinde hangi yöntemlere başvurulacağı ile ilgili olarak okuyucuya değerlendirme imkanı sunar. Buna göre takip edilecek yöntemde ilk aşama yine Kur'ân'a mürâcaat etmek, ikinci aşama ise sünnete mürâcaat etmektir.

Birinci aşama: Mücmel âyetin Kur'ân'daki bir başka âyetle beyân edilmesi

Örnek:

“ Ey îmân edenler! ...size okunacaklar dışında kalan hayvanlar sizin için helâl kılındı...”³⁸²

Bu âyeti beyân etmek üzere şu âyet indirilmiştir: “Leş, kan, domuz eti, Allâh'tan başkası adına boğazlanan...hayvanlar...size harâm kılındı”³⁸³

Müellifimiz et-Tahbîr'de mücmel âyetin Kur'ân'daki başka bir âyetle beyân edilmesine sadece bu örneği verir. Oysa el-İtkân'da bu başlık altında değerlendirilebilecek tam on örnek mevcuttur. Fasil adıyla açtığı bir bölümde mücmelin beyânının Kur'ân'da bazen muttasıl olarak -mücmelin beyânının aynı âyette yer alması ile- bazen de munfasıl olarak -mücmelin beyânının başka bir âyette yer alması- vukû' bulduğunu belirttikten sonra ilgili örnekleri aktarır.³⁸⁴ Muttasıl beyâna şu âyet örnek verilir: “ ...Sabahın beyaz ipliği (aydınlığı) siyah ipliğinden (karanlığından) ayırt edilinceye kadar yiyin, için...”³⁸⁵ Bu âyette sabah vaktinden mânâsına gelen “mine'l-fecri” bölümü, âyetin aktardığımız mücmel bölümünü beyân etmiştir.³⁸⁶

Yukarıda verdiğimiz on örnekten sadece bir tanesi muttasıl beyâna örnektir. Geride kalan dokuz örneğin tamamı ise munfasıl beyâna örnek olarak aktarılmaktadır. Biz de bu örneklerden bir tanesini³⁸⁷ vermekle yetinelim: “Cezâ gününün mâlikidir.”³⁸⁸ Bu âyette geçen ceza gününü şu âyet beyân eder: “ Cezâ günü nedir bilir misin? Nedir

³⁸¹ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 693.

³⁸² Maide, 5/1.

³⁸³ Mâide, 5/3.

³⁸⁴ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 694-696.

³⁸⁵ Bakara, 2/187.

³⁸⁶ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 694.

³⁸⁷ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 695.

³⁸⁸ Fâtiha, 1/4.

acaba o cezâ günü? O gün hiçbir kimse başkası için bir şey yapamaz. O gün iş Allâh'a kalmıştır.”³⁸⁹

İkinci aşama: Mücmel âyetin sünnet ile beyân edilmesi

Örnek:

“Namazı tam kılın, Zekâtı hakkıyla verin...”³⁹⁰ veyâ “...Yoluna gücü yetenlerin o evi haccetmesi, Allâh’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır...”³⁹¹ Görüldüğü gibi bu âyet-i Kerîmelerde insanlara namaz, zekât ve hac mücmel olarak emredilmektedir. Namazın nasıl kılınacağı, rekat sayıları, rükünleri, zekâtın hangi mallardan ne kadar verileceği veyâ haccın nasıl ifâ edileceği gibi hususlar açıklanmamıştır. Tüm bu konularda beyân görevini sünnet üstlenmiştir. Sünnet, namaz ve haccın nasıl yerine getirileceğini ya da zekâtın nisâb miktarını beyân etmiştir.³⁹²

Bundan sonra Süyûtî, mücmel olup olmadığı tartışmalı olan iki âyetle ilgili bilgi verir. Bu âyetlerden bir tanesi Bakara Sûresi 275. âyet³⁹³ diğeri ise Mâide Sûresi 6. Âyettir.³⁹⁴ Bu âyetler çevresinde meydana gelen tartışma bu âyetlerin mücmel olup sünnetin bu âyetleri beyân ettiği mi yoksa bu âyetlerin âmm olup sünnetin bu âyetleri tahsis ettiği mi tartışmasıdır. Yalnız Süyûtî bu konuda kendi fikrini aktarmaz. Sadece var olan görüşleri aktarmakla yetinir.³⁹⁵ el-İtkân’da da aynı metodu yürüten Süyûtî sadece konuyu daha hacimli sunar. Örneğin et-Tahbîr’de bu son husûsta yalnızca iki örnek vermekle yetinen müellifimiz el-İtkân’da mevzû ile ilgili yedi âyeti örnek olarak sunar. Kendi fikrini beyân etmez. Yalnızca konu ile ilgili farklı görüşleri aktarmakla yetinir.

Müellif et-Tahbîr’de sadece bir iki sayfaya bu kadar bilgiyi sığdırmıştır. O yüzden yeri gelmişken şunu tekrâr ifâde edelim ki Ulûmu’l-Kur’ân ile ilgili müellifin ilk kapsamlı eseri olan bu çalışma Süyûtî’nin sonraki çalışmalarının temelini oluşturmuş, daha sonra ortaya koyduğu bütün ma’lûmâtlar bu çalışmanın temeli üzerinde yükselmiştir.

IV-) MÜBHEM

Mübhem sözlükte gizli, kapalı, ortaya çıkmayan³⁹⁶ gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise İnsan, cin ve melek gibi varlıkların veyâ bir topluluk veyâ kabilenin Kur’ân’ı

³⁸⁹ İnfitâr, 82/17-19.

³⁹⁰ Bakara, 2/43.

³⁹¹ Âl-i İmrân, 3/97.

³⁹² Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 224.; Süyûtî, *el-İtkân*, s. 696.

³⁹³ “...Allâh, âlim satımı helal, faizi harâm kılmıştır...”

³⁹⁴ “...başlarımızı meshedin...”

³⁹⁵ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 225.

³⁹⁶ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, c. I, s. 376.

Kerîm de açık olarak zikredilmeyip ism-i işâretler, ism-i mevsûller, zamirler, cins isimleri, belirsiz zaman zarfları ve belirsiz mekân isimleriyle zikredilmesi demektir.³⁹⁷

Bu konuyu eserlerinde inceleyen âlimler konunun girişinde öncelikle Kur'ân'da mübhemlerin bulunma sebepleri üzerinde durmuşlar sonra da Kur'ân'da bulunan mübhem kelimeleri Fâtiha'dan başlayarak Nâs Sûresine kadar açıklığa kavuşturmaya çalışmışlardır. Bu mübhemleri de kavramın insan, cin, hayvanlara veyâ bir eşya, zaman veyâ mekana işâret etmesine göre farklı başlıklar altında değerlendirmişlerdir.

Kur'ân'da mübhemlerin bulunma sebebi husûsunda değişik görüşler sıralanmıştır. Buna göre;

1- Kur'ân'ın Bir Âyetinde Mübhem Bırakılan Bir Husûsun Zenginlik Oluşturması Maksadıyla Başka Bir Âyette Açıklığa Kavuşturulması³⁹⁸

Örnek:

Fâtiha Sûresi 7. âyette şöyle buyurulmaktadır: “Kendilerine lütuf ve ikrâmda bulunduğu kimselerin yoluna (ilet bizi)...” Bu âyette Allâh'ın kendilerine nimet verdiği kimselerin kimler olduğu ile ilgili mübhem bırakılan mânâ Nisâ Sûresi 69. âyet ile tayin edilmiştir: “.....Allâh'ın kendilerine lütufta bulunduğu peygamberler, sıddıklar, şehidler ve sâlih kişilerle....”

2- Fâil Meşhûr Olduğu İçin Tekrâr Etmeye Gerek Duyulmaması³⁹⁹

Örnek:

“...Ey Âdem! Sen ve eşin cennete yerleşin...”⁴⁰⁰ âyetinde Hz. Âdem'in eşinin ismi verilmemiştir. Zira isminin “Havvâ” olduğu herkesin ma'lûmüdür.

3-Mübhemin Belirtilmesinde Herhangi Bir Faydanın Olmaması⁴⁰¹

Örnek:

Yahut görmedin mi o kimseyi ki, evlerinin duvarları çatıları üzerine çökmüş bir kasabaya uğradı.....⁴⁰² âyetinde konu olan kişi ve kasaba mübhem bırakılmıştır. Zira esas dikkate sunulan bu olayda meydana gelen mûcizedir. Ve bu isimlerin bilinmesinde herhangi bir fayda söz konusu değildir.

³⁹⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 186; Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, s. 215.

³⁹⁸ Süyûtî, *el-İtkân*, c. II, s. 1089; Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 111; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 187; Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, s. 216; Süyûtî, *Mufhemâtu'l-Akrân fî Mübhemâti'l-Kur'ân*, (thk, Hâlid İyâd Tabbâ'), Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1986, s. 36.

³⁹⁹ Süyûtî, *el-İtkân*, c. II, s. 1089; Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 112; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 187; Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi* s. 217; Süyûtî, *Mufhemâtu'l-Akrân*, s. 36.

⁴⁰⁰ Bakara, 2/35.

⁴⁰¹ Süyûtî, *el-İtkân*, c. II, s. 1090; Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 113; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 187; Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, s. 217; Süyûtî, *Mufhemâtu'l-Akrân*, s. 37.

⁴⁰² Bakara, 2/259.

İmâm Zerkeşî ve Süyûtî bu üç görüşün dışında dört görüşü daha örnekleri ile birlikte verir. Burada bâriz şekilde dikkatimizi çeken husûs Süyûtî'nin üslûbunun Zerkeşî'ye benzemesinin ötesinde kelime ve cümle dizilişinin neredeyse tıpatıp oluşudur. Bir farkla ki o da verilen örneklerde benzerlik daha azdır. Zerkeşî'nin verdiği örnekler daha çokken bazen birinin verdiği bir örneği diğeri zikretmez veyâ başka bir örnek verir. Zaten daha önce de Süyûtî'nin bizzat kendisinin bu eseri görünce el-İtkân'ı bu eserden yararlanarak yazmayı düşündüğünü belirtmiştik.⁴⁰³ Fakat şunu da belirtmekte fayda vardır ki Süyûtî konuyu çok daha uzun incelemiş Kur'ân'da bulunan mübhemleri teker teker tesbit etmiş ve bunları hem el-İtkân'da⁴⁰⁴ hem de az sonra değineceğimiz gibi et-Tahbîr'de⁴⁰⁵ uzun uzun îzâh etmiştir. O kadar ki son mezkûr eserinde en uzun yazdığı konuların başında “Kur'ân'ın Mübhemleri” mevzûsu gelir. Bunun yanında Kur'ân İlimlerinde “Mübhemât” husûsunda müstakil bir eser bile te'lîf etmiştir. Bu eserin adı “Müfhemâtu'l-Akrân fi Mübhemâti'l-Kur'ân” dır. Aşağıda îzâh edeceğimiz gibi bu eserde müellifimiz hem mübhemâtı tüm yönleriyle ortaya koymak hem de mübhemâtla ilgili rivâyetlerin kaynağını ortaya koymak gayretindedir.

Mübhemâtın Kur'ân'da bulunma sebeplerini incelemenin amacı Kur'ân'ın bizzat kendi ifâdesiyle “ona bâtılın yaklaşamayacağıdır.”⁴⁰⁶ Âlimlerimizin bu hâssâsiyeti göz önünde bulundurarak insanlara bu mevzûyu îzâh etmeye çalıştıkları bir gerçektir. Bunun yanında Kur'ân'a ve onun tüm yönleriyle öğrenilmesine verdikleri ehemmiyetin bir neticesi olarak Kur'ân'ın her yönüyle araştırılmasına gayret etmelerinin en güzel örneklerinden birini de mübhemât konusunun teşkil ettiğini müşahede etmekteyiz. Örneğin İkrime'nin, “...Kim Allâh ve Resûlü uğrunda hicret ederek evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse artık onun mükâfatı Allâh'a düşer...”⁴⁰⁷ âyetinde mübhem bırakılan kişinin kim olduğunu on dört sene aradığı ve nihâyet bu bilgiye ulaştığı rivâyet edilir.⁴⁰⁸

Usûl âlimlerinin bu konuda takib ettiği ilk aşama Kur'ân'da bulunan mübhemâtı tesbit etme çalışmasıdır. Âlimlerin Fâtiha Sûresinden başlayarak Nâs Sûresine kadar âyetlerde geçen mübhem kelimeleri tesbit ettikten sonra bu mübhemlerin delâlet ettiği kişi veyâ şeyi belirtmeye gayret ettiklerini görürüz. Mübhemlerin delâlet ettiği şeye göre ayrı başlıklar altında konuyu inceleme metodunun da genel bir yaklaşım olduğunu müşâhede ederiz. Biz Süyûtî'nin Bu konuya yaklaşımını inceleyerek bu husûsu îzâh etmeye çalışacağız.

⁴⁰³ Süyûtî, *el-İtkân*, c. I, (mukaddime bölümü), s. 16.

⁴⁰⁴ Süyûtî, *el-İtkân*, c. II, s. 1091-1110.

⁴⁰⁵ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 391-437.

⁴⁰⁶ “Ona önünden de ardından da batıl gelemez. O, hikmet sahibi, çok övülen Allâh'tan indirilmiştir.” (Fussilet, 41/42).

⁴⁰⁷ Nisâ, 4/100.

⁴⁰⁸ Süyûtî, *Müfhemâtu'l-Akrân*, s. 34; Süyûtî, *el-İtkân*, c. II, s. 1089; Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 393.

Süyûtî'nin et-Tahbîr'de Konuya Yaklaşımı

Süyûtî, bu konunun önemli olduğunu belirtir. Onun, Dört başlık altında, her başlıkta Fâtiha Sûresi'nden Nâs Sûresine kadar örnekleri sıralaması ve bu mevzûya daha uzun yer vermesi konuya verdiği önemi gösterir. Kur'ân'da bulunan bütün mübhemleri açıklamayı bir düzen içinde yapmak ister. Bunun için konuyu dört başlığa ayırır. Her başlık altında da Kur'ân'daki mübhemleri Mushaf tertibine göre açıklar. Yalnız yaptığı îzâhların kaynağını belirtmez. Oysa Mübhem ilminin kaynağının ancak nakil olabileceğini re'ye bu ilimde yer olmadığını belirtmesi⁴⁰⁹ bir çelişki olarak görülüyorsa da Süyûtî'nin bu mevzû ile ilgili İyâd Hâlid Tabbâ'nın tahkik ettiği "Mufhemâtu'l-Akrân fi Mübhemâti'l-Kur'ân" adlı müstakil bir eser yazdığını ve et-Tahbîr ile el-İtkân'daki bütün ma'lûmâtın kaynağını bu eserde belirttiğini bilmek bu çelişkiyi ortadan kaldırır.

Müellif, bu alanla ilgili yazılmış eserleri belirttikten sonra hemen başlıkları koyar ve konuya giriş yapar:

A- Bir Erkek, Bayan, Melek veyâ Cinlere İşâret Eden Mübhem Âyetler

Örnek 1:

"Hatırla ki Rabbin meleklerle: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi..."⁴¹⁰ Bu âyette geçen halife'nin Âdem ve eşi Havvâ olduğunu belirtir.⁴¹¹ Yine "arz" kelimesinden de maksadın "Mekke" olduğu görüşündedir. Bunun için de İbn Cerîr, İbn Kesîr ve İbn ebî Hatim'i rivâyet ile ilgili görüşlerini de aktararak kaynak gösterdiğini görürüz.⁴¹²

Örnek2:

"Rabbin tarafından (gelmiş) açık bir delîle dayanan ve kendisini rabbinden bir şâhidin izlediği....kimse (inkarcılar gibi) midir?..."⁴¹³ Bu âyette açık bir delîle dayanan kişinin Hz.Muhammed(s.a.v),⁴¹⁴ kendisini rabbinden bir şâhidin izlediği kimsenin Cebrâîl (a.s)⁴¹⁵ olduğunu aktarır. Bununla ilgili bütün rivâyet kaynaklarını da ayrıntılı olarak zikreder. İbn Abbâs, Mücâhid, Ebû'l-Âliye, Zeyd b. Eslem, Hüseyin b. Alî ve Hz. Alî'nin görüşlerini sırasıyla belirtir. Kirmânî, İbn ebî Hâtim, Taberî ve İbn Kesîr'i de kaynak aldığı, bu değerlendirmelerden anlaşılmalıdır.⁴¹⁶

⁴⁰⁹ Süyûtî, *el-İtkân*, c. II, s. 1091.

⁴¹⁰ Bakara, 2/30.

⁴¹¹ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 391; Süyûtî, *el-İtkân*, c. II, s. 1091.

⁴¹² Süyûtî, *Mufhemâtu'l-Akrân*, s. 39.

⁴¹³ Hûd, 11/17.

⁴¹⁴ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 1094.

⁴¹⁵ Süyûtî, *el-İtkân*, c. II, s. 1094; Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 395.

⁴¹⁶ Süyûtî, *Mufhemâtu'l-Akrân*, s. 116. (tahkikin dipnotlarında malumatın verildiği kaynaklar belirtilir)

Örnek3:

“Cinlerden bir ifrît: Sen makamından kalkmadan ben onu sana getiririm...dedi.”⁴¹⁷ Bu âyette zikredilen ifrît’in adının Kevden veyâ Zekvân⁴¹⁸ veyâhut Kevzen⁴¹⁹ olduğu Süyûtî tarafından belirtilir. Bu rivâyetleri de Şuayb el-Cübbâi ve Yezîd b. Rummân tarîki ile İbn ebî Hâtim’den aktarır.⁴²⁰

B- Bir Topluluk veyâ Gruba İşâret Eden Mübhemler;

Örnek1:

“Yahûdîler yahut Hristiyanlar hariç hiç kimse cennete giremeyecek, dediler...”⁴²¹ Bu âyette bu sözü söyleyenlerin Medîne Yahûdîleri ile Nocrân Hristiyanları olduğu belirtilir.⁴²² Bu örneğin yalnızca et-Tahbîr’de verildiğini, el-İtkân ve Mufhemâtu’l-Akrân’da bu örneğe değinilmediğini de görmekteyiz.

Örnek2:

“Kendilerine kitap’tan bir pay verilenleri görmez misin ki, aralarında hükmetmesi için Allâh’ın Kitâb’ına çağırılıyorlar da, sonra içlerinden bir grup cayarak geri dönüyor.”⁴²³

Bu âyette kendilerine kitap’tan pay verilenlerden kasıt Yahûdî din adamları⁴²⁴ veyâ topluluk olarak Yahûdî ve hristiyanlardır.⁴²⁵ Süyûtî burada mübhem lafzı açıklarken Nu’mân b. Amr ve Hâris b. Yezîd’in adını verir.⁴²⁶ Bu rivâyetleri de İbn Abbâs tarîki ile İbn Cerîr ve İbn ebî Hâtim’den aktarır.⁴²⁷

Müellifimiz, et-Tahbîr’de sadece bu bölümde tam olarak yüz örnek vererek mübhem lafızları açıklamaya çalışır.⁴²⁸

C- Çeşitli Hayvan, Yer ve Yıldız İsimleri ile İlgili Mübhemler

Örnek1:

“...Köpekleri de mağaranın girişinde ön ayaklarını uzatmış yatmakta idi...”⁴²⁹ Süyûtî bu âyette zikredilen köpeğin isminin Kıtâmîr olduğunu belirtir.⁴³⁰ Bu mevzûda da Hasan Basrî, Mücâhid ve Şuayb el-Cübbâi’nin görüşlerine yer verir. Kaynak olarak da

⁴¹⁷ Naml, 27/39.

⁴¹⁸ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 400.

⁴¹⁹ Süyûtî, *el-İtkân*, c. II, s. 1098.

⁴²⁰ Süyûtî, *Mufhemâtu’l-Akrân*, s. 154.

⁴²¹ Bakara, 2/111.

⁴²² Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 410.

⁴²³ Âl-i İmrân, 3/23.

⁴²⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 267.

⁴²⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, s. 355.

⁴²⁶ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 411; Süyûtî, *el-İtkân*, c. II, s. 1104; Süyûtî, *Mufhemâtu’l-Akrân*, s. 60.

⁴²⁷ Süyûtî, *Mufhemâtu’l-Akrân*, s. 60.

⁴²⁸ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 407-424.

⁴²⁹ Kehf, 18/18.

⁴³⁰ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 427.

İbn ebî Hâtim, İbn Cerîr ve Kirmânî'yi gösterir. Enes b. Mâlik tarîki ile İbn ebî Hâtim'in bu rivâyeti naklettiği bilgisini de okuyucuya aktarır.⁴³¹

Örnek2:

“A'râf ehli sîmâlarından tanıdıkları birtakım adamlara seslenerek derler ki...”⁴³² Müellif, bu âyette geçen “A'râf” kelimesinin cennet ve cehennem arasında bir yer olduğunu ifade eder.⁴³³ “el-İtkân” ve “Mufhemât” adlı eserlerinde ise bu örneği vermez. Bunun bir sebebi de metod farklılığından kaynaklanır. et-Tahbîr'de bu mevzûyu açıklayan Süyûtî el-İtkân'da sadece ilk iki başlığı kullanır ve bununla ilgili örnekleri verir. Mufhemât adlı eserinde ise başlıklar sadece sûre isimleridir. O yüzden aynı âyetin başka bir yönüne işaret ederek bir anlamda tekrârdan kurtulur. Öbür yandan yeni bir bilgi arzeder. Bu âyette A'râf'ın neresi olduğu üzerinde değil, A'râf ehlinin kim olduğu konusu üzerinde durmaya çalışır. Bu konudaki görüşlerle ilgili ayrıntılı bilgiler verir. Ve güvendiği, genelde yararlandığı İbn ebî Hâtim, İbn Merduveyh, Beyhakî, Taberânî ve Kirmânî gibi kaynaklardan bir kez daha yararlanır.⁴³⁴

D- Gece, Gündüz gibi Zaman Dilimleriyle İlgili Mübhemler;

Hemen belirtelim ki Süyûtî el-İtkân'da böyle bir başlık kullanmamıştır. Dolayısıyla konu ile ilgili örneklere de yer vermemiştir. Yalnızca et-Tahbîr'de bu başlığa yer vermiştir. Diğer başlıklara göre de nisbeten bu başlık altında daha az örneğe yer vermiştir. Bu bölümde kullandığı örnek sayısı otuz ikidir.⁴³⁵

Örnek1:

“Hac bilinen aylardadır...”⁴³⁶ Bu âyette geçen bilinen âyetlerden maksat Şevvâl, Zilka'de ve Zilhicce ayının ilk on günüdür.⁴³⁷ Müellif et-Tahbîr'de bu örneği verirken kaynak olarak Hâkim'in İbn Ömer tarîki ile naklettiği rivâyeti gösterir. Oysaki bu eserinde “Mübhemât” başlığı altında Süyûtî üç yüzden fazla örneğe yer verip bunlardan neredeyse hiçbirine kaynak belirtmezken bu örnekte kaynak belirtir.⁴³⁸

Örnek 2:

“Biz onu (Kur'ân'ı) Kadir Gecesinde indirdik...”⁴³⁹ Kadir Gecesinde Ramazân ayı'nda hangi geceye tekabül ettiği husûsunda müellif, bu konuda kırktan fazla görüş olduğunu Şâfî mezhebinde tercih edilen görüşün son on gün, bunların içinde de yirmi bir ve yirmi üçüncü günler olduğunu söyler. Yalnız kendisi gün tayini konusunda aynı

⁴³¹ Süyûtî, *Mufhemâtu'l-Akrân*, s. 136.

⁴³² A'râf, 7/48.

⁴³³ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 425.

⁴³⁴ Süyûtî, *Mufhemâtu'l-Akrân*, s. 92-95.

⁴³⁵ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 433-436.

⁴³⁶ Bakara, 2/197.

⁴³⁷ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 433; Süyûtî, *Mufhemâtu'l-Akrân*, s. 51.

⁴³⁸ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 433, ayrıca kaynak belirttiği diğer örnekler için bkz. Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 426, 430, 432,436.

⁴³⁹ Kadr, 97/1.

fikirde olmadığını belirttikten sonra, İmâm Şâfiî ve İmâm Nevevî'nin de bu fikirde olmadığını aktarır.⁴⁴⁰ Bu örnekten yola çıkarak müellifimizin, müstakil bir araştırmacı olduğu, bizzat rivâyetleri tetkik ettikten sonra oluşan kanâatini aktardığı, körü körüne bir görüşün peşin hükümlüsü olmadığı husûsunda bu örnekteki yaklaşımının bize iyi bir veri oluşturduğunu söyleyebiliriz. Yine Süyûtî müfhemâta neredeyse her örnek için mutlaka kaynak gösterirken bu örnekte kaynak belirtmez. Ama kendi görüşünü de belli etmez. Yalnızca bu konuda çeşitli görüşleri aktarmakla yetinir.⁴⁴¹

⁴⁴⁰ Süyûtî, *et-Tahbîr*, s. 436.

⁴⁴¹ Süyûtî, *Mufhemâtu'l-Akrân*, s. 212.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİL VE EDEBİYATLA İLGİLİ KUR'ÂN İLİMLERİ

D) MECÂZ

Mecâz, cevz kökünden türemiş bir kelime olup sözlükte yolu kat' etmek, gideceği yere varmak, hedefe varmak⁴⁴² gibi anlamlara gelir. Istılâhta ise, Herhangi bir lafzın konulduğu mânânın dışında bir başka anlamda kullanılması⁴⁴³ veyâ başka bir ifâde ile kelimenin normal anlamı dışında başka bir anlam için kullanılmasıdır.⁴⁴⁴ demektir. Şâyet lafız konulduğu mânâda kullanılıyorsa bu da hakikat olur. Kur'ân-ı Kerîm'de kelimeler hakîki mânâlarında kullanıldıkları gibi mecâzî mânâlarda da kullanılırlar.⁴⁴⁵

Usûl âlimleri bu mevzûyu incelerken bu konuya “Kur'ân da Hakikat ve Mecâz” başlığını uygun görmüşlerdir.⁴⁴⁶ Bu mevzûnun giriş konusunu Kur'ân'da mecâzın olup olmadığı meselesi teşkil eder. Zira Kur'ân'da geçen her lafzın hakikat ifâde ettiği açıktır. O yüzden Kur'ân'da mecâzın olmadığını iddiâ edenler bu noktadan hareketle mecâzın yalanın kardeşi olduğunu iddiâ etmişler ve ifâde gücü zayıfladığı zaman anlatıcının mecâza başvurduğunu, Allâh kelâmı Kur'ân'ın ise bundan münezzeh olduğunu belirtmişlerdir. Oysaki bu düşünceye karşı olanlar mecâzın hakikatten daha belîğ olduğu, mecâzın anlatımı güzelleştirdiği, şâyet Kur'ân'da mecâz düşünülmezse Kur'ân'daki güzelliğin yarısının gideceği, bu güzelliği teşkil eden mecâz sanatlarının da Kur'ân'dan sâkit olması ile anlatımdaki estetiğin zayıflayacağı görüşündedirler.⁴⁴⁷

Kur'ân'daki mecâzlar iki kısım olarak değerlendirilir. 1- Akli Mecâz (veyâ Mecâzu'l-İsnâd ya da el-Mecâz fi't-Terkîb) 2- Luğavî Mecâz (veyâ el-Mecâz fi'l-Müfred)⁴⁴⁸ Mecâz ile ilgili anlatılan bütün örnekler bu iki ana başlık altında aktarılır. Biz de Süyûtî'nin bu konuya bakışını incelerken örnekleri tasnîfini bu iki başlığa göre nasıl değerlendirdiğini de belirlemeye çalışacağız.

Süyûtî'nin et-Tahbîr'de Konuya Yaklaşımı

Süyûtî, bu konuyu on sayfada değerlendirerek okuyucuya takdîm eder. Konuyu sunuşu ve verdiği örneklerle konuya verdiği ehemmiyeti gösterir. Nitekim istiâre ve

⁴⁴² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. I, 724.

⁴⁴³ Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, s. 253.

⁴⁴⁴ Er-Râğîb, *el-Müfredât*, c. I, s. 275.

⁴⁴⁵ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 177.

⁴⁴⁶ Süyûtî, *el-İtkân*, c. II, s. 753; Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 474.

⁴⁴⁷ Süyûtî, *el-İtkân*, c. II, s. 753; Süyûtî, *et-Tahbîr*, s.203; Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 474-475.

⁴⁴⁸ Süyûtî, *el-İtkân*, c. II, s. 753-754; Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 475; Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, s. 255- 256; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 178.

teşbîh sanatlarını da mecâz bölümünden değerlendiren müellifimiz daha sonra eserinde bu konuları da müstakil başlıklar altında değerlendirir. Süyûtî, konunun hemen girişinde mecâzın büyük ve geniş bir sanat olduğunu, arapların bu sanatı çokça kullandıklarını anlattıktan sonra mecâzın Kur’ân’da olmadığını iddiâ edenlere çok sert bir cevap verir. Ve mecâzın hakîkatten daha belîğ olduğu fikrini dile getirir. Ve bu alanda İzzeddîn b. Abdisselâm (ö. 660/1262)’ın yazmış olduğu “el-İşâre ile’l-Îcâz fi Ba’di Envâi’l-Mecâz” adlı eserini övgüye değer görür ki özellikle bu eseri hatırlatır.⁴⁴⁹ Nitekim müellif bu eseri hulâsâ ve ziyâdelerle değerlendirerek “Mecâzu’l-Fursân ila Mecâzi’l-Kur’ân” adlı bir eser yazdığını da belirtmiştir.⁴⁵⁰

Müellifimiz daha sonra konuyu açıklamaya başlar. İlk olarak mecâzın çeşitleri olduğunu söyler ve “el-evvel”, “es-sâni”... diye sıralayarak on bölüm başlığı altında konuyu örneklerle açıklar.⁴⁵¹ Dikkati esâs çeken şey Süyûtî’nin yukarıda verdiğimiz iki ana başlığa göre konuyu serdetmemesidir. O, ana başlıklar belirlemeksizin mecâzı kısımlara ayırır ve örnekleri açıklar. Oysaki el-İtkân’da daha sistemli bir taksim yapar. Önce mecâzın iki kısma ayrıldığını belirtir. Ardından mecâz konusunu bütünüyle bu iki başlık altında değerlendirir.⁴⁵²

Et-tahbîr’de mecâz için ilk bölümü açan Süyûtî mecâzın bölümlerinden birinin “hazf ve ihtisâr” olduğunu söyler. Bunun için Kur’ân-ı Kerîm’den sekiz âyeti örnek olarak verir.⁴⁵³ Bu örneklerden Bakara Sûresi 184. âyeti arz edelim:

“...Sizden her kim hâsta yahut yolcu olursa diğer günlerde kazâ eder...”

Müellif bu âyette “fe eftara” yanî iftâr ederse lafzının hazf edildiğini belirtir.⁴⁵⁴ Yanî kişi hâsta yahut yolcu olup iftâr ederse diğer günlerde kazâ eder.

El-itkân’da Süyûtî “hazf” konusunu luğavî mecâzın bölümlerinden biri olarak aktarır. Ayrıca bu bölümü îcâzın kısımlarından biri olarak görür. Nitekim mecâz konusunda bu bölümü açan müellif bu bölüme sadece iki satır ayırırken⁴⁵⁵ îcaz bölümünde bu konuya geniş yer verir.⁴⁵⁶

Süyûtî mecâzın ikinci çeşidinin “ziyâde” olduğunu belirtir. Bunun içinde Kur’ân-ı Kerîm’den beş örnek verir.⁴⁵⁷ Bu örneklerden bir tanesi Şûrâ Sûresi 11. âyetteki şu bölümdür:

“...Onun benzeri hiçbir şey yoktur...”

⁴⁴⁹ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 203.

⁴⁵⁰ Süyûtî, el-İtkân, s. 753.

⁴⁵¹ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 203-213.

⁴⁵² Süyûtî, el-İtkân, c. II, s. 753-772.

⁴⁵³ Bkz. Bakara, 2/184; Yusuf, 12/44-45, 82; Nûr, 24/20; En’âm, 6/20; Kâf, 50/1; Şuarâ, 26/63; Tâhâ, 20/96.

⁴⁵⁴ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 204.

⁴⁵⁵ Süyûtî, el-İtkân, c. II, s. 755.

⁴⁵⁶ Süyûtî, el-İtkân, c. II, s. 818-821.

⁴⁵⁷ Bkz. Şûrâ, 42/1; Kıyâme, 75/1; Beled, 90/1; Fâtır, 35/3; Ahkâf, 46/29; Sâffât, 37/103-104.

Süyûtî bu âyette geçen, benzeri anlamına gelen “مثله” yerine “كمثله” lafzındaki “ك” harfinin zâid olduğunu belirtir.⁴⁵⁸ El-İtkân’da ise “ziyâde” konusunu luğavî mecâzın bölümlerinden biri olarak aktaran müellif bu kısımda hiç bilgi vermez. Sadece bu konuyu “İ’râb” bölümünde değerlendirdiğini ifâde eder.⁴⁵⁹ İ’râb bölümünde ise “ziyâde” konusuna bambaşka bir yaklaşım serdedir. Öncelikle et-Tahbîr’de arzettiği örneklerden hiçbirini aktarmaz. Dahâsı Bakara Sûresi 237. âyeti örnek vererek burada geçen bir harfin aslî veyâ zâid mi olduğu tartışmasında bu harfin aslî olduğu görüşünden yana tavır alır. Sonrasında ise Kur’ân’da “ziyâde” olup olmadığı tartışmasını aktarır. Her iki görüşte olanların açıklamalarını sunar. Yalnız kendisi kendi görüşünü net olarak aktarmaz. Fakat Kur’ân’da “ziyâde” olmadığı görüşünde olanların fikirlerini daha uzun aktarması, Onların görüşleri ile konuyu bitirmesi ve “ziyâde” konusuna örnek vermemesi⁴⁶⁰ onun bu görüşte olduğuna delil olarak düşünülebilir. Başka bir deyişle et-Tahbîr’deki görüşlerinden vazgeçtiği ortaya çıkmış olur.

Müellifimiz mecâzın üçüncü çeşidinin tekrâr olduğunu ifâde eder. Bunun örneklerinin çok olduğunu belirtir. Ve Kur’ân-ı Kerîm’den sadece bir örnek verir.⁴⁶¹ Bu kısma sadece bir satır ayırır.⁴⁶² el-İtkân’da ise bu mevzûya hiç yer vermez.

Süyûtî, mecâzın dördüncü bölümünün müfred, tesniye veyâ cem’ ifâde eden lafızlardan her birinin diğerine hamli olduğunu belirtir. Bunun İçin Kur’ân-ı Kerîm’den on iki örnek verir.⁴⁶³ Müfredin tesniyeye hamline örnek olarak Tevbe Sûresi, 62. Âyeti örnek verir:

“...Allâh ve Resulünü râzı etmeleri daha doğrudur.”

Bu âyette Allâh ve Resûlünü râzı etmek anlamına gelen “يرضوه” ifâdesi yerine tesniyeye nisbetle “يرضوهما” lafzı kullanılabilirdi. Fakat mânânın derinliğine nisbeten “يرضوه” lafzı kullanıldı.⁴⁶⁴ Yine müfredin cem’e hamline örnek olarak Tahrîm Sûresi, 4. âyeti örnek olarak verir:⁴⁶⁵

“...Bunun ardından melekler de (ona) yardımcıdır.”

Bu âyette geçen melekler anlamındaki “ملائكة” lafzı cem’ olduğu halde yardımcı anlamına gelen “ظهير” ifâdesi müfred terkîbinde kullanılmıştır. Bunun yanında tesniyenin müfrede hamline örnek olarak Kâf Sûresi 24. âyeti örnek verir:⁴⁶⁶

“... Cehenneme atın”

⁴⁵⁸ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 205.

⁴⁵⁹ Süyûtî, el-İtkân, c. II, s. 755.

⁴⁶⁰ Süyûtî, el-İtkân, c. I, s. 583-584.

⁴⁶¹ Nebe’, 78/4-5.

⁴⁶² Süyûtî, et-Tahbîr, s. 206.

⁴⁶³ Tevbe, 9/62; Asr, 103/2; Meâric, 70/19; Tahrîm, 66/4; Kâf, 50/24; Mülk, 67/4; Mü’minûn, 23/99; Fussilet, 41/ 11; Sâd, 38/22; Nisâ, 4/11; Enbiyâ, 21/78.

⁴⁶⁴ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 206.

⁴⁶⁵ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 206.

⁴⁶⁶ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 206.

Bu âyette atınız anlamına gelen tesniye kipindeki “القياء” ifâdesi, müfred kipteki “الق” ifâdesi yerine kullanılmıştır. Yine tesniyenin cem’e hamline örnek olarak Mülk Sûresi, 4. âyeti örnek verir:⁴⁶⁷

“Sonra gözünü, tekrâr tekrâr çevir bak...”

Bu âyette geçen tekrâr anlamına gelen tesniye kipindeki “كرتين” ifâdesi, cem’ kipindeki “كرات” ifâdesi yerine kullanılmıştır. Cem’in müfrede hamline örnek olarak Mü’minûn Sûresi 99. âyeti örnek gösterir:⁴⁶⁸

“...Rabbim! der, beni geri gönder”

Bu âyette geçen geri gönder anlamında cem’ kipindeki “ارجعون” ifâdesi, müfred kipteki “ارجع” ifâdesi yerine kullanılmıştır. Yine Cem’in tesniyeye hamline de Fussilet Sûresi, 11. âyeti örnek olarak verir:⁴⁶⁹

“...İkisi de isteyerek geldik dediler.”

Bu âyette geçen isteyerek gelmek, boyun eğmek anlamına gelen cem’ kipindeki “طائعين” ifâdesi, tesniye kipteki “طائعين” ifâdesi yerine kullanılmıştır.

Bu kısmı müellif el-İtkân’da luğavî mecâz bölümlerinden yirminci bölüm altında değerlendirir. et-tahbîr’deki örneklerin yanında örnekleri daha çok zenginleştirerek bu bölümü okuyucuya sunar. Yalnız yirminci bölümde “bir kipin başka bir kip yerine kullanılması” başlığını kullandığı için konuyu çok daha geniş irdeleyerek mecâz konusunun en uzun bölümü olarak bu kısma yer vermiş olur.⁴⁷⁰

Süyûtî mecâzın beşinci bölümünün müennesin tefhîm amacıyla müzekker kipte kullanılması olduğunu ifâde eder.⁴⁷¹ Bu kısma sadece bir satır ayırır ve bir tek örnek verir:⁴⁷²

“...Bundan sonra kime rabbinden bir öğüt gelirse...”⁴⁷³

Bu âyette geçen öğüt anlamına gelen müennes kipteki “موعظة” kelimesi, müzekker kipteki “وعظ” kelimesi yerine kullanılmıştır. el-İtkân’da ise bu bölümü luğavî mecâz bölümlerinden yirminci bölüm altında değerlendirdiğini görmekteyiz. Bu son âyet örneğinin yanında dört âyeti daha örnek olarak gösterir. Bunun yanında bu sefer

⁴⁶⁷ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 206.

⁴⁶⁸ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 206.

⁴⁶⁹ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 206.

⁴⁷⁰ Süyûtî, el-İtkân, c. II, s. 760-769.

⁴⁷¹ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 207.

⁴⁷² Süyûtî, et-Tahbîr, s. 207.

⁴⁷³ Bakara, 2/275.

müzekkerin tefhîm amacıyla müennes kipte kullanılması bölümünü de hemen ardından açar. Ve bunun içinde iki âyeti örnek olarak gösterir.⁴⁷⁴

Süyûtî mecâz için altıncı bölümü takdîm ve te'hîr kısmına ayırır. Mef'ûl ve haberin takdimi, fiil ve fâilin te'hîri şeklinde Kur'ânda örneklere yer verir. Bunun için de üç âyeti örnek olarak gösterir.⁴⁷⁵ Bu örneklerden Hûd Sûresi'nde geçen örneği aktaralım:

“O esnada hanımı ayakta idi ve (bu sözleri duyunca) güldü. Ona da İshâk'ı müjdeledik.”

Bu âyette bir takdîm te'hîr söz konusudur. Zîrâ Hz. İbrâhîm'in eşi öncelikle İshâk ile müjdelenmiş ardından şaşırarak elini yüzüne çarpmış, gülmüştür⁴⁷⁶. Dolayısıyla bu âyette gülme fiili, müjdeleme fiiline takdîm edilmiştir.⁴⁷⁷ Süyûtî bu bölümde de örnekleri açıklamanın dışında herhangi bir yorum yapmaz. Oysa el-İtkân'da, mecâz olup olmadığı tartışmalı olan altı bölüm sayar. Bu bölümlerden bir tanesi yukarıda verdiğimiz ilk bölüm olan “hazf ve ihtisâr” konusu iken bu bölümlerden bir tanesi de “takdîm ve te'hîr” konusudur. Süyûtî bu son konu ile ilgili fikrini belirtmez. Ama bu mevzû ile ilgili bir örnek vermemesi ve en son bu konunun mecâzdan olmadığını belirten görüşünü aktarması onun et-Tahbîr'de belirttiği görüşünden vazgeçtiği anlamına gelebilir.⁴⁷⁸

Süyûtî, mecâzın yedinci bölümü olarak bir şeyin onu yapandan başkasına isnâd edilmek şeklinde olduğunu belirtir.⁴⁷⁹ Ve bunun içinde altı âyeti örnek olarak verir.⁴⁸⁰ Bu örneklerden Ğafir Sûresi'nde geçen örnek şöyledir:

“Firavun: Ey Hâmân, bana yüksek bir kule yap...dedi.”

Bu âyette dikkatimizi hemen çekeceği gibi esâs Hâmân değil, işçiler binâyı yapacaktır. Ama bu işin yönetimi kendisine verildiği için işçilerin işi Hâmân'a atfedilmiştir. Süyûtî, bu örnekleri verirken örnekleri açıklamanın dışında başka bir îzâh yapmaz. el-İtkân'da ise bu konu iki ana başlıktan biri olarak değerlendirilir. Birçok örnek verdikten sonra bu başlığın dörde ayrıldığını belirtir. Ve her bir başlığı da açıklaması ile birlikte örneklendirir.⁴⁸¹

Müellif, mecâzın sekizinci bölümünü “kalbetme” konusuna ayırır. Buradaki kalbetme bir anlamda isnâdın başka bir isim veyâ fiile yapılmasıdır. Bu bölümde öncelikle Kur'ânda kalbetme var mı yok mu tartışmasına değinir. Karşıt görüşlerin

⁴⁷⁴ Süyûtî, el-İtkân, c. I, s. 766.

⁴⁷⁵ Kehf, 18/1-2.; Hûd, 11/71.; Tevbe, 9/55.

⁴⁷⁶ Zâriyât, 51/29.

⁴⁷⁷ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 207.

⁴⁷⁸ Süyûtî, el-İtkân, c. II, s. 771.

⁴⁷⁹ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 208.

⁴⁸⁰ Hâkka, 69/21; Enfâl, 8/2; Kasas, 28/4; Ğafir, 40/36; Müzzemmil, 73/7; Zelzele, 99/2.

⁴⁸¹ Süyûtî, el-İtkân, c. II, s. 753-754.

sâhibi âlimlerin isimlerini zikreder. Ve neticede kendi fikrini açıklar. Buna göre eğer güzel bir mânâ iktizâ ediyorsa Kur’ân’da kalbetmenin var olduğu kabûl edilir.⁴⁸² Süyûtî bu bölümde Kur’ân-ı Kerîm’den dokuz âyeti örnek gösterir.⁴⁸³ Ama kaynak olarak İbn Kuteybeyi belirtmeyi ihmâl etmez.⁴⁸⁴ Verdiği örneklerden Şuarâ Sûresi’ndeki âyeti aktaralım:

“Onlar benim düşmanımdır...”

Bu âyette Hz. İbrâhîm putları kasederek bu ifâdeyi kullanmıştır. Esâs kasedilenin kendisinin putlara düşman olduğunu anlattığı açıktır. Müellif bu sözden anlaşılmanın “ben putların düşmanıyım” ifâdesi olduğunu belirtir.⁴⁸⁵ el-İtkân’da ise bu mevzûdaki tartışmayı hatırlatmaz. Örnekleri vermeden önce kalbetmeyi üç kısma ayırır. 1. İsnâd itibâriyle kalbetme 2. atıf itibâriyle kalbetme 3. Teşbîh itibâriyle kalbetme. İlk bölüm için yedi örnek, ikinci bölüm için iki örnek olmak üzere dokuz örnek⁴⁸⁶ veren Süyûtî et-Tahbîr’de verdiği örneklerden sadece Kasas Sûresi’ndeki âyeti benzer olarak verir. Diğer sekiz örnek tamamen farklıdır. Üçüncü bölümü ise “Teşbîh ve İstiâre” konusunda inceleyeceğini belirtir.⁴⁸⁷ et-Tahbîr’de müellif bu son bölümünde kalbetme kısımlarından olduğunu belirtmiş, yalnız kalbetmenin diğer kısımlarına değinmemiştir.⁴⁸⁸

Süyûtî, mecâzın dokuzuncu bölümünü bir lafzın başka bir mânâ yerine kullanılması konusuna ayırır. Mecâz bölümündeki en uzun kısımda bu kısımdır. Bu kısım için birçok alt bölüm sayan Süyûtî her bir alt bölüme mutlaka bir âyeti örnek gösterir. Ve neredeyse bütün bu kısımlara verdiği örnek sayısı her bir alt bölüm için bir tanedir. Müellif bu Kısımda tam olarak kırk altı alt başlık verir ve dediğimiz gibi neredeyse her birine mutlaka bir âyeti örnek gösterir.⁴⁸⁹ Konuyu fazla uzatmamak için saydığı maddelerden bir iki tanesini aktarmakla yetinmek istiyoruz: 1. Bir şeyin kendi parçasıyla isimlendirilmesi (ya da parça söylenip bütün kasedilmesi) Örneğin: “elinin yaptığı sebebiyle...”⁴⁹⁰ Bu âyette elden kasıt elin sâhibidir. 2. Veyâ bütün söylenip parça kasedilmesi. Örnek: “Parmaklarını kulaklarına tıklarlar...”⁴⁹¹ Bu âyette de esâsen kasedilen parmakların ucudur. 3. Vukûnun kesinliği sebebiyle mâzînin müstakbelin yerinde kullanılması. Örnek: “Allâh’ın emri geldi...”⁴⁹²

⁴⁸² Süyûtî, et-Tahbîr, s. 208.

⁴⁸³ Şuarâ, 26/77; Kıyâme, 75/14; Enbiyâ, 21/37; İsrâ, 17/11; Kasas, 28/76; Hûd, 11/28; Nahl, 16/17; Bakara, 2/275; Ahzâb, 33/32.

⁴⁸⁴ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 208.

⁴⁸⁵ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 208.

⁴⁸⁶ Kasas, 28/12, 76; Ra’d, 13/38; Ahkâf, 46/20; Âdiyât, 100/8; Yûnus, 10/107; Bakara, 2/37; Neml, 27/28;

⁴⁸⁷ Süyûtî, el-İtkân, c. II, s. 760.

⁴⁸⁸ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 209.

⁴⁸⁹ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 209-213.

⁴⁹⁰ Hac, 22/10.

⁴⁹¹ Bakara, 2/19.

⁴⁹² Nahl, 16/1.

el-İtkân'da Süyûtî'nin neredeyse bütün bu kısımlara değindiğini görürüz. Fakat takip ettiği metod çok farklıdır. Daha önce de dediğimiz gibi mecâz için iki ana başlık belirleyip mecâzı bu doğrultuda anlatan müellif bütün bu kısımları lüğavî mecâz bölümü altında inceler. lüğavî mecâz için yirmi bölüm açan Süyûtî'nin mezkûr kısımları bazen bu bölümlere başlık olarak bazen de alt başlık olarak kullandığını görürüz. Örneğin yukarıda verdiğimiz birinci ve ikinci madde lüğavî mecâzın üçüncü ve dördüncü kısmını oluştururken⁴⁹³ yine yukarıda verdiğimiz üçüncü madde, bir kipin başka bir kip veyâ kalıpta kullanılması adıyla lüğavî mecâzın yirminci bölümü altında değerlendirildiğini görürüz.⁴⁹⁴ Tabîî olarak el-İtkân'da verdiği örnek sayısının epey zengin olduğunu da belirtmekte yarar var.

Müellifimizin onuncu ve son bölüm olarak belirttiği kısım “bir fiilin onu bir kişi yaptığı halde iki kişiye nispet edilmesi” adlı bölümdür.⁴⁹⁵ Müellifimiz bu bölümde Kur’ân-ı Kerîm’den üç âyeti örnek olarak sunar.⁴⁹⁶ Bu örneklerden Kehf Sûresi’ndeki âyeti aktaralım:

“Buluşacakları yere geldikleri zaman balıklarını unuttular...”

Süyûtî balığı unutanın Yûşa’ (a.s) olduğunu, Kehf Sûresi 63. âyeti⁴⁹⁷ delil göstererek belirtir.⁴⁹⁸ el-İtkân’da bu bölümün, mezkûr yirminci bölüm altında değerlendirildiğini görmekteyiz. Verdiği örnek sayısı altıdır. et-Tahbîr’deki örnekleri, bir tanesi dışında,⁴⁹⁹ burada da verir. Yalnız bir karışıklığa yol açmaması için tesniye kipteki her lafzın bu kapsamda anlaşılması gerektiği kaygısıyla okuyucuya bazı âyetleri⁵⁰⁰ örnek verir. Bu âyetlerde geçen tesniye kalıbındaki lafızların bu kısımda değerlendirilmemesi gerektiğini belirtir.⁵⁰¹

Özetle söylemek gerekirse Süyûtî'nin et-Tahbîr’de aktardığı bazı ma’lûmâtlar el-İtkân’da yokken, el-İtkân’da verdiği bazı ma’lûmâtların da et-Tahbîr’de olmadığını görürüz. Bunun yanında et-Tahbîr’de verdiği bilgiler ve aktarılma şekli geniş bir çalışmanın ön hazırlığı görünümünde iken el-İtkân’da çok daha planlı ve sistemli bir şekilde mevzûnun sunulduğunu görmekteyiz. Yine müellifimizin et-Tahbîr’deki bazı fikirlerini değiştirdiğini de el-İtkân’daki ifâdelerinden anlamak gâyet kolaydır. el-İtkân’da müellif konuyu çok daha ayrıntılı arzettiği için, mevzû ile ilgili verdiği örneklerin, başka âlimlerin konu ile ilgili aydınlatıcı ma’lûmâtlarının çok daha fazla verildiğini belirtebiliriz. Bu bilgiler ışığında Süyûtî'nin et-Tahbîr eserini incelerken düşüncelerinin ne doğrultuda seyrettiğini anlamak mümkündür.

⁴⁹³ Süyûtî, el-İtkân, c. II, s. 755-756.

⁴⁹⁴ Süyûtî el-İtkân, c. II, s. 763.

⁴⁹⁵ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 212.

⁴⁹⁶ Kehf, 18/61; En’âm, 6/13; Rahmân, 55/22.

⁴⁹⁷ “...dedi ki balığı unuttum...”

⁴⁹⁸ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 213.

⁴⁹⁹ En’âm, 6/130.

⁵⁰⁰ Rahmân, 55/46; Mâide, 5/116.

⁵⁰¹ Süyûtî, el-İtkân, c. II, s. 762.

II) MÜŞTEREK VE TERÂDÜF (VÜCÛH VE NEZÂİR)

Kur'ân İlimleri alanında yazılmış eserlerde genellikle bu konu “Vücûh ve Nezâir” ismi ile belirtilir. Fakat Süyûtî, bu mevzûyu et-Tahbîr’de “Müşterek ve Terâdüf” isimleri ile aktardığı için biz de özellikle bu başlığı aktarmayı uygun gördük. Esâsen “Müşterek” lafzı “Vücûh” kelimesine tekâbül ederken, “Terâdüf” lafzı “Nezâir” kelimesine tekâbül etmektedir. Müşterek, ş-r-k kökünden türemiş olup ortaklık⁵⁰² anlamına gelir. Vücûh ise v-c-h kelimesinin çoğulu olup, yön, bir şeyin bir yüzü⁵⁰³ gibi anlamlara gelir. Kavram olarak, bir kelimenin Kur'ân’da farklı anlamlarda kullanılmasına⁵⁰⁴ veyâ lafzın aynı olmasına mukâbil mânâların farklı olmasına⁵⁰⁵ denir.

Terâdüf ise, r-d-f kökünden türemiş olup, birbirini izlemek, peşi sıra gelmek⁵⁰⁶ gibi anlamlara gelir. Nezâir de n-z-r kökünden türemiş olup, nazîr müfred lafzının çoğuludur. Sözlükte ise benzer, denk ve paralelinde olan⁵⁰⁷ gibi manalara gelir. Bu iki kavramın Kur'ân İlimlerindeki karşılığı ise “Kur'ân’daki farklı kelimelerin aynı anlamı ifâde etmesi”⁵⁰⁸ veyâ başka bir ifâde ile mânânın bir olmasına mukâbil lafızların farklı olmasıdır.⁵⁰⁹

Süyûtî’nin et-Tahbîr’de Konuya Yaklaşımı

Süyûtî, bu iki mevzûyu tek başlık altında incelemeyi. Ard arda iki nev’ olarak konuyu okuyucularına arz eder. Mevzûları neredeyse aynı uzunlukta aktarır. Her iki mevzûnun her birine bir sayfadan biraz fazla yer verir. Kırk ikinci nev’ altında incelediği vücûh (Müşterek) konusunu, vücûh kavramını zikretmeden sadece müşterek lafzını zikrederek anlatır.⁵¹⁰ Yine kırk üçüncü nev’ altında incelediği nezâir (terâdüf) konusunu da, aynı şekilde nezâir kavramını zikretmeden sadece terâdüf lafzını zikrederek anlatır.⁵¹¹ Yalnız el-İtkân’da, büyük ölçüde yararlandığı Zerkeşî’nin “el-Burhân” da yaptığı gibi hem mevzûyu “Vücûh ve Nezâir” olarak isimlendirir hem de bu iki kavramı tek nev’ altında inceler.⁵¹² Biz de konunun daha iyi anlaşılması için her iki konuya yaklaşımını ayrı ayrı değerlendireceğiz.

A- SÜYÛTÎ’NİN MÜŞTEREK KONUSUNA YAKLAŞIMI

İlk mevzû olan müşterek konusuna müellif, kavramı tanıtarak giriş yapar. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, lafzın bir ama mânâların çeşni olması bu kavramın tanımıdır. Sonrasında ise Kur'ân’da bu kısmın olmadığını savunanların olduğunu belirtir. Yalnız belirli bir isim vermez. Fakat kendisi bu görüşte olmadığını Kur'ân’da

⁵⁰² İbn Fâris, Mu’cemu Mekâyîsi’l-Luğa, c. III, s. 265.

⁵⁰³ İbn Fâris, Mu’cemu Mekâyîsi’l-Luğa, c. VI, s. 88

⁵⁰⁴ Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 184.

⁵⁰⁵ Süyûtî, et-Tahbîr, s.214.

⁵⁰⁶ İbn Fâris, Mu’cemu Mekâyîsi’l-Luğa, c. II, s. 504.

⁵⁰⁷ İbn Fâris, Mu’cemu Mekâyîsi’l-Luğa, c. V, s. 444.

⁵⁰⁸ Demirci, Tefsir Usûlü ve Tarihi, s. 235.

⁵⁰⁹ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 216.

⁵¹⁰ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 214-215.

⁵¹¹ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 216-217.

⁵¹² Süyûtî, el-İtkân, c. I, s. 445-460.

bu kısmın olduğunu net olarak ifade eder. Ve bunu ispatlamak amacıyla Kur’ândan örnekler verir. Sekiz kelimeyi aktararak bunların Kur’ân-ı Kerîm’de hangi farklı anlamlarda kullanıldığını belirtir. Buna göre,

a- “قرء”⁵¹³ kelimesi, hem hayız hem de temizlik için müşterek bir lafızdır.

b- “عسعس”⁵¹⁴ lafzı hem gecenin başlangıcı hem de bitişi için müşterek bir lafızdır.

c- “ند”⁵¹⁵ lafzı hem benzer hem de zıt için kullanılan müşterek bir lafızdır.

d- “دين”⁵¹⁶ lafzı, hem itâat hem de cezâ mânâları için kullanılan müşterek bir lafızdır.

e- “مولى”⁵¹⁷ lafzı, hem efendi, hem de yakın akrabalık anlamlarında kullanılan müşterek bir lafızdır.

f- “بلاء”⁵¹⁸ lafzı, hem ni’met ve lütuf hem de cezâ ve felâket anlamlarında kullanılan müşterek bir lafızdır.

g- “تواب”⁵¹⁹ lafzı, hem tövbe eden (kul) hem de tevbeleri kabûl eden (Allâh) için kullanılır.

h- Bu son örnekte Süyûtî, “Muzârî” lafzını kullanır. Çünkü bu kalıpta kullanılan fiillerin hem “hâl” (şimdiki zaman) hem de “müstakbel” (gelecek zaman) için kullanıldığını belirterek bu mevzûyu sona erdirir.⁵²⁰

Oysa, el-İtkân’da müellif bu konuya tam on beş sahife ayırır. Ve bu mevzû ile ilgili sayısız örnek verir. Verdiği örneklerle ilgili tâkip ettiği metoda baktığımızda yöntemini üç kısımda inceleyebiliriz. Birinci kısımda “vücûh” konusuna örnek olabilecek lafızları aktarır. Ve örnek verdiği her lafzın Kur’ân’da geçtiği âyeti belirterek ilgili âyette ne mânâya geldiği üzerinde durur. “هدى” lafzının geçtiği on yedi âyeti sıralayarak her bir âyette ne mânâya geldiğini kısaca belirtir. Yine “روح”, “فتنة”, “صلاة”, “تضاء”, “نكر”, “دعاء” ve “احسان” kavramlarını aynı metodla Kur’ân’da geçtikleri âyetleri aktararak, ilgili âyetlerin herbirinde kavramın farklı anlamda kullanıldığını okuyucuya gösterir. Süyûtî’nin ikinci yöntemi de Kur’ân’da aynı anlamda kullanılan bir lafzın istisnâsı üzerinde durmaktır. Müellifimiz önce bir lafzı örnek verir. Sonra da Kur’ân’da bu lafzın genel olarak kullanıldığı mânâ dışında hangi âyette istisnâ mânâ ile

⁵¹³ “Boşanmış kadınlar, kendi başlarına (evlenmeden) üç ay hali beklerler...” Bakara, 2/228.

⁵¹⁴ “Kararmaya yüz tuttuğunda geceye andolsun”, Tekvir, 81/17.

⁵¹⁵ Bakara, 2/22, 165; İbrahim, 14/30; Sebe’, 34/33; Zümer, 39/8; Fussilet, 41/9; (Kur’ân-ı Kerîm de altı yerde” de “nidd” müfred lafzının çoğul kipi “endâd” lafzı kullanılmaktadır.

⁵¹⁶ Bu lafız türevleri ile birlikte Kur’ân da tam doksan iki yerde geçmektedir. (Abdulbâkî, el-Mu’cemu’l-Müfehres li Elfazi’l-Kur’âni’l-Kerîm, s. 507-509.)

⁵¹⁷ Bu lafız türevleri ile birlikte Kur’ân da tam on sekiz yerde geçmektedir. (aynı adlı eser, s. 897.)

⁵¹⁸ Bu lafız da Kur’ân da tam olarak altı yerde geçmektedir. (aynı adlı eser, s. 305.)

⁵¹⁹ Bu lafız, “tevvâben” ve “tevvâb.” türevleriyle birlikte Kur’ân da tam on iki yerde geçmektedir. (aynı adlı eser, s. 393.)

⁵²⁰ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 214-215.

kullanıldığı bilgisini verir. Örneğin, “اسف” kavramının Kur’ân’da hep hüzün anlamı ile kullanıldığını ama Zuhuf Sûresi, 55. âyette öfke⁵²¹ anlamı içerdiğini belirtir. Yine “بروج”, “بر - بحر”, “بخس”, “بعل”, “بكم”, “جنيا” ve bunun gibi birçok kavramı örnek vererek konuyu zenginleştirir. Süyûtî’nin takip ettiği üçüncü yöntemin ise ikincisine benzediğini görürüz. Bir farkla ki örnek verdiği lafzın istisnâsını belirtmez. Mezkûr lafzın Kur’ânda hep aynı anlamda kullanıldığını söyler. “قنوت”, “اليم”, “رجز”, “تسبيح”, “سلطان”, “دين”, “فاطر” ve “افك” gibi kavramları örnek göstererek Kur’ân’da bu kavramların hep aynı mânâya geldiğini belirtir. Özellikle belirtmek gerekir ki bu son yöntem de müellif, hep rivâyetlere dayanarak bilgiler vermekte, konu başlığında Nezâir ismi varsa da konunun girişinde kısa bilgiler vermenin ötesinde bu kavram üzerinde durmamakta ve konuyu bu şekilde sona erdirmektedir.⁵²²

B- SÜYÛTÎ’NİN TERÂDÛF KONUSUNA YAKLAŞIMI

Müellifimizin et-Tahbîr’de kırk üçüncü nev’ altında incelediği “Terâdûf” (Nezâir) kısmını da “Vücûh” konusu gibi, aynı kısalıkta anlattığını görürüz. Takip ettiği metodun da aynı olduğunu söyleyebiliriz. Müellifimizin bu mevzûya da konuyu tanıtarak giriş yaptığını görmekteyiz. Buna göre terâdûf, mânâ bir olduğu halde lafızların çeşniliği demektir. Daha sonra Kur’ân’da bu mevzûnun olup olmadığı tartışmalarına girer. Kur’ân’da olmadığı görüşünde olanların olduğunu belirtir. Ve bu sefer bu görüşü savunanların isimlerini de verir. Yalnız kendisi net bir ifâde ile aynı görüşte olmadığını, Kur’ân’da bu mevzûnun var olduğunu söyler. Ve hemen ardından Nezâir için şu kavramları örnek olarak aktarır:

“يم - عذاب”; “رجس - رجز”; “ضيق - حرج”; “بشر - انسان”

Sonra da hocası Bulkînî’den alıntı yaparak örnekleri daha da zenginleştirir. Bu örnekler: “مسكين - فقير”, “غنيمة - فيئ”, “كفر - شرك”, “اسلام - ايمان” lafızlarıdır.

Nezâir mevzûunu bu kadar aktarmakla yetinen Süyûtî, mevzûnun sonunda “mes’ele” başlığı altında önemli bir noktaya temas eder. Müterâdif lafızlardan bir tanesi diğerinin yerine eğer “teabbudî” değilse kullanılabilir. “lâ ilâhe illallâh” yerine “Lâ ilâhe illa’r-rahmân” denemez. Veyâ “Muhammed resûlullâh” yerine “Ahmed Resûlullâh” denemez. Bunun gibi Kur’ân-ı Kerîm’in lafızlarının tamamı kendileriyle ibâdet olunduğu için yerlerine müterâdif lafız kullanılamaz.

Bütün bunlardan anlıyoruz ki müellif, Kur’ân’da geçen lafzın müterâdifinin mânâ ve tefsîr yönüyle düşünülebileceğini, kırâat yönüyle Kur’ân’da tağyîr anlamına geleceği için müterâdif lafzın esâs lafız yerine kullanılamayacağını düşünmektedir.⁵²³ Onun kırâat mevzûuna bakışını değerlendirebileceğimiz önemli bir argüman olarak bu görüşünün üzerinde biraz durmakta yarar var. O, şâyet mu’teber bir kırâatten vârid olmuşa lafzın müterâdifinin kullanılmasında bir beis olmadığını belirtir. Mu’teber

⁵²¹ “Böylece bizi öfkelenirince onlardan intikam aldık, hepsini suda boğduk.”

⁵²² Süyûtî, el-İtkân, c. I, s. 445-460.

⁵²³ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 216-217.

kırâatten maksadın da yedi kırâat ve onları tamamlayan diğer üç kırâat ile birlikte on kırâat olduğu görüşündedir. Dolayısıyla bu kırâat çeşitlerinden her birinin lafızları mu'teberdir. Örneğin yeniden kaldırmak, bir araya getirmek anlamına gelen “ننشرها”⁵²⁴ lafzı yerine “ننظرها” lafzı kullanılabilir. Zirâ her iki lafız hem aynı mânâyâ gelen müterâdif lafızlardır. Hem de “nunşiruhâ” lafzı mu'teber bir kırâatten vârid olmuştur.⁵²⁵

Tekrâr belirtelim ki müellif, el-İtkân'da “nezâir” başlığını “Vücûh” başlığının yanında kullanmış ama ilk sayfada verdiği kısa bilgilerin dışında “Nezâir” konusuna değinmemiş, neredeyse bütün ma'lûmâtı “Vücûh” konusuna ayırmıştır.

III-) İCÂZ, İTNÂB VE MÜSÂVÂT

İcâz, Kur'ân-ı Kerîm'in belâğatı sözkonusu olduğu zaman akla gelen konuların başlarında gelir. Nitekim Süyûtî, bu kısmı belâğat ilminin en mühim konularından biri olarak görür.⁵²⁶ İcâz Istılâhta, lafzın mânâ itibâriyle daha az olmasıdır.⁵²⁷ Usûl âlimleri İcâzı iki başlık altında değerlendirmişlerdir. Buna göre İcâz iki kısma ayrılır. **1.** Kasr İcâzı **2.** Hafz İcâzı⁵²⁸ ya da **1.** Lafız Yoluyla İcâz **2.** Hafz Yoluyla İcâz⁵²⁹ Kasr İcâzı veyâ Lafız Yoluyla İcâzdan kasıt sözlerin mânâyâ oranla sıradan sözlere göre daha az olması⁵³⁰ mânânın kendisini belirten sözlerden daha uzun olmasıdır.⁵³¹ Şâyet lafızlar kendisinden daha uzun bir söz grubunun bir kısmı ise o zaman da bu, hazif icâzı olarak değerlendirilir. Her ne kadar hazfin, mecâz bölümünden sayıldığı görüşleri dile getiriliyorsa da bu kısmın icâzın iki ana başlığından biri olarak değerlendirildiğini görmekteyiz.⁵³²

Başlıkta belirttiğimiz itnâb ve müsâvât ise icâzın tanımına paralel olarak değerlendirilirse, şâyet lafız mânâdan daha az ise icâz, lafız mânâdan daha fazla ise itnâb, lafız ve mânâ birbirine eşit ise müsâvât olarak kabûl edilir.⁵³³ Zâten Süyûtî, bu konuyu incelerken aşağıda da göreceğimiz gibi mevzûun bütün aktarımını bu başlıklara göre değerlendirir ve örneklerini de buna göre sunar. Fakat şunu da belirtmekte yarar vardır ki Süyûtî'nin kendisinden çokça yararlandığı Zerkeşî yalnızca icâz başlığını kullanır. Diğer iki terimi kullanmaz ve mevzûun içinde bunlardan bahsetmez. Diyebiliriz ki Süyûtî, bu mevzûda müstakil bir yol takib etmiştir.

⁵²⁴ “...Şimdi sen kemiklere bak, onları nasıl düzenliyoruz...” (Bakara, 2/259.)

⁵²⁵ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 217 (muhakkik, esas almadığı diğer bir nüshadan bu görüşleri aktardığını belirtmiştir.)

⁵²⁶ Süyûtî, el-İtkân, c. II, s. 808.

⁵²⁷ Zerkeşî, el-Burhân, s. 762.

⁵²⁸ Süyûtî, el-İtkân, c. II, s. 809.

⁵²⁹ Zerkeşî, el-Burhân, s. 762.

⁵³⁰ Zerkeşî, el-Burhân, s. 762.

⁵³¹ Süyûtî, el-İtkân, c. II, s. 809.

⁵³² Süyûtî, el-İtkân, c. II, s. 809; Zerkeşî, el-Burhân, s. 762.

⁵³³ Süyûtî, el-İtkân, c. II, s. 808.; Süyûtî, et-Tahbîr, s. 264.

Süyûtî'nin et-Tahbîr'de Konuya Yaklaşımı

Müellif, mevzûya bu kısmı överek başlar. Bunun içinde değer verdiği âlimlerden alıntılar da yapar.⁵³⁴ Kendisinin ilmî kişiliğini ortaya koyan bu yönü eserlerinde kendisini sıkça gösterir. Yararlandığı kaynakları çekinmeden aktarmanın yanında alıntı yaptığı görüşleri konunun akışına göre iyi tercihlerle mevzûnun içine yerleştirmeye çalışır. Süyûtî, hemen sonrasında konuyu aktarmaya başlar. Ve başlıkta verilen üç kavramı tanıtmaya, bu kavramlar arasındaki farkları belirtmeye çalışır. Hemen ardından da her bir terimle ilgili örnekleri verir.

A- SÜYÛTÎ'NİN İCÂZ KONUSUNA YAKLAŞIMI

Bundan sonra müellif, icâz konusunu açıklamaya başlar. Evvelâ icâzın iki kısma ayrıldığını belirtir. **1. Hazf İcâzı 2. Kasr İcâzı.** Bu bölümde hazf icâzını açıklamaz. Çünkü bu konuyu mecâz bölümünde açıkladığını söyler. Nitekim mecâz konusunda biz de bu kısmı açıklamıştık. Kasr İcâzının ise kendisinde hazf olmayan kısım olduğunu belirtir. Ve bunun için de Kur'ân-ı Kerîm'den yalnızca bir âyeti örnek gösterir:

“...Kısâsta sizin için hayat vardır...”⁵³⁵

Bu âyette kastedilen çok mânâyı îzâh etmeye çalışır. Bu mânâyı verebilecek bu kadar kısa, başka bir cümlenin olmadığını, Arapların, bu manada kullandıkları başka cümlelerin bu âyetin yanında ne kadar sönük kaldığını kıyâs ederek ispat eder.⁵³⁶

Müellifimiz, et-Tahbîr'de mevzûya bu kadar yer vermekle yetinir. Gerçi hazf icâzını mecâz bölümünde açıklamıştı. Kasr İcâzına da sadece bir sayfa yer verir. Oysa el-İtkân'da bu kısmı ayrıntılı olarak îzâh eder. Hazf mevcût olmayan icâzın üç kısma ayrıldığını belirtir: **1. Kasr İcâzı 2. Takdîr İcâzı 3. Câmi' İcâz.** Her üç kısma da örnekler vererek açıklamalar yapar.⁵³⁷ Fakat üçüncü kısma çok daha fazla yer verir. Bu kısımda Kur'ân-ı Kerîm'den tam olarak on üç örnek gösterir.⁵³⁸ Son gösterdiği örnek et-Tahbîr'de verdiği tek örnek olan kısâs âyetidir. Sadece bu örnekteki açıklamaları et-Tahbîr'de bu mevzûya ayırdığı kısmın neredeyse yarısı kadardır.⁵³⁹ Burada da ortaya çıkan durum itibarı ile şunu çok açık belirtebiliriz ki Süyûtî et-Tahbîr'de Kur'ân ilimlerini bir ön çalışma yaparak ortaya koymuş, el-İtkân'da ise düşüncelerini olgunlaştırmış, verdiği malûmatları çok daha doyurucu ve eksiksiz bir şekilde ortaya koymuştur. Bazı bölümler et-Tahbîr daha önce yazıldığı halde el-İtkân'da aynı bölümün kısa bir özeti şeklinde değerlendirilebilir. Bazı bölümler dedik, zîrâ mübhemât örneğinde gördüğümüz gibi et-Tahbîr'de özet sayılmayacak kapsamlı bilgilerin de verildiğini unutmamakta yarar vardır.

B- SÜYÛTÎ'NİN İTNÂB KONUSUNA YAKLAŞIMI

Süyûtî'nin son olarak itnâb kavramını îzâh ettiğini görürüz. Dikkatimizi çeken ilk şey Müellifimizin mevzûnun büyük kısmını bu kavrama ayırmasıdır. Müellif bu

⁵³⁴ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 264.

⁵³⁵ Bakara, 2/179.

⁵³⁶ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 265-266.

⁵³⁷ Süyûtî, el-İtkân, c. II, s. 810-818.

⁵³⁸ Nahl, 16/90; A'râf, 7/31, 199; İhlas, 112/1; Nâziât, 79/31; Vâkıa, 56/19; Hûd, 11/44; Neml, 27/18; Kasas, 28/7; Hicr, 15/94; Zuhruf, 43/71; Bakara, 2/179.

⁵³⁹ Süyûtî, el-İtkân, c. II, s. 814-818.

mevzûnun bölümleri olduğunu söyler ve itnâb için yedi bölüm açar. Bu bölümlerden ilkinin “mübhemlikten sonra îzâh” olduğunu belirtir. Ve ilgili âyet örneklerini verir:

“...Rabbim! Yüreğime genişlik ver.”⁵⁴⁰ “Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi?”⁵⁴¹

Bu iki âyette genişlik ve açmak anlamına gelen “şerh ve inşirâh” kavramları, kendisinden sonra yürek ve göğüs anlamına gelen “sadr” kavramıyla îzâha kavuşmuş oluyor. el-İtkân’da ise itnâbı iki ana başlığa ayırır. **1.** İtnâbu’l-Bast **2.** İtnâbu’z-Ziyâde. İtnâbu’l-bast bölümünü üç örnekle açıklar. İtnâbu’z-Ziyâde’yi ise yirmi bir bölüme ayırır.⁵⁴² Ve et-Tahbîr’de itnâba ilk verdiği mezkûr bölümü el-İtkân’da bu yirmi bir bölümün on birinci bölümü olarak zikreder. Mezkûr iki örneğin yanında yedi âyeti⁵⁴³ daha örnek verir.⁵⁴⁴ Verdiği her örnekteki itnâbı da îzâh etmeyi ihmal etmez.⁵⁴⁵

Süyûtî, et-Tahbîr’de itnâbın ikinci kısmının âmm lafızdan sonra hâs lafız veyâ lafızların (genellik ifâde eden lafızdan sonra husûsiyet belirten lafız veyâ lafızlar) zikredilmesi olduğunu belirtir. Ve Kur’ân-ı Kerîm’den şu üç âyeti örnek gösterir:

“Kim, Allâh’a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrâîl’e ve Mîkâîl’e düşman olursa...”,⁵⁴⁶ “Namazlara ve orta namaza devam edin...”,⁵⁴⁷ “Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun...”⁵⁴⁸

Müellif, bu âyet ile ilgili açıklama yapmaz. Sadece âyetleri sunmadan önce genel lafızdan sonra hâs lafızın gelmesinin bu hâs lafızın özel değeri ve öneminden kaynaklandığını belirtmekle yetinir.⁵⁴⁹

Oysa, el-İtkân’da alışık olduğumuz üzere bu mevzûyu daha detaylı ele alır. İtnâbu’z-Ziyâde’nin yirmi bir bölümünün dokuzuncu bölümü olarak bu kısmı ele alır. Yukarıda verdiğimiz üç âyetin yanında üç âyeti⁵⁵⁰ daha örnek olarak verir. Bu âyetlerden bir kısmı için açıklamalar yaparken diğerleri hakkında yorum yapmaz. En uzun açıklama yaptığı âyet yukarıda verdiğimiz ilk âyet olan Cebrâîl âyetidir. Özellikle Cebrâîl ve Mîkâîl’e düşman olan Yahûdîlere cevap niteliğinde, âyette melekler lafzından sonra, bu iki meleğin adının zikredildiğini belirtir. Konuyu sonlandırırken de

⁵⁴⁰ Tâhâ, 20/25.

⁵⁴¹ İnşirâh, 94/1.

⁵⁴² Süyûtî, el-İtkân, c. II, s. 841-873.

⁵⁴³ Tâhâ, 20/26; Hicr, 15/66; Tevbe, 9/36; Bakara, 2/196; Fussilet, 41/9-10; A’râf, 7/142.

⁵⁴⁴ Süyûtî, el-İtkân, c. II, s. 862.

⁵⁴⁵ Süyûtî, el-İtkân, c. II, s. 863.

⁵⁴⁶ Bakara, 2/98.

⁵⁴⁷ Bakara, 2/238.

⁵⁴⁸ Âl-i İmrân, 3/104.

⁵⁴⁹ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 267.

⁵⁵⁰ A’râf, 7/170; Nisâ, 4/110; En’âm, 6/93.

Istılâhi mânâdaki âmm-hâs kavramlarıyla bu kısımda kastedilen âmm-hâs lafızlarının birbirine karıştırılmaması uyarısında bulunur.⁵⁵¹

Süyûtî, itnâbın üçüncü kısmının tekrârlar olduğunu belirtir. Fakat bu konuyu açıklamaz. Ve mecâz kısmında bu bölümü aktardığını söyler.⁵⁵² Nitekim mecâz bölümünde bizde bu konuya değinmiştik.

Müellifimiz, itnâbın dördüncü bölümünün “îğâl” olduğunu belirtir. Hemen ardından îğâlın ne anlama geldiğini açıklar. Buna göre îğâl, kelâmın bir nükte ifâde eden ve mânâyı tamamlayan bir tarzda sona erdirilmesidir. Ardından şu iki âyeti örnek olarak sunar:

“...bu elçilere uyunuz! Sizden herhangi bir ücret istemeyen bu kimselere tâbî olun, çünkü onlar hidâyete ermiş kimselerdir.”⁵⁵³

“İşte onlar, hidâyete karşılık dalâleti satın alanlardır...ve kendileri de doğru yola girememişlerdir.”⁵⁵⁴

Süyûtî, ilk verdiğimiz âyet örneklerinin akabinde açıklamalar yapar. İlk âyetlerde dinleyicileri, peygamberlerin çağırdığı yola uymaya teşvîk amacıyla peygamberlerin dâvâsı ve niteliğine dikkat çekildiğini îzâh eder. İkinci âyet ile ilgili sadece küçük bir açıklama yapar. Buna göre âyetin sonunda bulunan “kendileri de doğru yola girememişlerdir.” Sözüünün îğâl olduğunu belirtmekle yetinir.⁵⁵⁵

Müellif, el-İtkân’da ise bu mevzûyu itnâbu’z-ziyâde’nin on dördüncü bölümü olarak ele alır. Ve daha fazla örnek ve açıklamalarla konuyu aydınlatır. Verdiğimiz âyet örneklerinin dışında üç âyet örneği⁵⁵⁶ daha verir. Ve her bir âyetten sonra îğâl’ın nerede olduğunu ve sebebini açıklar.⁵⁵⁷

Süyûtî, İtnâbın beşinci bölümünün “tezyîl” olduğunu belirtir. Ardından hemen tezyîlin ne olduğunu açıklar. Buna göre tezyîl, mânâyı güçlendirmek maksadıyla bir cümlemin ardından bu cümleyi kapsayıcı başka bir cümlemin gelmesidir. Bunun yanında bu kapsayıcı cümle tek başına müstakil bir mânâyı ifâde edebileceği gibi müstakil bir mânâ da ifâde etmeyebilir. Tezyîl de müstakil mânâ ifâde eden ve müstakil mânâ ifâde etmeyen âyetlere örnek olarak sırasıyla şu örnekleri verir:

“Ve de ki: Hak geldi; bâtil yıkılıp gitti. Zaten bâtil yıkılmaya mahkûmdur.”⁵⁵⁸

⁵⁵¹ Süyûtî, el-İtkân, c. II, s. 861-862.

⁵⁵² Süyûtî, et-Tahbîr, s. 367.

⁵⁵³ Yâsîn, 36/20-21.

⁵⁵⁴ Bakara, 2/16.

⁵⁵⁵ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 267.

⁵⁵⁶ Neml, 27/80; Mâide, 5/50; Zâriyât, 51/23.

⁵⁵⁷ Süyûtî, el-İtkân, c. II, s. 869.

⁵⁵⁸ İsrâ, 17/81.

“Nankörlük ettikleri için onları böyle cezalandırdık. Biz nankörden başkasını cezalandırır mıyız?”⁵⁵⁹

Bunun yanında tezyîlin her iki durumunun da birlikte gelebileceğini belirtip şu âyeti önek verir:

“Biz, senden önce de hiçbir beşere ebedîlik vermedik. Şimdi sen ölürsen, sanki onlar ebedî mi kalacaklar? Her canlı, ölümü tadar. Bir deneme olarak sizi hayırla da şerle de imtihan ederiz. Ve siz, ancak bize döndürüleceksiniz.”⁵⁶⁰

Müellifimiz, bu âyetlerde var olan tezyîl çeşitlerini açıklar. Buna göre, “Şimdi sen ölürsen ebedî mi kalacaklar?” kısmı tezyîlin ikinci kısmına, “Her canlı, ölümü tadar...” kısmı da tezyîlin birinci kısmına örnektir. Bunun yanında tezyîl için bir bölüm daha düşünülebileceğini belirten Süyûtî, Bunun “serdedilen lafızlara ek lafızların eklenmesi” şeklinde olduğunu belirtir. Ve bunun için yalnızca şu tek âyeti örnek verir:

“...Hükümdarlar bir memlekete girdiler mi...”⁵⁶¹ Müellif, âyetin bu kadarmı verdikten sonra âyetin son bölümü olan “...Onlarda böyle yapacaklardır.” Kısmının Belkıs’ın sözünün devamı olmadığını, bilâkis sözünün takrîri olduğunu belirterek bu kısma son verir.⁵⁶²

Süyûtî, el-İtkân’da bu kısmı itnâbu’z-ziyâde’nin on beşinci bölümü olarak zikreder. Yalnız dikkat çekici şekilde et-Tahbîr’de iki kısma ayırdığı tezyîli burada öyle bir taksîme tâbî tutmaz. Dikkat çekici şekilde dedik, zîrâ genellikle et-Tahbîr’de verilen ma’lûmâtlara ek bilgiler el-İtkân’da mevcuttur. Fakat burada tam tersi bir durum mevcuttur ki bu da çok nâdir rastladığımız bir şeydir. Onun dışında yukarıda verdiğimiz örnekleri burada da belirten Süyûtî, sadece bir âyet örneği⁵⁶³ daha zikreder. Ve yine dikkat celbedici şekilde et-Tahbîr’de, âyetlerde var olan tezyîl açıklanırken burada sadece âyetleri vermekle yetinir. Ve en ufak bir açıklama yapmaz.⁵⁶⁴

Müellifimiz, itnâbın altıncı bölümünün “tekmîl” olduğunu belirtir. Ardından hemen tekmîlin ne anlama geldiğini açıklar. Buna göre tekmîl, kastedilen mânânın yanlış algılanmasını engellemek amacıyla gerekli ek lafızların kullanılmasıdır. Tanımdan sonra da şu üç âyeti örnek olarak sunar:

“...mü’minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu...”⁵⁶⁵, “...kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler.”⁵⁶⁶, “...Şâhitlik ederiz ki sen, Allâh’ın

⁵⁵⁹ Sebe’, 34/17.

⁵⁶⁰ Enbiyâ, 21/34-35.

⁵⁶¹ Neml, 27/34.

⁵⁶² Süyûtî, et-Tahbîr, s. 268.

⁵⁶³ Fâtır, 35/14.

⁵⁶⁴ Süyûtî, el-İtkân, c. II, s. 869-870.

⁵⁶⁵ Mâide, 5/54.

⁵⁶⁶ Fetih, 48/29.

Peygamberisin, derler... Allâh, münâfikların kesinlikle yalancı olduklarını bilmektedir.”⁵⁶⁷

Süyûtî, her bir âyetten sonra âyetlerde yanlış algılamayı engelleyecek lafızların hangileri olduğunu anlaşılır tarzda îzâh eder. Ve bu açıklamalarla mevzûyu bitirir.⁵⁶⁸

Müellifimiz, el-İtkân'da ise aynı şekilde “tekmîl” in tanımını yaparak konuya giriş yapar. Ve yukarıda sunduğumuz âyetlerle birlikte toplam altı âyet⁵⁶⁹ örneği verir. Bu âyetlerden et-Tahbîr'de de aktardığı örneklere açıklama getirirken el-İtkân'da verdiği diğer müstakil örneklerden sadece Neml Sûresi'ndeki âyete kısa bir açıklama getirir. Son olarak bu kısmın itnâb olmadığına yönelik eleştirileri aktardıktan sonra bu görüşe katılmadığını îzâh ederek okuyucuya ma'lûmâtlar sunar.⁵⁷⁰ Bu, Süyûtî'nin genel olarak takip ettiği bir yöntemdir. Önce ilgili mevzûda var olan görüşleri gerekçeleriyle birlikte sunar. Ardından ya bu konuda kendi fikrini net olarak belirtir ya da bu farklı görüşleri konunun tümüne yayarak okuyucunun kendisinin bir sonuca ulaşmasını ister. Yalnız şunu da belirtmekte yarar vardır ki Süyûtî'nin, kendi görüşünü net olarak ifâde etmediği yerlerde dikkatli okuyucu müellifin hangi kanâatte olduğunu anlama imkânına sâhiptir.

Süyûtî, itnâbın yedinci bölümünün “tetmîm” olduğunu söyler. Tetmîmin, anlama vurgu yapmak ve mânâyı güçlendirmek amacıyla ek lafızların kullanılması olduğunu belirtir. Bundan maksadın da kelâmın daha belîğ olması olduğunu ifâde eder. Tekmîlden farkı ise burada yanlış anlaşılma ihtimâli olmamasıdır. Müellif, bu mevzûyu gâyet kısa değerlendirir ve yalnızca şu iki âyeti örnek olarak verir:

“Onlar, kendi canları çekmesine rağmen yemeği... yedirirler.”⁵⁷¹

“...sevdiği maldan harcar...”⁵⁷²

Müellifimiz, her iki âyeti verdikten sonra âyetlerde var olan tetmîmi îzâh eder. Canları çekmesine rağmen ve sevdiği maldan anlamına gelen “alâ hubbîhî” kısmının mânâyı daha belîğ kıldığını anlatır.⁵⁷³

Müellif el-İtkân'da da et-Tahbîr'de olduğu gibi bu kısmı tekmîl bölümünden sonra on sekizinci bölümde inceler. Ve et-Tahbîr'de verdiği örneklere ek olarak bir âyet⁵⁷⁴ örneği daha verir. Bu eserinde de bu kısmı gâyet kısa tutan Süyûtî, âyetlerdeki tetmîmi de gâyet kısa ve öz olarak açıkladıktan sonra konuyu bitirir.⁵⁷⁵

⁵⁶⁷ Münâfikûn, 63/1.

⁵⁶⁸ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 269.

⁵⁶⁹ Diğer âyetler; Tâhâ, 20/22; Neml, 27/18; Fetih, 48/25.

⁵⁷⁰ Süyûtî, el-İtkân, c. II, s. 870.

⁵⁷¹ İnsan, 76/8.

⁵⁷² Bakara, 2/177.

⁵⁷³ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 269.

⁵⁷⁴ Tâhâ, 20/112.

⁵⁷⁵ Süyûtî, el-İtkân, c. II, s. 871.

Müellifimiz, bölümlere ayırdığı itnâbın sekizinci ve son kısmının da “i’tirâz” olduğunu ifâde eder. Buna göre i’tirâz, bir söz arasında veyâ iki söz arasında herhangi bir amaçla cümle veyâ cümlelerin gelmesidir. Bu amaç tenzîh, te’kîd gibi sebebler olabilir. Nitekim müellif bu amaçların her birine bir âyet örneği verir. Bu âyetler şunlardır:

“Onlar, kızların Allâh’a ait olduğunu iddiâ ediyorlar. Hâşâ! Allâh bundan münezzehdir. Beğendikleri de (erkek çocuklar) kendilerinin oluyor.”⁵⁷⁶

“Biz insana, ana babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Çünkü anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. (işte bunun için) önce bana, sonra ana babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur...”⁵⁷⁷

, “...Allâh’ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şunu iyi bilin ki Allâh tevbe edenleri de sever, temizlenenleri de sever. Kadınlarınız sizin için bir tarladır...”⁵⁷⁸

Süyûtî, sırasıyla ilk âyetteki i’tirâzi cümlenin amacının tenzîh, ikinci âyetteki cümlenin amacının te’kîd ve son âyetteki i’tirâzi cümlenin amacının beyân olduğunu belirtir. Müellif bu kadar örnek ve açıklamayı yeterli görür. Yalnızca Kur’ânda bu kısmın örneklerinin çok olduğunu de söyleyerek bu mevzûyu bitirir.⁵⁷⁹

Nitekim el-İtkân’da müellif konuyu daha fazla örnekle zenginleştirerek okuyucuya arz eder. İtnâbu’z-Ziyâdenin yirminci bölümü olarak ele aldığı bu mevzûda et-Tahbîr’de zikretmediği dört âyet⁵⁸⁰ örneğini daha el-İtkân’da aktarır. Yine her âyetten sonra gerekli gördüğü îzâhları kısaca yapar. Yukarıda aktardığımız i’tirâzi cümlenin amaçlarına ek olarak teberrük, okuyucuyu târihi bir ma’lûmâtla bilgilendirme ve dile getirilen bir hakîkatı yüceltme ve apaçıklığını gösterme gibi amaçları da getirdiği âyet açıklamalarında dile getirir. Son kısımda da i’tirâzi cümlenin önemine değinmek üzere bir alıntı yapar. Alıntıya bir îzâh getirmez. Ve konuyu bu alıntı ile bitirir.⁵⁸¹

Süyûtî’nin yönteminin bâriz özelliklerinden birisi olarak bu nokta da dikkat çekicidir. Zira et-Tahbîr’in kaynakları bölümünde de gördüğümüz gibi müellifimiz çok geniş bir kaynak ma’lûmâtına sahiptir. Eserlerinde inceleme yaptığı mevzûlar genel olarak değerlendirildiğinde çok geniş bir kaynak taraması yaptığı intibâi uyanmakta bu da hiç şüphesiz Süyûtî’nin zengin bir ilmi birikimi ve kaynaklara ulaşma imkânına sahip olduğu kanâati oluşturmaktadır.

Süyûtî et-Tahbîr’de bu sekiz kısmın dışında da itnâbın görülebileceğini söylemekte ve bu konuda iki âyet⁵⁸² örneği vermektedir. Yalnız bu çeşit itnâb için bir isim

⁵⁷⁶ Nahl, 16/57.;

⁵⁷⁷ Lokman, 31/14.

⁵⁷⁸ Bakara, 2/222-223.

⁵⁷⁹ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 269-270.

⁵⁸⁰ Fetih, 48/27; Hûd, 11/44; Rahmân, 55/46-54; Vâkıa, 56/75-77.

⁵⁸¹ Süyûtî, el-İtkân, c. II, s. 872-873.

⁵⁸² Ğafir, 40/7.; Bakara, 2/164.

kullanmamaktadır. Sadece bu âyetlerde neden itnâb olduğunu îzâh etmekte ve âyetlerden sonra kısa açıklamalar yapmaktadır.⁵⁸³

Oysa el-İtkân'da bu kısma itnâbu'l-bast adını verdiğini görmekteyiz. Zira itnâb'ın ilk kısmının bu mezkûr kısım olduğunu belirten müellifin hemen ardından et-Tahbîr'de sunduğu iki âyeti bu kısma örnek gösterdiğini görmekteyiz. Yine kısa açıklamalarla âyetlerde var olan itnâb'ı açıklayan Süyûtî, bir âyet⁵⁸⁴ örneği daha vererek konuyu zenginleştirmektedir.⁵⁸⁵ Esâs dikkatimizi çeken şey ise itnâb'ın bu kısmına yarım sayfadan az yer ayıran müellifin itnâbu'z-ziyâdeye, otuz sayfadan fazla yer ayırmasıdır.⁵⁸⁶ et-Tahbîr'de de aynı yöntemi benimseyen Süyûtî, toplam beş sayfa ayırdığı itnâb konusunun yaklaşık yarım sayfasını isim vermeden itnâbu'l-Bast konusuna, geri kalanını yine -aynı ismi zikretmese de el-İtkân'ı esâs aldığımızda itnâbu'z-ziyâdeye ayırdığını görmekteyiz.⁵⁸⁷

C- SÜYÛTÎ'NİN MÛSÂVÂT KONUSUNA YAKLAŞIMI

Süyûtî, konuya müsâvâtı anlatmakla başlar. Bir meselenin aktarılmasında makbûl olan yöntemin, kullanılan lafızların ya mânâ ile eşit ya mânâdan az ya da mânâdan çok olması olduğunu belirten görüşü aktarır ve birinci tanımın yanî lafız ile mânânın eşit olduğu anlatımın müsâvât olduğunu söyler. Ardından müsâvâtı müstakil bir başlık değilde îcâz olarak değerlendirenlere katılmadığını, müsâvâtı ayrı bir terim olarak gördüğünü ifâde eder.⁵⁸⁸ Ve Kur'ân-ı Kerîm'den iki âyeti müsâvâta örnek olarak gösterir:

Örnek1:

“...Halbuki kişi kazdığı kuyuya kendi düşer...”⁵⁸⁹

Örnek2:

“Âyetlerimiz hakkında ileri geri konuşmaya dalanları gördüğünde...”⁵⁹⁰ Yalnız bu âyetlerin müsâvâta örnek olmayabileceği ihtimâlini de uzak bir ihtimâl olarak görmeyecek ki Süyûtî, ilk âyetin itnâb veyâ îcâza örnek olabileceğini savunanların görüşlerini îzâh eder.⁵⁹¹ İkinci âyet ile ilgili îzâh yapmaz. Sadece örneği müsâvâta örnek olarak aktarır. Fakat el-İtkân'da bu âyetin îcâza örnek olabileceği yorumunu da kısaca belirtir.⁵⁹²

⁵⁸³ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 270.

⁵⁸⁴ Fussilet, 41/6-7.

⁵⁸⁵ Süyûtî, el-İtkân, c. II, s. 841-842.

⁵⁸⁶ Süyûtî, el-İtkân, c. II, s. 841/873.

⁵⁸⁷ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 266-270.

⁵⁸⁸ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 264-265.

⁵⁸⁹ Fâtır. 35/43.

⁵⁹⁰ En'âm, 6/68.

⁵⁹¹ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 265.

⁵⁹² Süyûtî, el-İtkân, c. II, s. 809.

Müellifimiz, müsâvât konusuna sadece bu kadar yer verir. et-Tahbîr'de neredeyse bu terime birkaç satır yer verirken el-İtkân'da verdiği ma'lûmât yarım sayfayı bulmaz. Oysa el-İtkân'da "Îcâz ve İtnâb" konusuna elimizdeki baskıya göre tam altmış dört sayfa ayırır. Bunun yanında et-Tahbîr'de konu başlığında îcâz ve itnâbın yanında müsâvât kavramı da zikredilirken⁵⁹³ el-İtkân'da müsâvât konu başlığında yoktur.⁵⁹⁴ Bunun sebebi ya Kur'ân'da çokça bulunması⁵⁹⁵ ya da müsâvât ile ilgili örneklerin genelde îcâz veyâ itnâb olarak değerlendirilmesi olabilir. Ama şunu tekrâr etmekte yarar var ki Süyûtî, Kur'ân'da müsâvât olduğunu net olarak ifâde eder.⁵⁹⁶

IV) MÜNÂSEBÂT

N-s-b kelimesinden türeyen münâsebât sözlükte, bir şeyin başka bir şeyle bağlantısı, ilgisi gibi anlamlara gelir.⁵⁹⁷ Terim olarak ise, Birbirini takip eden kelime ve cümleler veyâ ard arda anlatılan hâdiseler arasındaki irtibât ve ilişki⁵⁹⁸ demektir. Dolayısıyla Kur'ân ilimleri açısından düşündüğümüzde, âyet ve sûreler arasında sebep-müsebbep veyâ benzerlik-zıtlık gibi zihnî bağlarla mânâ irtibatı sağlamak⁵⁹⁹ olarak ta'rîf edilebilir. Bu mevzû "münâsebâtu'l-Kur'ân" adıyla bir usûl terimi olarak âyet ve sûreler arasındaki mânâ ilişkisini ortaya koymaktadır.⁶⁰⁰

Âyetler çeşitli zamanlarda ve çeşitli sebeplere binâen nâzil olmakla beraber, aralarında öyle bir irtibât var ki onlardan birini yerinden oynatmak mümkün değildir...Belâğat ve ahenk bakımından Kur'ân'ın böyle bir insicâma sâhip olması, onun ebedî bir mu'cize olduğunun delîlidir...Kur'ân-ı Kerîm'in sûreleri arasında da mutlak bir irtibât vardır. Gelişigüzel serpiştirilmesi bahis konusu olamaz.⁶⁰¹

Hem âyet ve sûreler, hem de âyet ve sûrelerin başları ile sonları arasında öyle bir mânâ irtibatı ve insicâmı oluşmuştur ki onlardan birini yerinden oynatmak yahut kendi içlerinde bir tebdîl ve tağyîre gitmek sûretiyle herhangi bir lafzın yerini değiştirmek mümkün değildir... Kur'ân'ın nassları arasında mantıksal bir anlam ilişkisinin bulunması zarûrîdir. Bu ilişki hem âyetler hem de sûreler arasında söz konusudur.⁶⁰²

Süyûtî'nin et-tahbîr'de Konuya Yaklaşımı

Elimizdeki nüshaya göre bu mevzûya sadece iki buçuk sayfa ayıran⁶⁰³ müellif el-İtkân'da bu mevzûya yaklaşık yirmi sayfa yer verir.⁶⁰⁴ et-Tahbîr'de konuyu sadece

⁵⁹³ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 264.

⁵⁹⁴ Süyûtî, el-İtkân, c. II, s. 808.

⁵⁹⁵ Süyûtî, el-İtkân, c. II, s. 809.

⁵⁹⁶ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 265.; Süyûtî, el-İtkân, c. II, s. 809.

⁵⁹⁷ İbn Fâris, Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa, c. V, s. 423.

⁵⁹⁸ Demirci, Tefsir Usûlü ve Tarihi s. 257.

⁵⁹⁹ Yılmaz, Mehmet, Faik, Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münasebet, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2005, s. 10.

⁶⁰⁰ Demirci, Tefsir Usûlü ve Tarihi, s. 258.

⁶⁰¹ Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 205-206.

⁶⁰² Demirci, Tefsir Usûlü ve Tarihi, s. 258.

⁶⁰³ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 289-291.

çok kısa ele almakla yetinir. el-İtkân'da olduğu gibi konuyu sistematik olarak ele almaz. Mevzûyu temel olarak iki kısma ayırır. Birinci kısmın “teşâbuhu'l-etrâf” olduğunu ikinci kısmında “müşâkele” olduğunu belirtir. Ve her bir kısma birkaç örnek verdikten sonra konuyu bitirir.

Birinci bölümde “teşâbuhu'l-etrâf” olarak ifâdelendirdiği kısmı “kelâmın, cümlelerin başlangıcına mânâ i'tibâri ile uygun bir şekilde sona erdirilmesi” olarak tanımlar. Bu husûsta iki âyeti⁶⁰⁵ örnek gösterir. İlk verdiği âyet örneğinde var olan münâsebeti kısaca açıklar. Verdiği ikinci âyet örneğinde ise herhangi bir açıklama yapmaz.⁶⁰⁶ Fakat bu verdiği örneklere bakıldığı zaman bu kısımdan kasdının âyetlerin baş tarafı ile sonu arasındaki münâsebet olduğu anlaşılmaktadır. Âyetlerin ifâdeleri arasındaki münâsebet veyâhutta âyetler arasındaki münâsebet her hangi bir değinme sözkonusu değildir. Öyle anlaşılıyor ki Süyûtî, bütün anlatacaklarını el-İtkân'a bırakmış durumdadır. Burada Kur'ân ifâdeleri arasındaki irtibâtın gizli veyâ açık olduğunu belirttikten sonra bütün mevzûyu bu çerçevede değerlendirir. Ve Kur'ân ifâdelerindeki benzerliği âyet içinde veyâ âyetler arasındaki münâsebet farkını gözetmeksizin yukarıda da belirttiğimiz gibi zengin âyet örnekleri ile açıklamaya çalışır.

Müellifimiz, et-Tahbî'rde münâsebetin ikinci kısmının “müşâkele” olduğunu belirtir. Sözlükte, benzerlik, andırma⁶⁰⁷ gibi anlamlara gelen müşâkeleyi de iki kısma ayırır. İlk kısmın, sohbetinde bulunmaktan dolayı bir şeyin başka bir kişinin ifâdeleriyle dile getirilmek olduğunu, ikinci kısmında takdîren sohbetinde bulunmaktan dolayı bir şeyin başka bir kişinin ifâdeleriyle dile getirilmek olduğunu belirtir. Birinci kısma dört âyet örneği⁶⁰⁸ verir. Sadece ilk âyet örneğine kısa bir açıklama getirir. Diğer âyetlere herhangi bir açıklama getirmez. İkinci kısma ise sadece bir âyet örneği⁶⁰⁹ vermeyi yeterli görür. Bu eserdeki yöntemine göre kısa sayılmayacak detaylı bir açıklama ile, âyette var olan münâsebeti açıklamaya çalışır.⁶¹⁰

Oysa, yukarıda da değindiğimiz gibi Süyûtî, el-İtkân'da konuya bu şekilde yaklaşmaz. Bırakın yaklaşım benzerliğini, el-İtkân'da ne bu kısımlara ne de bu kısımlarda verdiği örneklere değinir. el-İtkân'da “tanzîr”, “mudâdde” ve “istidrâd” gibi başlıklarla konuyu açan Süyûtî'nin mezkûr iki eseri arasındaki ilişki ve yine müellifin Ulûmu'l-Kur'ân bahislerine yaklaşımında geçirdiği merhaleler bakımından “münâsebet” konusunun önemli bir yer teşkil ettiği husûsunun şüphe getirmediğini bu ma'lûmâtlar çerçevesinde rahatlıkla belirtebiliriz.

⁶⁰⁴ Süyûtî, el-İtkân, c. II, s. 976-995.

⁶⁰⁵ En'âm, 6/103; Mâide, 5/118.

⁶⁰⁶ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 289.

⁶⁰⁷ İbn Fâris, Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luğa, c. 3, s. 204.

⁶⁰⁸ Mâide, 5/116; Bakara, 2/14-15; Âl-i İmrân, 3/54; Şûrâ, 42/40.

⁶⁰⁹ Bakara, 2/138.

⁶¹⁰ Süyûtî, et-Tahbîr, s. 290-291.

SONUÇ

Memlûk Devletinin son döneminde yaşamış Mısırlı âlim İmâm Süyûtî, hicri IX. Asrın önde gelen âlimlerinden birisidir. Âlim bir aileden gelmiş, gözlerini ilim meclislerinde açmış, devrin önemli ilim adamlarından dersler almıştır. Tefsîrden hadise, fıkhıtan tarihe kadar neredeyse bütün dînî ilimlerde eserler vermiştir. İslâm düşünce ve ilim tarihinin hiç şüphesiz en velûd ilim adamlarından bir tanesidir. Yazdığı eserlerin sayısının bini geçtiğini düşünenler bile mevcûttur.

Bu büyük müellifin damga vurduğu ilimlerden bir tanesi de tefsirdir. “ed-Durru’l-Mensûr fi’t-Tefsîr bi’l-Me’sûr” adlı rivâyet tefsîrinin yanında yazdığı “el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân” isimli eseri bu alanın ilk akla gelen eserlerinin arasında yer alır. Mezkûr son eseri ise daha önce yazdığı “et-Tahbîr fî ilmi’t-Tefsîr” adlı çalışmasının bir ürünüdür. Bu eser ile Kur’ân ilimlerine sistematik tarzda yazılmış bir kitap hediye etmiş sonraki çalışmalarına da bir alt yapı hazırlamıştır.

Süyûtî, Eserlerine “İlmu’t-Tefsîr”, “Ulûmu’l-Kur’ân” isimlerini vermekle bu alanın kendine hâs bir ilim dalı olduğunu göstermiştir. Değindiği bütün konularla ilgili öncelikle sahîh rivâyetleri ortaya koymuş, sonrasında mevzû etrafında dile getirilen görüşleri belirtmiş ve gerektiğinde bütün bunları yorumlayarak bir sonuca ulaşmıştır. Bu metod bize esasen kendisinin rey ile yapılan tefsîre karşı konumunu ortaya koymuştur. Şöyle ki, Kendisi rivâyetleri göz önünde bulundurmadan yapılan yorumlara karşıdır. O, önce rivâyetleri değerlendirir ardından varacağı neticeye varır.

Bunların yanında kendisi Kur’ân tefsiri ile ilgili yöntemleri belirlerken bu yöntemlerin kaynaklarının neler olabileceğini de bize gösterir. Müellifimiz öncelikle Hz. Peygamber (s.a.v) den gelen rivâyetleri esâs alır. Seçtiği kaynaklar bu rivâyetlerin sıhhatleri konusunda titizliğini ispât eder. Ardından sahâbeden başlamak sûretiyle Tâbiîn ve sonraki nesillerden makbûl âlimlerin mevzû etrafındaki değerlendirmelerine başvurur ve bu değerlendirmeleri süzgeçten geçirir. Bu yönü müellifimizin kendi asrına kadar oluşturulmuş zenginliği eserlerinde yansıtmaya çalıştığına önemli bir işârettir.

Esbâb-ı Nüzûl konusuna yaklaşımı müellifin metodu ve kaynakları konusuna somut örnekler arasındadır. O, öncelikle âyetin nüzûl sebebi ile ilgili rivâyetleri değerlendirir. Ardından sahâbe ve sonraki nesillerin rivâyetlerindeki tercih metodunu ortaya koyar. Mürsel rivâyetlerde sadece sahâbeden nakleden râvilerin nakillerini kabûl eder. Çelişen rivâyetleri ise belirlediği değerlendirme esasları ile gözden geçirir.

Netice olarak diyebiliriz ki Süyûtî’nin “İlmu’t-Tefsîr” adını verdiği bu Tefsîr Usûlü çalışması bu ilim açısından yöntem, metod ve kaynakların belirlenmesi hususunda son derece önem arz etmektedir. Değişen çağın algısına göre yeni usûl çalışmalarının dillendirildiği bir dönemde bu eserin araştırmacılara değişmez prensipler vaz ettiği bir gerçektir. Zirâ Süyûtî kendisine kadar oluşan zenginliği inkar etmeden

bilâkis ondan istifâde ederek yeniden yorumlamış, ancak yeni bir şey getirmenin asıldan bütünüyle kopuş tehlikesine sürüklemem gerektiğini ortaya koymuştur. Bizim de bu çalışmada esas gayemiz bu büyük ilim adamını tefsîr usûlü alanındaki çalışmaları ile tanıtmaktır. Eserleri ile çağımız araştırmacılarına hâlâ aynı tazelikte önemli katkılar sağlayacağına olan inancımız tamdır. İslâm ilim ve düşünce mîrâsına büyük katkı sağlayan bu âlîmi göz ardı etmek ciddi eksikliklere de kapı aralayacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdullâh**, Yusrî Abdu'lğani, *Mu'cemu'l-Muerrihîn el-Müslimîn hatta'l-karni's-sânî aşar el- hicrî*, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 1991.
- Altıkulaç**, Tayyar, *İkrime*, DİA, İstanbul 2000.
- Aslan**, Receb, *Süyûtî'nin Hadîs İlmindeki Yeri*, (basılmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2007.
- el-'Ak**, Hâlid Abdurrahmân, *Usûl'ü-t Tefsir ve Kavâ'iduhû*, Dâr'ü-n Nefâis, Beyrut 1986.
- Bağdâdî**, Ebû'l-Mansûr Abdulkâhîr, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*, Dâru'l-Adevî, Amman trhsz.
- Beyhakî**, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin, *Delâilu'n-Nübüvve*, Dâr'u-l Kutub'i-l İlmiyye, Beyrut 1988.
- Birişık**, Abdülhamit, *Sûre*, DİA, İstanbul 2009.
- Cerrahoğlu**, İsmail, *Tefsir Usûlü*, TDV Yayınları, Ankara 1997.
- İsmail, *Tefsir Tarihi*, Fecr yayınları, Ankara 2009.
- Ebû Ceyb**, Saîd, "Es-Süyûtî Allâmetu Asrihî", Mecelletu't-Turâsi'l-arabî, Dimaşk 1993. Sayı, 51.
- Çakan**, İsmail Lütfî, *Abdullâh İbn Abbâs*, DİA, İstanbul 1988.
- Ebû Dâvûd**, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünenu Ebî Dâvûd*, Dâr'û İbn Hazm, Beyrut 1997.
- Demirci**, Muhsin, *Kur'ân ve Yorum*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006.
-Muhsin, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, Marmara Üniv. İlâhiyat Fak. Yay., İstanbul 2001.
- Duman**, Zeki, "Tefsîr İlim midir?", *İslâmî İlimlerde Metodoloji-III*, Ensar Yayınları, İstanbul 2011.
- el-Edirnevî**, Ahmet b. Muhammed , *Tabakâtu'l-Müfessirîn*, (thk, Süleymân b.Salih el-

- huzyi), Mektebetu'l-Ulûmi ve'l-Hikem, Medine 1997.
- İbn Fâris**, Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luĝa*,
Thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-Fıkr, yrs, tsz.
- Ebû Hayyan**, Muhammed b. Yusuf el-Endelusî, *Bahr'u-l Muhît*, Dâr'u-l Kutub'i-l
İlmiyye, Beyrut 1993.
- el-İsfahânî**, Râĝıb, *el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'ân*, Çıra Yayınları, İstanbul 2006.
- İşıcık**, Yusuf, *Kur'ân'ı Anlamada Temel İlkeler*, Esra Yayınları, Ankara 1997.
- Kattân**, Menna' Halil, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Mektebetu'l-Maarif, Riyad, 2000
- İbn Kesîr**, İmâdüddin Ebû'l-Fidâ İsmâil, *Tefsir'u-l Kur'ân'ı-l Azîm*, Müessesetü
Kurtuba, Cîze 2000.
- Keskioĝlu**, Osman, *Nüzulünden Günümüze Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri*, TDVY, Ankara,
2008
- Komisyon**, *İlmihâl*, TDV, İstanbul 2000.
- Kudûrî**, Ebu'l-Hasan, Ahmed, el-Baĝdâdî, *Kitâbu'l-Kudûrî*, Eser Neşriyat, İstanbul 1979.
- Kutlu**, Enise, *İbn Atıyye'nin el-Muharrerü'l-Vecîz İsimli Eserinde Kur'ân İlimlerine
Yaklaşımı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniv. Sosyal
Bilimler Enstitüsü, İzmir 2007.
- Lehhâm**, Muhammed Saîd, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*,
Daru'l-Ma'rife, Beyrut 2007.
- İbn Mâce**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *Sünenu İbn Mâce*, Mektebetü'l-
Ma'ârîf, Riyad 1997.
- İbn Manzûr**, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-arab*, , Dâru'l-maârif, Kâhire 1708.
- Merzûk**, Alî İbrâhim, *Et-Ta'rîf bi Âdâbi't-Te'lîf*, Mektebetu't-turâsi'l-islâmî, yrs, trs.

- Nesâî**, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb, *Sünenu'l- Kübra li'n-Nesâî*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2001.
- Nisâbü'rî**, Ebû Abdillâh el-Hakim, *el-Müstedrek al'e-s Sahîheyn*, Dâr'u-l Harâmeyn, Kâhire 1997.
- Özkan**, Halit “*Süyûtî*”, DİA, İstanbul 2010.
- Tabbâ'**, İyâd Hâlid, *El-İmâm el-Hâfız Celâleddîn es-Süyûtî, Ma'lemetu'l-Ulûmi'l-İslâmiyye*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 1996.
- Temel**, Ali Rıza, “*Dâvûdî, Muhammed b. Alî*”, DİA, İstanbul 1994.
- Tirmizî**, Muhammed b. İsâ, *Sünenu't- Tirmizî*, Mektebetü'l-Ma'ârif, Riyâd 1997.
- Semerkandî**, Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim, *Tefsiru's-Semerkandî*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2006.
- Süyûtî**, Ebû'l Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hûdayrî eş-Şâfîî, *Husnu'l-Muhâdara fî Târîhi Mısr ve'l-Kâhire*, Dâru İhyâi kutubi'l-arabiyye, yrs 1968.
- Süyûtî**, *Et-Tahbîr fî ilmi't-Tefsir*, (Thk, Fethî Abdulkâdir Ferîd) Dâru'l-Ulûm, Riyad 1982.
- Süyûtî**, *El-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 2006.
- Süyûtî**, *el-Muncem fî'l-Mu'cem*, thk. İbrâhîm Bâcis Abdulmecîd, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1995.
- Süyûtî**, *Et-Tâhâddus bî Ni'metillâh*, thk, Heysem Halîfe Tuaymî, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 2003.
- Süyûtî**, *Mufhemâtu'l-Akrân fî Mübhemâti'l-Kur'ân*, (thk, Hâlid İyâd Tabbâ'), Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1986.
- Ebû Şehbe**, Muhammed b. Muhammed *el-Medhal li-Dirâseti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Livâ, Riyad 1987.

- Şimşek**, M. Said, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Esra Yayınları, Konya, 1997.
- Uzunpostalcı**, Mustafa, “*Bulkînî*”, DİA, İstanbul 1992.
- Vâhidî**, Ebû'l-Hâsen , Alî b. Ahmed, *Esbâbu'n-nüzûl*, Dâru'l-Fikri'l-Arabi, Beyrut 1992.
- Yâkub**, Tâhir Muhammed, *Esbâb'u-l Hata' fi't-Tefsir*, Dâr'u İbn Cevziyye, Riyad 2004.
- Yılmaz**, Mehmet, Faik, *Âyetler ve Sûreler arasındaki münasebet*, Diyanet İşl. Başkanlığı Yay., Ankara 2005.
- Zehebî**, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsir Ve'l-Müfessirûn*, Mektebetu Vehbe, Kâhire, 2000.
- Zemahşerî**, Ebû'l-Kâsım, Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 2006.
- Zerkânî**, Muhammed Abdu'l-Azîm, *Menâhilu'l-İrfân fî ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1995.
- Zerkeşî**, Muhammed b. Abdullâh, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, Daru'l-Hadîs, Kâhire, 2006.